

International periodic scientific journal

—*ONLINE*

www.modscires.pro

Indexed in
INDEXCOPERNICUS

MODERN Scientific Researches

Issue №3

Vol.2

March 2018

With the support of:

Institute of Sea Economy and Entrepreneurship

Moscow State University of Railway Engineering (MIIT)

Ukrainian National Academy of Railway Transport

State Research and Development Institute of the Merchant Marine of Ukraine (UkrNIIMF)

Lugansk State Medical University

Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education

Alecu Russo State University of Bălți

Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences

Odessa Research Institute of Communications

Published by:

Yolnat PE, Minsk, Belarus

UDC 08
LBC 94

Editor: candidate of technical sciences Kuprienko Sergey

Editorial board: More than 140 doctors of science. Full list on pages 3-4

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

UDC 08
LBC 94

Published by:

Yolnat PE,

Minsk, Belarus

e-mail: editor@modscires.pro

The publisher is not responsible for the validity of the information or for any outcomes resulting from reliance thereon.

Editorial board:

Bukharin Irina, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russian

Grebneva Nadezhda, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russian

Gritsenko Svetlana, Doctor of Biological Sciences, Associate professor, Russian

Kalenik Tatiana, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russia

Knyazeva Olga, Doctor of Biological Sciences, Associate professor, Russian

Kuhar Elena, Doctor of Biological Sciences, Kazakhstan

Moiseykina Lyudmila, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russia

Nefed'eva Elena, Doctor of Biological Sciences, Associate professor, Russian

Sentyabrev Nikolai, Doctor of Biological Sciences, Professor, Academician, Russian

Testov Boris, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russian

Tungushbaeva Zina, Doctor of Biological Sciences, Kazakhstan

Fateeva Nadezhda, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russian

Vozhegova Raisa, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine

Denisov Sergey, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia

Zhovtonog Olga, Doctor of Agricultural Sciences, Ukraine

Kostenko Vasily, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine

Kotliarov Vladimir, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russian

Morozov Aleksey, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine

Patyka Nikolay, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine

Rebezov Maxim, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russian

Tarariko Yuri, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine

Jiri Hlahula, Doctor of Geological-mineralogical Sciences, Professor, Czech Republic

Fedorishin Dmytro, Doctor of Geological-mineralogical Sciences, Professor, Ukraine

Animitsa Eugene, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Academician, Russian

Sukhova Maria, Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Russia

Kokebaeva Gulzhauhar, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kazakhstan

Otepova Gulmira, Doctor of Historical Sciences, Professor, Kazakhstan

Trigub Peter, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukraine

Volgireva Galina, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Russia

Antraptseva Nadezhda, Doctor of Chemistry, Professor, Academician, Soros Associate Professor, Ukraine

Bazheva Rima, Doctor of Chemistry, Professor, Russian

Grizodub Alexander, Doctor of Chemistry, Professor, Ukraine

Ermagambetov Bolat, Doctor of Chemistry, Professor, Kazakhstan

Tarasenko Larisa, Doctor of Social Sciences, Professor, Russian

Averchenkov Vladimir, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Antonov Valery, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Bykov Yuri, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Goncharuk Sergey, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Russian

Zakharov Oleg, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russia

Capitanov Vasily, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ukraine

Kalaida Vladimir, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Russian

Kovalenko Petr, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Kopey Bogdan, Doctor of Technical Sciences, Ukraine

Kosenko Nadezhda, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Russia

Kruglov Valeriy, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Russian

Kuderin Marat, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazakhstan

Lomotko Denis, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Lebedev Anatoly, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Makarova Irina, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Morozova Tatiana, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Rokochinsky Anatoly, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ukraine

Romashchenko Mikhail, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Anatoliy Pavlenko, Doctor of Technical Sciences, professor, Ukraine

Pachurin Herman, Doctor of Technical Sciences, professor, academician, Russian

Pershin Vladimir, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Piganov Mikhail, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Polyakov Andrey, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Popov Viktor, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Sementsov Georgiy, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Sukhenko Youri, Doctor of Technical Sciences, professor, Ukraine

Sergey Ustenko, Doctor of Technical Sciences, associate professor, Ukraine

Habibullin Rifat, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russian

Chervonyi Ivan, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Shayko-Shaikovsky Alexander, Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Shcherban Igor, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Russia

Maxine Victor, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Ukraine

Vizir Vadim, Doctor of Medical Sciences, Professor, Ukraine

Fedyanina Lyudmila, Doctor of Medical Sciences, Professor, Russian

Akhmadiev Gabdulhat, Doctor of Veterinary Science, Professor, Academician, Russian

Shevchenko Larisa, Doctor of Veterinary Science, Professor, Ukraine

Voloh Dmitry, Doctor of Pharmacy, Professor, Ukraine

Georgievsky Victor, Doctor of Pharmacy, Professor, Academician, Ukraine

Gudzenko Alexander, Doctor of Pharmacy, Professor, Ukraine

Tikhonov Alexander, Doctor of Pharmacy, Professor, Ukraine

Shapovalov Valery, Doctor of Pharmacy, Professor, Ukraine

Shapovalova Victoria, Doctor of Pharmacy, Professor, Ukraine

Shapovalov Valentin, Candidate of Pharmaceutical Sciences, Associate Professor, Ukraine

Ryschenko Oksana, Candidate of Pharmaceutical Sciences, Associate Professor, Ukraine

Orlov Nikolai, Doctor of Public Administration, Associate Professor, Ukraine

Velichko Stepan, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukraine

Gavrilenko Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Gilev Gennady, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Dorofeev Andrey, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Karpova Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Nikolaeva Alla, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Sidorovich Marina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukraine

Smirnov Evgeny, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Fatihova Alevtina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician, Russian

Fedotova Galina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician, Russian

Hodakova Nina, Doctor of Pedagogical Sciences, Russia

Chigirinskaya Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russia

Churekova Tatyana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian

Demidova V., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ukraine

Mogilevskaya I, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Ukraine

Lebedeva Larisa, Candidate of Psychology, Associate Professor, Russian

Hrebina Svetlana, Doctor of Psychology, Professor, Russian

Maltseva Anna, Doctor of Social Sciences, Associate Professor, Russia

Stegny Vasiliy, Doctor of Social Sciences, Professor, Russian

Kirillova Elena, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Ukraine

Blatov Igor, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Russian

Kondrashov Dmitry, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Russia

Malakhov A., Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Ukraine

Lyalkina G., Doctor of Physics and Mathematics, Professor, Academician, Russian

Vorozhbitova Alexandra, Doctor of Philology, Professor, Russian

Lytkina Larisa, Doctor of Philology Associate Professor, Russia

Popova Taisia, Doctor of Philology, Professor, Russian

Kovalenko Elena, Doctor of Philosophy, Professor, Russian

Svetlov Viktor, Doctor of Philosophy, Professor, Russian

Maydanyuk I., Doctor of Philosophy, Associate Professor, Ukraine

Lipich T., Doctor of Philosophy Associate Professor, Russia

Stovpets A., Candidate of Philosophy, Associate Professor, Ukraine

Stovpets V., Candidate of Philology, Associate Professor, Ukraine

Bezdenzhnykh Tatyana, Doctor of Economics, Professor, Russia

Granovskaya Ludmila, Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukraine

Dorokhina Elena, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Russian

Klimova Natalia, Doctor of Economics, Professor, Russia

Cochinev Yuriy, Doctor of Economics, Professor, Russia

Kurmaev Petr, Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukraine

Lapkina Inna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician, Ukraine

Pakhomov Elena, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Russian

Reznikov Andrey, Doctor of Economics, Professor, Russia

Savelyeva Nelly, Doctor of Economic Sciences, Professor, Russia

Sokolova Nadezhda, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Russian

Streltsova Helena, Doctor of Economics, Professor, Russia

Rilov Sergey, Candidate of Economic Sciences, Professor, Ukraine

Batyrgareeva Vladislav, Doctor of Law, Ukraine

Getman Anatoly, Doctor of Law, Professor, Academician, Ukraine

Kafarski Vladimir, Doctor of Law, Professor, Ukraine

Kirichenko Alexander, Doctor of Law, Professor, Ukraine

Stepenko Valeriy, Doctor of Law, Associate Professor, Russia

Tonkov Evgeny, Doctor of Law, Professor, Doctor of Education, Russia

Shepitko Valery, Doctor of Law, Professor, Academician, Ukraine

Shishka Roman, Doctor of Law, Professor, Ukraine

Yarovenko Vasily, Doctor of Law, Professor, Russian

Latygina Natalia, doctor of political sciences, Professor, Ukraine

Syrota Naum, Doctor of Political Sciences, Professor, Russian

Information for Authors

Requirements for articles:

Articles should correspond to the thematic profile of the journal, meet international standards of scientific publications and be formalized in accordance with established rules. They should also be a presentation of the results of the original author's scientific research, be inscribed in the context of domestic and foreign research on this topic, reflect the author's ability to freely navigate in the existing bibliographic context on the problems involved and adequately apply the generally accepted methodology of setting and solving scientific problems.

All texts should be written in literary language, edited and conform to the scientific style of speech. Incorrect selection and unreliability of the facts, quotations, statistical and sociological data, names of own, geographical names and other information cited by the authors can cause the rejection of the submitted material (including at the registration stage).

All tables and figures in the article should be numbered, have headings and links in the text. If the data is borrowed from another source, a bibliographic reference should be given to it in the form of a note.

The title of the article, the full names of authors, educational institutions (except the main text language) should be presented in English.

Articles should be accompanied by an annotation and key words in the language of the main text and must be in English. The abstract should be made in the form of a short text that reveals the purpose and objectives of the work, its structure and main findings. The abstract is an independent analytical text and should give an adequate idea of the research conducted without the need to refer to the article. Abstract in English (Abstract) should be written in a competent academic language.

The presence of UDC, BBK

Acceptance of the material for consideration is not a guarantee of its publication. Registered articles are reviewed by the editorial staff and, when formally and in substance, the requirements of the journal are sent to peer review, including through an open discussion using the web resource www.sworld.education

Only previously unpublished materials can be posted in the journal.

Regulations on the ethics of publication of scientific data and its violations

The editors of the journal are aware of the fact that in the academic community there are quite widespread cases of violation of the ethics of the publication of scientific research. As the most notable and egregious, one can single out plagiarism, the posting of previously published materials, the misappropriation of the results of foreign scientific research, and falsification of data. We oppose such practices.

The editors are convinced that violations of copyrights and moral norms are not only ethically unacceptable, but also serve as a barrier to the development of scientific knowledge. Therefore, we believe that the fight against these phenomena should become the goal and the result of joint efforts of our authors, editors, reviewers, readers and the entire academic community. We encourage all stakeholders to cooperate and participate in the exchange of information in order to combat the violation of the ethics of publication of scientific research.

For its part, the editors are ready to make every effort to identify and suppress such unacceptable practices. We promise to take appropriate measures, as well as pay close attention to any information provided to us, which will indicate unethical behavior of one or another author.

Detection of ethical violations entails refusal to publish. If it is revealed that the article contains outright slander, violates the law or copyright rules, the editorial board considers itself obliged to remove it from the web resource and from the citation bases. Such extreme measures can be applied only with maximum openness and publicity.

CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY / ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Theory and methods of education, upbringing and education Теория и методика учебы, воспитания и образования

- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-034> 8
IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF BIOLOGICAL DETERMINATION IN THE PROCESS OF MANAGING THE ENGINE FUNCTION FORMATION OF THE YOUNG SCHOOL AGE CHILDREN
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА БИОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕТЕРМИНАЦИИ В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
Baginskaya O.V. / Багинская О.В.
- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-040> 16
METHODICAL ASPECTS OF ORGANIZATION OF TEACHING OF MEDICAL DISCIPLINES IN UNMEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER LEARNING
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ МЕДИЦИНСКИХ ДИСЦИПЛИН В НЕМЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ
Gavrilova L.A. / Гаврилова Л.А., Gavrilov A.V. / Гаврилов А.В.
- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-043> 20
THE MODEL OF TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN SPAIN.
МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ІСПАНІЇ.
Medvedieva Olena / Медведєва О.Д.
- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-050> 24
PROJECT METHOD AS A TOOL FOR OPTIMIZING THE PROCESS OF EDUCATION IN HIGHER SCHOOL
МЕТОД ПРОЕКТОВ КАК СРЕДСТВО ОПТИМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ
Kirichenko E.A. / Кириченко Е.А.
- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-051> 31
VALUES-MOTIVATION COMPONENT OF ABILITY TO CREATIVE AND INNOVATIVE ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL TRAINING: THE ESSENCE, PROBLEMS AND THE WAYS OF FORMING
ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЗДАТНОСТІ ДО КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ
Lysenko L.L. / Лисенко Л.Л.

Corrective and Social Pedagogy

Коррекционная и социальная педагогика

- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-012> 39
INCREASING THE CORRECTIVE ROLE OF VISUAL TRAINING OF PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS
ПІДВИЩЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОЛІ НАОЧНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ
Spivak L.A. / Співак Л.А., Taranets A.O. / Таранець А.О.

Organizational and economic psychology

Организационная и экономическая психология

- <https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-021> 43
PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF PEDAGOGICAL INTERACTION OF TEACHERS WITH STUDENTS UNDER THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЗІ СТУДЕНТАМИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ
Harkavenko N.V. / Гаркавенко Н.В., Doskach S.S. / Доскач С.С.

Interactive educational technologies and innovations in the field of education

Интерактивные технологии обучения и инновации в области образования

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-008> 53

DISCUSSION AS ONE OF RECEPTION DEVELOPMENTS OF COMMUNICATIVE-SPEECH SKILLS
ДИСКУССИЯ КАК ОДИН ИЗ ПРИЕМОВ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНО-РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ
Belova N.M. /Белова Н.М., Belova T.B. / Белова Т.Б., Mikhin M.N. / Михин М.Н.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-032> 58

THE CHILDREN OF ELEMENTARY SCHOOL AGE DEVELOPMENT OF LOGIC-MATHEMATICAL INTELLIGENCE BY MEANS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES.
РОЗВИТОК ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ
Grigorieva M. I. / Григор`єва М. І.

PHILOSOPHY AND PHILOLOGY / ФИЛОСОФИЯ И ФИЛОЛОГИЯ

Social Philosophy

Социальная философия

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-058> 65

CONSOLIDATIVE POTENTIAL OF TOLERANCE AND THE STATE LANGUAGE
КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ
Voropayeva T.S. / Воронаєва Т.С.

Linguistics and foreign languages in the modern world

Языкознание и иностранные языки в современном мире

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-033> 74

THEMATIC CLASSIFICATION OF UKRAINIAN CERAMIC TERMINOLOGY
ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
Zolota O.V. / Золота О.В.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-035> 82

ERGONYM-OIKONYMIC AND OIKONYM-ERGONYMIC DIRECTIONS OF
ONYMIC METONYMY (within Sloboganshchina)
ЕРГОНІМНО-ОЙКОНІМНИЙ ТА ОЙКОНІМНО-ЕРГОНІМНИЙ НАПРЯМКИ ОНІМІЧНОЇ
МЕТОНІМІЇ (в межах Слобожанщини)
Tkachenko Ye.M. / Ткаченко Є.М.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-046> 88

NEW ASPECTS OF THE WORD-FORMATION DYNAMICS RESEARCH
НОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІЧНОГО ПРОСТОРУ СЛОВОТВОРУ
Shchylho L.V. / Щигло Л.В.

Philosophical Anthropology

Философская антропология

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/be3-118-053> 93

ARCHAEOLOGICAL ARTEFACT IN THE FIELD OF PHILOSOPHICAL REFLECTION: TO THE QUESTION
АРХЕОЛОГІЧЕСКИЙ АРТЕФАКТ В ПОЛЕ ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ:
К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА
Savelieva A.K. / Савельева А.К.

УДК 796.012 – 057.874

**IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF BIOLOGICAL DETERMINATION IN
THE PROCESS OF MANAGING THE ENGINE FUNCTION FORMATION OF THE
YOUNG SCHOOL AGE CHILDREN****РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА БИОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕТЕРМИНАЦИИ В ПРОЦЕССЕ
УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ДЕТЕЙ
МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА****Baginskaya O.V. / Багинская О.В.***s.p.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2856-8701

*The National University "Chernigov Collegium" named after T.G. Shevchenko,
Chernigov, Hetman Polubotka Str., 53, 14013**Национальный университет «Черниговский коллегийум» имени Т.Г. Шевченко,
Чернигов, ул. Гетьмана Полуботка, 53, 14013*

Аннотация. В работе рассматривается практический аспект реализации принципа биологической детерминации, как основы учёта консервативных и лабильных компонентов морфофункциональной организации детей младшего школьного возраста, в системе управления формированием их двигательной функции. В процессе исследования обнаружена возможность, опираясь на интегральные показатели развития двигательной функции, обосновать систему целевого управления с использованием компьютерных биомеханических моделей. При этом определяются ведущие факторы для каждого возраста и последовательность их включения в процесс управления, в качестве каналов обратной связи.

Ключевые слова: двигательная функция, управление, биомеханика, младшие школьники.

Вступление. Фундаментальные исследования в области биомеханики В.К. Бальсевича, Н.А. Бернштейна, С.В. Дмитриева, Д.Д. Донского, А.Н. Лапутина, Н.А. Носко позволили рассмотреть не только механические особенности движений человека, а и развитие его двигательной функции с позиции эволюционной биомеханики, антропоориентированной биомеханики и кинезиологии [3; 5; 7; 8; 10; 12]. Поскольку в формировании двигательной функции, как один из ведущих факторов, выступает «биологическая программа развития» [3] существует определённая гетерохрония становления движений человека [3; 7], обусловленная особенностями его развития и созреванием в процессе онтогенеза тех или иных функциональных систем, позволяющих реализовывать более сложные движения и программы движений. Наличие консервативных и лабильных компонентов морфофункциональной организации человека [3], позволяет разрабатывать программы целенаправленного влияния на формирование его двигательной функции [10; 12] и, вместе с тем, обуславливает необходимость разработки системы получения обратной информации для оптимального управления этим процессом.

Основной текст

В процессе экспериментального исследования было обнаружено наличие связи между эффективностью двигательного поведения и отдельными

биомеханическими показателями, характеризующими определённые стороны двигательной функции детей школьного возраста [1]. В результате корреляционного и факторного анализа нами выявлены наиболее информативные из них для каждой возрастной группы [2], которые и стали основой для разработки моделей используемых в процессе управления формированием двигательной функции школьников разных возрастных групп.

Учитывая обширность материала, в данной статье представлен преимущественно методический аспект реализации принципа биологической детерминации в процессе управления формированием двигательной функции для детей младшего школьного возраста. Учитывая, высокую интенсивность процесса развития моторики младших школьников нами был рассмотрен данный вопрос последовательно для каждой возрастной группы. Естественно, почти в каждой группе наблюдались случаи несовпадения биологического и паспортного возраста, что и было учтено в диапазоне допустимых показателей модели.

Так, у детей шести лет наибольшее значение приобретают факторы, характеризующие координационную и биодинамическую структуру движения, а именно: первыми факторами выступают пространственный и силовой, что определяет формирование, в процессе управления, целей первого уровня – способствовать развитию у детей способности к управлению движениями по пространственным параметром двигательной координации; дополнительно включать упражнения связанные с поддержанием равновесия, упражнения на ориентировку в пространстве, акцентировать внимание на амплитуде движения, его траектории, обращая внимание на форму двигательного действия; продолжать учить серийным движениям. В работе с девочками обращать внимание на достаточное развитие силовых качеств (под достаточным мы понимаем такой его уровень, который обеспечивает возможность свободного выполнения двигательного действия). Относительно мальчиков – значение для повышения эффективности двигательной деятельности приобретает не просто достаточный уровень развития силовых качеств, а и возможность их проявить в единицу времени, способствовать развитию скоростных качеств.

Контроль достижения целей первого этапа осуществляется по показателям которые имеют наибольшее факторное нагрузки в пределах первого фактора в соответствии с моделью, а именно: $Q(x)$; $Q(y)$; R ; V ; SV ; $НПВ$; $ЛСС$; F_{zmax} ; F_{max} ; I ; P .

Во второй фактор входят показатели координационной и биодинамической структуры движения, отражающие скоростно-силовые характеристики двигательных действий, что обуславливает цели второго уровня. Педагогическая деятельность осуществляется с акцентом на развитие у детей способности к управлению движениями по временным параметром двигательной координации. Педагог обращает внимание ребенка на ритмическую структуру движения, продолжает развивать способность к управлению пространственным параметром двигательной координации, способствовать комплексному развитию двигательных качеств, в процессе освоения различных способов двигательной деятельности. Контроль

осуществляется в соответствии с показателями, которые входят во второй фактор, а именно: КРИНД; УСС; T_h ; H_{max} .

Третий фактор по показателям биодинамической структуры движения – временной. Также в этот фактор вошли показатели, указывающие на наличие или отсутствие асимметрии. Поэтому целью, на данном, этапе является обеспечение возможности для развития скоростных способностей в сочетании с совершенствованием способности к управлению временным и пространственным параметром двигательной координации, особое внимание должно уделяться профилактике нарушений осанки, минимизации функциональных асимметрий в процессе двигательной активности. Контроль осуществляется в соответствии с показателями входящих в третьего фактора (T_{ps} ; T_{max} ; $T_{max}+T_o$; T_{sum} ; $KAss0(y)$; $KAss0(x)$).

К семи годам происходит качественный скачок в эффективности управления двигательным поведением. Что объясняется наличием консервативных компонентов морфофункциональной организации детей 7 лет. Коровому отделу двигательной сенсорной системы присущи все морфологические признаки, которые свойственны взрослым; достигает значительной зрелости и ее рецепторный аппарат, повышаются темпы созревания двигательного анализатора [4; 9; 13]. Однако, выявлено снижение удельного веса первого фактора и повышение значимости второго, при усложнении двигательного задания, как следствие снижения устойчивости и более эффективного выполнения задания при активных процессах поддержания вертикального положения тела. На основе анализа консервативных и лабильных компонентов разработаны методические рекомендации для этого возраста. Цели 1-го уровня – продолжать способствовать развитию у детей способности к управлению движениями по пространственным параметром двигательной координации, включая упражнения, требующие удержания вертикального положения тела, возможно включение упражнений, которые требуют приложения определённых усилий для удержания позы в статическом режиме. При этом девочки этого возраста продолжают опережать мальчиков по качеству функции равновесия, точностью воспроизведения движений по временным и пространственным параметрам, что обуславливает возможность дифференциации двигательных задач (по уровню координационной сложности) для мальчиков и девочек 7-ми лет. Продолжается обучение серийным движениям, их усовершенствованию. Применяются упражнения для развития быстроты движений, скоростно-силовых качеств. Контроль – в соответствии с моделью. Цели 2-го уровня – способствовать развитию у детей способности к управлению движениями по временным и силовым параметром двигательной координации в группе девочек и силовым в группе мальчиков; обращать внимание ребенка на ритмическую структуру движения, стремиться к сокращению времени на выполнение движения за счет ускорения выполнения циклических движений, продолжать развивать способность к управлению пространственным параметром двигательной координации, способствовать комплексному развитию двигательных качеств (до достаточного уровня) при освоении различных способов двигательной деятельности. Цели 3-го уровня –

обеспечение возможности для развития скоростных способностей, обучение технике физических упражнений с постепенным повышением их координационной сложности. Внедрение системы игровых упражнений которые требуют дифференцировки. Цели 4-го и 5-го уровней – продолжать содействовать комплексному развитию двигательных качеств до достаточного уровня, особенно скоростных; активно расширять двигательный опыт ребенка; продолжать содействовать развитию силовых и скоростно-силовых качеств, добиваться точного воспроизведения ритмической структуры движения при выполнении основных циклических движений, естественных локомоций, повышать их темп. Цели считаются достигнутыми в случае приведения всех показателей в соответствие с модельными.

Возраст 8 лет остается важным для развития двигательной сферы ребенка. Продолжается активное развитие координационных качеств, скоростных качеств и способности управлять своими движениями. Как отмечается в исследованиях [11] в период от 8 до 12 лет значительно возрастает темп движений, причем у мальчиков по сравнению с девочками он существенно выше (до 9 лет). Это согласуется с нашими исследованиями о увеличении нагрузки показателей биодинамической структуры движения, связанных со скоростными качествами ребенка, как в группе девочек, так и в группе мальчиков.

Для детей данного возраста нами получены экспериментальные данные, свидетельствующие о значительном улучшении способности удержания вертикального положения тела, равновесия, при наличии зрительного обратной связи в сравнении с тестом при её отсутствии. Эти результаты согласуются с данными [4], где подчёркивается, что для данного возраста качественная реализация моторной программы при выполнении движений (особенно на начальных этапах формирования навыка) требует напряженного зрительного контроля, так как сам зрительный контроль выступает в качестве ведущего механизма обратной связи и в процессе онтогенетического развития, и в процессе формирования произвольных движений.

Таким образом, получение качественной зрительной обратной связи является необходимым условием не только удержания вертикального положения тела, выполнение упражнений в равновесии, но и при выполнении упражнений в динамическом режиме. По мере приобретения двигательного опыта более значимой в регуляции движений становится проприоцептивная информация. При этом допускается, что зрительная и проприоцептивная системы при управлении движениями функционально не дублируют друг друга, а решают разные задачи [4].

Следовательно, формулируются цели для этой возрастной группы и система показателей для получения обратной связи. Цели 1-го уровня – продолжать максимально расширять двигательный опыт детей, включать в различные виды двигательной активности, применять упражнения стимулирующие улучшение способности управления движениями по временным, пространственным и силовым параметром двигательной координации; обеспечивать дифференцировки педагогических воздействий для

детей с разным уровнем двигательной активности; способствовать развитию скоростных качеств в простых, ранее усвоенных движениях, развивать силовые качества, однако применяя только упражнения с весом собственного тела, и развивать способность к дифференцировке усилия. Цели 2-го уровня – продолжать способствовать развитию у детей способности к управлению движениями по временным и силовым параметрам двигательной координации; формировать способность к удержанию равновесия, пластичности движений, устранение лишних напряжений в процессе двигательной деятельности, способствовать комплексному развитию двигательных качеств (до достаточного уровня) при освоении различных способов двигательной деятельности.

В 9 лет отмечается перестройка механизма регуляции двигательной деятельности [4; 9]. Подавляющее большинство точностных реакций организовано как комбинация быстрого и медленного движения [4].

У детей в 9 лет отмечается высокий по сравнению с таковым у детей всех изученных возрастных групп показатель точности реакций. Возраст 9 лет характеризуется тем, что механизм кольцевого регулирования достигает наибольшего совершенства и вместе с тем на смену ему уже приходит более сложный, но и более экономичный механизм центральных команд [9; 13].

Ребенок программирует будущие кратковременные движения, не имея обратной информации от периферических афферентов о результатах действия. При таком программном управлении все движение должно быть точно запрограммировано еще до начала, так как поправки в эти команды могут вноситься только при повторных исполнениях двигательных актов [4; 9].

Учитывая уже довольно существенные изменения по созреванию отдельных отделов центральной нервной системы, которые регулируют двигательное поведение ребенка, обеспечивая возможность его эффективного усовершенствования и, пока, отсутствие сдвигов связанных с гормональной вспышкой пубертатного периода, считаем весьма важным этот возраст именно для развития двигательной функции ребенка, как основы более успешного его индивидуального развития.

При анализе стабильнографических показателей нами было проанализировано их влияние на эффективность управления двигательным поведением. У девочек улучшается способность к длительному выполнению работы в статическом и динамическом режимах. Дети 9 лет могут работать в зоне большой интенсивности. Возникает возможность выполнения сложно координационных движений, увеличивается способность к удержанию равновесия. У девочек эффективно развивается способность к дифференцированию пространственных и временных характеристик движения. У девочек и мальчиков активно формируется способность к управлению временем реакции на слуховые и зрительные сигналы. Развивается способность воспроизводить ритмическую структуру движения. Данный возраст является сенситивным периодом для развития этих способностей [9]. Подтверждено данные об увеличении частоты движений, абсолютной мышечной силы, общей выносливости, скоростно-силовых качеств. На основе исследований сформировано цели этого уровня.

Цели 1-го уровня – способствовать развитию точности движений в простых двигательных программах; дополнительно включать упражнения связанные с поддержанием равновесия в усложнённых условиях, на ограниченной поверхности; добиваться повышения эффективности серийных движений; повышать объем и интенсивность занятий. Цели 2-го уровня – вводить упражнения, требующие точной простой сенсомоторной реакции, а так же сенсомоторной реакции выбора с ограниченным интервалом времени для неё; чередовать упражнения в статическом и динамическом режимах. Цели 3-го уровня – расширять двигательный опыт, нарабатывать простые двигательные программы, обращая внимание на точное воспроизведений ритмической структуры движения, в том числе и при выполнении основных циклических движений, естественных локомоций. Цели считаются достигнутыми в случае приведения всех показателей в соответствие с модельными.

Заключение и выводы.

Разработанные и приведенные в статье методические основы регламентируют общие подходы к процессу формирования двигательной функции, оставляя педагогу достаточный диапазон для педагогического творчества, учёта материально-технической базы и предпочтений школьников.

Учёт консервативных и лабильных компонентов морфофункциональной организации детей младшего школьного возраста, в системе управления формированием их двигательной функции позволяет комплексно подходить к данному процессу, учитывая индивидуальные особенности ребенка.

Литература:

1. Багінська О.В. Моделювання біодинамічної та координаційної структури руху в процесі інтегральної оцінки розвитку рухової функції школярів 6-15 років. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 139. Том 1. Серія: Педагогічні науки: Збірник. Чернігів: ЧНПУ, 2016. С.8 – 12.
2. Багінська О.В. Співвідношення факторних навантажень окремих показників координаційної структури руху, які характеризують рівень розвитку рухової функції у школярів різних вікових груп / О.В. Багінська // *Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems Of Physical Training And Sports*. 2017. № 3. Р. 100-104. doi:10.15561/18189172.2017.0301
3. Бальсевич В.К. Онтокинезиология человека. / В.К. Бальсевич – М. : Теория и практика физической культуры, 2000. – 274 с
4. Безруких М.М. Возрастная физиология (физиология развития ребенка) / М.М. Безруких, В.Д. Сонькин, Д.А. Фарбер. – М.: Академия, 2009. – 416 с.
5. Берштейн, Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности /Н.А. Берштейн. – М. : Медицина, 1966. – 350 с.
6. Гаркуша С.В. Біомеханічний контроль координаційних здібностей кваліфікованих спортсменок, які спеціалізуються в спортивній боротьбі. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт. Чернігів: ЧДПУ, 2011. № 86. С. 41–44.

7. Дмитриев С.В. Онтогенез психомоторики и операционных систем "живых движений" ребенка. Физ. воспитание студ. творч. спец., 2007. № 1. С. 119–131.

8. Донской Д.Д. Законы движения в спорте: очерки по теории структурности движений. М. : Физкультура и спорт, 1968. 176 с.

9. Ильин Е.П. Психомоторная организация человека : [учебник для вузов] / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.

10. Лапутин А.Н. Кинезиология - учение о двигательной функции организма человека. / А.Н. Лапутин // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: Сб. научн. тр. под ред. Ермакова С.С. – Харьков: ХГАДИ, 2007. – №5. – С. 3-10.

11. Назаренко Л.Д., Зверев А.П. К здоровью и гармонии через развитие системы двигательного-координационных качеств, 2000. – С. 120-124.

12. Носко М.О. Носко Ю.М. Біомеханічне моделювання рухових якостей школярів початкової школи. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць. Вип. 5 (30) 13. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. С. 144-153.

13. Петренко Ю. О., Меньших О. Е. Нейродинамічні та психічні функції у дітей молодшого шкільного віку з різним рівнем фізичного розвитку: теорія і практика: монографія / Ю. О. Петренко, О. Е. Меньших. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2014. – 172 с.

Abstract. The paper considers the practical aspect of implementing the principle of biological determination as a basis for taking into account the conservative and labile components of the morpho-functional organization of primary school age children in the system of controlling the formation of their motor function. In the course of the research, it was found that, based on integral indicators of the development of the motor function, it is possible to justify a target management system using computer biomechanical models. In this case, the leading factors for each age and the sequence of their inclusion in the management process are identified as feedback channels.

The significance of separate indicators of the biodynamic and coordination structure of motion in the control system is revealed.

The methodological bases developed and presented in the article regulate the general approaches to the process of forming the motor function, leaving the teacher a sufficient range for pedagogical creativity, accounting for the material and technical base and preferences of schoolchildren.

Keywords: motor function, control, biomechanics, young school age children.

References:

1. Bagins'ka O.V. (2016) Modeljuvannja biodinamichnoї ta koordinacijnoї strukturi ruhu v procesi integral'noї ocinki rozvitku ruhovoi funkції shkoljariv 6-15 rokiv [Modeling of biodynamic and coordinative structure of movement in the process of integral assessment of development of motor function of schoolchildren of 6 – 15 age], Visnik Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni T.G. Shevchenka [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named T.G. Shevchenko], Vipusk 139, Tom 1, 2016, pp. 8 – 12.

2. Bagins'ka O.V. (2017) Spivvidnoshennia faktornikh navantazhen' okremikh pokaznikiv koordinacijnoi strukturi rukhu, iaki kharakterizuiut' riven' rozvitku rukhovoi funkції shkoliariv riznikh vikovikh grup [The ratio of factor loads individual indicators the coordination structure of motion, which characterize the level of development motor function among schoolchildren of different age groups] // Pedagogics, Psychology, Medical-Biological Problems Of Physical Training

And Sports, 2017, № 3, pp. 100-104. doi:10.15561/18189172.2017.0301

3. Bal'sevich V.K. (2000) Ontokineziologiya cheloveka [Human ontokinesiology] – M. : Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury [Theory and practice of physical culture], 274 p.

4. Bezrukikh M.M. (2009) Vozrastnaya fiziologiya (fiziologiya razvitiya rebenka) [Age physiology (developmental physiology of the child)] / M.M. Bezrukikh, V.D. Son'kin, D.A. Farber, M.: Akademiya. – 416 p.

5. Bershtejn, N.A. (1966) Ocherki po fiziologii dvizhenij i fiziologii aktivnosti [Essays on the physiology of movements and physiology of activity], M. : Medicina, – 350 p.

6. Garkusha S.V. (2011) Biomechanichnij kontrol' koordinacijnih zdibnostej kvalifikovanih sportsmenok, jaki specializujut'sja v sportivnij borot'bi [Biomechanical control of coordinative abilities of qualified sportswomen which specialize in sports wrestling], Visnik Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni T.G. Shevchenka [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named T.G. Shevchenko], № 86, Chernigiv, pp. 41–44.

7. Dmitriyev S.V. Ontogenez psichomotoriki i operacionnyh system “zhiyyh dvizhenij” rebenka [Ontogenesis of psychomotoric and operative systems of child “living movements”]. Physical Up-brining in students creative sports, №1, 2007, pp. 119 – 131.

8. Donskoj D.D. Zakony dvizhenija v sporte [Tekst]: ocherki po teorii strukturnosti dvizhenij [Laws of movements in sports: essays on theory of movements structure], Moscow, 1968, 176 p.

9. Il'in E.P. (2003) Psichomotornaia organizaciya cheloveka : uchebnik dlja vuzov. [Psychomotor organization of a person] – SPb. : Piter, – 384 p.

10. Laputin A.N. (2007) Kineziologiya - uchenie o dvigatel'noj funkcii organizma cheloveka [Kinesiology - the doctrine of the motor function of the human body] // Fizicheskoe vospitanie studentov tvorcheskich special'nostej: Sb. nauchn. tr. pod red. Ermakova S.S. – Khar'kov: KhGADI, vol.5, pp. 3-10.

11. Nazarenko L.D., Zverev A.P. (2000) K zdorov'iu i garmonii cherez razvitie sistemy dvigatel'no-koordinacionnykh kachestv [To health and harmony through the development of a system of motor-coordination qualities], pp. 120-124.

12. Nosko M. O., Nosko Ju. M (2013) Biomechanichne modeljuvannja ruhovih jakostej shkoljariv pochatkovoï shkoli [Biomechanical modeling of schoolchildren's motor qualities in elementary school], Naukovij chasopis NPU imeni M. P. Dragomanova, Serija № 15, Vipusk 5 (30) 13, Kiev, pp. 144-153.

13. Petrenko Iu. O., Men'shikh O. E. (2014) Nejrodinamichni ta psichichni funkcii u ditej molodshogo shkil'nogo viku z riznim rivnem fizichnogo rozvitku: teoriya i praktika: monografiya [Neurodynamic and mental functions in primary school children with different levels of physical development: theory and practice] – Cherkasi : ChNU imeni Bogdana Khmel'nic'kogo, 172 p.

Научный консультант: доктор педагогических наук, профессор,
действительный член (академик) НАПН Украины

Носко Николай Алексеевич

Статья отправлена: 10.03.2018 г.

© Багинская О.В.

УДК 61:378.147

**METHODOICAL ASPECTS OF ORGANIZATION OF TEACHING
OF MEDICAL DISCIPLINES IN UNMEDICAL INSTITUTIONS
OF HIGHER LEARNING****МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ
МЕДИЦИНСКИХ ДИСЦИПЛИН В НЕМЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ****Gavrilova L.A. / Гаврилова Л.А.***s.b.s., as.prof. / к.б.н.**Military Academy, Odessa, Fontanskaya road, 10, 65010**Военная Академия, г. Одесса, Фонтанская дорога, 10, 65010***Gavrilov A.V. / Гаврилов А.В.***s.b.s., as.prof. / к.б.н., доц.**Odessa National Maritime University, Odessa, Mechnikova 34, 65029**Одесский национальный морской университет, Одесса, ул. Мечникова 34, 65029*

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются методические аспекты повышения эффективности преподавания основ медицинских знаний и тактической медицины в немедицинских вузах. Рассмотрены возможные пути повышения качества занятий по данным дисциплинам. Отмечена необходимость тренингов для отработки у студентов и курсантов соответствующих умений и навыков по оказанию первой доврачебной помощи пострадавшим. Показана заинтересованность самих курсантов и студентов в изучении данных дисциплин.

Ключевые слова: обучение, медицинская помощь, умения, навыки, пострадавшие.

Вступление.

Преподавание основ медицинских знаний и тактической медицины в высших немедицинских учебных заведениях, на наш взгляд, нуждается в существенных изменениях и улучшениях. Главным в данном вопросе остается приобретение студентами и курсантами базовых теоретических знаний, а также закрепление с помощью многократных тренингов практических навыков по оказанию первой доврачебной помощи пострадавшим. Использование современных методов организации и проведения практических занятий по соответствующим дисциплинам должно способствовать повышению эффективности обучения студентов и курсантов оказанию первой доврачебной помощи пострадавшим в экстремальных ситуациях и во время военных действий.

Основной текст.

Основой медицинской подготовки специалистов в высших немедицинских учебных заведениях являются небольшие по объему (1,0-1,5 кредита) курсы по основам медицинских знаний и военно-медицинской подготовке (на базе тактической медицины), которые включают принципы, методы и средства первой доврачебной помощи.

Известно правило «**золотого часа**», которое заключается в том, что время, близкое к 1 часу после получения травмы позволяет наиболее эффективно оказать первую помощь. Считается, что в течение этого времени вероятность того, что лечение предотвратит смерть пострадавшего, наиболее высока. В экстремальных и боевых ситуациях это правило приобретает еще большее

значение. Следовательно, обучение студентов и курсантов основам медицинских знаний и тактической медицине должно максимально подготовить их к тому, чтобы они могли быстро и эффективно оказывать первую доврачебную помощь пострадавшим. Следует помнить, что разница в помощи в экстремальных (боевых) ситуациях и в гражданской жизни просто огромна. Причиной являются и особенности повреждений, и сложная обстановка, и приоритет выполнения служебных (боевых) задач над помощью раненым. Экстренная медицинская помощь, а также тактическая медицина – это сборник четких алгоритмов, где на каждое «если», есть «то».

Международным медицинским Руководством для судов и Международной Конвенцией ПДНВ 73/78 четко определены требования к морякам, которые являются ответственными за предоставление медпомощи на судах. Подготовка членов экипажей судов осуществляется соответственно стандартам, изложенным в Правилах А-VI/1 и А-VI/4 Конвенции ПДНВ [1, 2]. Подготовка военнослужащих проводится в соответствии со «Стандартом підготовки І-СТ-3 (видання 2) : підготовка військовослужбовця з тактичної медицини» [3].

Правила оказания доврачебной помощи в идеале должен знать каждый человек, независимо от специальности, и практически владеть ими настолько хорошо, чтобы быть в состоянии сделать все по инструкции даже в любой стрессовой ситуации и/или в полусознательном состоянии [4, 5].

Однако нужно отметить, что, несмотря на очевидное развитие этой ветви медицины, методология преподавания указанных дисциплин пока что существенно отстает. Обычно знания подаются в виде курса лекций и практических занятий, но при этом у студентов и курсантов не формируется понимание той опасной и непредсказуемой реальности, в которой они впоследствии будут применять полученные навыки. Это существенный недостаток любого цикла обучения навыкам само- и взаимопомощи.

В результате разрыва между реальностью и обучением создается ситуация, когда, даже получив необходимые навыки, человек не может применить их в экстремальных условиях, потому что фон применения навыков при обучении и в реальной ситуации различается по наличию стрессового фактора. Этого можно избежать, вводя в процесс освоения практических навыков стрессоры, создающие имитацию экстремальных условий. Поэтому организация учебного процесса в области оказания первой доврачебной помощи пострадавшим должна, на наш взгляд, иметь некоторые специфические особенности.

Прежде всего, каждый студент и курсант на период учебных занятий должен быть обеспечен индивидуальными аптечками, содержащими современные средства доврачебной медицинской помощи. Многократные тренировки по выполнению соответствующих упражнений дадут возможность будущим специалистам уверенно действовать в будущем не только в учебных, но и в реальных условиях.

Далее, должны быть созданы специальные учебные классы с большим количеством наглядных стендов и плакатов по тематике «Доврачебная медицинская помощь», «Тактическая медицина». В классах обязательно должны иметься учебные манекены; скелет человека; перевязочный материал в

достаточном количестве (бинты, повязки, перевязочные пакеты и т. п.); одноразовые резиновые перчатки; шины стационарные и складные; носилки; медицинский тонометр с фонендоскопом; тренажеры и учебно-методические пособия. Преподаватели должны располагать достаточным количеством иллюстрационного материала, учебных видеофильмов, презентаций, посвященных различным разделам оказания медицинской помощи, тактической медицине и демонстрировать их при прохождении соответствующей темы [6].

В мультимедийный демонстрационный материал должны быть включены видеосюжеты по правилам наложения кровоостанавливающего жгута-турникета (типа САТ, СІЧ, СПАС) при разных положениях тела пострадавшего в порядке само- и взаимопомощи, по наложению повязок с использованием пакета перевязочного индивидуального (ППИ), проведению реанимационных и противошоковых мероприятий, по транспортировке и эвакуации пострадавших.

Затем, по-видимому, обучение основам медицинских знаний должно охватывать все годы учебы студентов и курсантов, с первого по последний курс, непрерывно. Иначе студенты и курсанты забывают полученные знания и навыки, что в конечном итоге не дает им той степени подготовленности, от которой в будущем может зависеть жизнь и здоровье как лично их, так и их коллег. В этом отношении следует учесть опыт развитых стран: в Америке и Европе население в обязательном порядке проходит курсы первой медицинской помощи, там любой старшеклассник знает, как делать искусственное дыхание, непрямой массаж сердца или пользоваться дефибриллятором.

Следует отметить, что сами студенты и курсанты постоянно высказывают пожелания, чтобы обучение основам медицинских знаний и тактической медицине было продолжено после первого и второго курса в последующие годы учебы, откровенно мотивируя тем, что в противном случае все или почти все забывается, и к моменту выпуска в памяти остается очень малое количество информации. А ведь суть даже не в теоретических основах дисциплин, а в получении и развитии практических навыков оказания первой помощи, доведенных до автоматизма. В некоторых учебных группах курсанты даже после сдачи зачета выражают желание продолжить занятия по тактической медицине в свое свободное время.

Полагаем, что основной упор при преподавании основ медицинских знаний и тактической медицины все-таки следует делать не столько на аудиторные занятия, сколько на тренинги. Необходимо учитывать, что знания по оказанию доврачебной медицинской помощи и тактической медицине предназначены не для врачей, их нет в экстремальных ситуациях.

Моряки и военнослужащие сами должны уметь оказать доврачебную помощь в критических и экстремальных ситуациях себе и своим товарищам. Именно поэтому при оказании первой доврачебной помощи медицинские манипуляции переплетаются с сугубо нештатными иными действиями – борьбой с пожаром, гипотермией, правильным перемещением, работой со спасательными шлюпками и плотами, эвакуационным снаряжением и т.п. [7].

Заключение и выводы.

Таким образом, проведение теоретических занятий и практических

тренировок с использованием специального медицинского оснащения, судовых аптек и т.п. будет содействовать повышению качества подготовки специалистов, психологической их стойкости и возможности спасения жизни и здоровья людей в чрезвычайных ситуациях и во время военных действий.

Литература:

1. International Medical Guide for Ships, IMGS, (3rd Edition). World Health Organization, Geneva. 2007. – 212 с.
2. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты (ПДНВ–78) с поправками. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, as amended: – СПб.: ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. – 806 с.
3. Стандарт підготовки І-СТ-3 (видання 2) : підготовка військовослужбовця з тактичної медицини. – К.: «МП Леся», 2015. – 148 с.
4. Курс бійця-рятувальника. Для самостійного навчання студентів //ВІПІ, Редакція С., 2014. – 212 с.
5. Рогожинский М.М. Оказание доврачебной помощи. – М.: Медицина, 1981. – 48 с.
6. Березан С. Тактична медицини для підрозділів спеціального призначення. / С. Березан, С. Ротчук. – К. : ПП «МВЦ «Медінформ», 2016. – 146 с.
7. Игнатъев А.М. Основы медицинской помощи (МК ПДМНВ А-VI/4-1) // А.М. Игнатъев, Ю.С. Фесенко, В.А. Татарин. – Одесса, 2004. – 52 с.

Abstract. In the real article the methodical aspects of increase of efficiency of teaching of bases of medical knowledge and tactical medicine are examined in unmedical institutions of higher learning. The possible ways of upgrading of employments are considered on these disciplines. The necessity of training is marked for working off for students and students of conformable abilities and skills on providing of the first medical care before the arrival of a doctor aid to the victims. The personal interest of students and students is shown in the study of these disciplines.

Key words: educating, medical care, abilities, skills, victims.

References:

1. International Medical Guide for Ships, IMGS, (3rd Edition). World Health Organization, Geneva. 2007. – 212 p.
2. International Convention on Standards of Training (ICST), Certification and Watchkeeping for Seafarers, as amended: – SP.: ZAO «ZCIIFM», 2010. – 806 p.
3. A standard of preparation of I-CT-3 (edition 2) : preparations of serviceman from tactical medicine. – K.: "MP Lesya", 2015. – 148 p.
4. Course of fighter-rescuer. For the independent studies of students //of ВІПІ, Release of С., 2014. – 212 p.
5. Rogozhinsky M.M. Providing of medicare. – M.: Medicine, 1981. – 48 p.
6. Berezan C. Rotzhuk C. Tactical medicine for subdivisions of the special setting. / С. Berezan, С. Rotzhuk – K. : PP «MVZ «Medinform», 2016. – 146 p.
7. Ignatiev A.M. Bases of medicare (МК PDMNV A-VI/). // А.М. Ignatiev, Y.C. Fecenko, V.A. Tatarin. – Odessa, 2004. – 52 p.

Статья отправлена: 11.03.2018 г.
© Гаврилова Л.А., Гаврилов А.В.

THE MODEL OF TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN SPAIN МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ІСПАНІЇ

Medvedieva Olena / Медведєва О.Д.

аспірант, викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування ЗНУ

postgraduate, ZNU

Запорізький Національний Університет,

Zaporizhzhia National University

Анотація: У статті досліджуються питання стосовно кваліфікацій вчителів іноземних мов в Іспанії. Проаналізовано різноманітні компетенції що набувають вчителі в Іспанії. Наводяться загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти.

Ключові слова: освіта в Іспанії, компетенція, вчитель іноземної мови, компетентний вчитель.

Освіта визначається одним з основних напрямків державної політики України, адже освіта це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурно-духовного поступу держави та суспільства, довготермінова основа забезпечення національних інтересів, підвищення добробуту населення. В свою чергу гостро актуалізується питання професійної компетенції вчителя, тобто викладача, педагога нової генерації що зможе ефективно виконувати свої професійні обов'язки у надзвичайно швидкому, мінливому бутті сьогодення. Дослідження досвіду формування професійних вимог щодо компетенції вчителів, або застосування компетентнісного підходу в системі освіти Іспанії – однієї з країн освітніх лідерів ЄС уможливорює ефективне запозичення і використання сучасного досвіду, передових технологій у складному процесі оптимізації вітчизняної системи освіти.

Аналіз наукових досліджень зарубіжних джерел свідчить про те, що підготовкою вчителів на базі компетентнісного підходу займаються багато іспанських та європейських вчених таких як Barros Garcia, B. Cerrolaza, M. Periz, J. Herrera, R. Fuentes, Tereza Gonsales . Багато з цих питань висвітлено на офіційних сайтах уряду Іспанії, Міністерства Науки та Спорту Іспанії, урядів округів, офіційних сайтах ВНЗ Іспанії.

Так як Іспанія є країною-членом Європейського Союзу, а відповідно і Європейського освітнього простору, питання щодо підготовки, кваліфікацій, компетенцій вчителів мають загальноєвропейський характер та висвітлені у багатьох офіційних документах Ради Європи (CONSEJO DE EUROPA (2001): Marco Común Europeo de Referencia para las Lenguas: Aprendizaje, enseñanza, evaluación. http://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/marco/ [consulta 01.09.2015]. CONSEJO DE EUROPA (2007): European Portfolio for Student Teachers of Languages. <http://epostl2.ecml.at> [consulta 01.09.2015]. EAQUALS (2011): The Eaquals Framework for Language Teachers Training & Development. http://clients.squareeye.net/uploads/eaquals2011/Eaquals_TD_Framework_Online.pdf PARLAMENTO EUROPEO (2006): “Recomendación del Parlamento Europeo y del Consejo de 18 de diciembre de 2006 sobre las competencias clave para el aprendizaje permanente (2006/962/CE)”, Diario oficial de la Unión Europea. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=celex%3A32006H0962> Perfiles

de competencia propuestos por la Asociación Europea para la Calidad de los Servicios de Lenguas, EAQUALS (2011); el Proyecto EPG (*European Profiling Grid for language teachers*))

В Іспанії модель професійної компетентності вчителя була визначена зважаючи на наступні компоненти:

- функції визначені в нормативних правилах
- Європейські тенденції в підготовці вчителів на базі компетенцій
- пропозиції ВНЗ щодо компетенцій майбутніх вчителів та викладачів
- розробки деяких автономних громад, таких як Кастилья та Леон, щодо професійної підготовки викладачів та їх професійних компетенцій

На базі Європейської моделі освіти, Іспанія визначає десять професійних компетенцій в підготовці вчителів, в рамках п'яти областей: знати, знати що є, знати що зробити, знати як зробити, знати як бути:

А. Наукова компетентність. Пов'язана із знанням та управлінням ним, як у сфері освіти, так й в областях предметів та навчальних модулів.

В. Внутрішньоособиста та міжособистісна компетенції. Ця компетенція посиляється на сам спосіб існування людини, її ставлення до інших, через особисті навички, навчальну дію, орієнтація та управління та просування цінностей.

С. Дидактична компетенція. Вона зосереджена на навчанні, звертаючи увагу на процес викладання-навчання та управління ним.

Д. Організаційна та управлінська компетенція. Ця компетенція стосується організації на роботі. Це зв'язок з нормами, плануванням, координацією та управлінням якістю.

Е. Компетенція в управлінні співіснуванням. Власна наполегливість, співіснування з іншими, управління співіснуванням через просування, посередництво та контроль над ним.

Ф. Компетенція пов'язана з командною роботою. Зв'язана з розвитком роботи співпраця за спільною метою.

Г. Компетенція інновацій та вдосконалення. Вона пов'язана з розвитком процесу подолання змін, його дослідження та експерименти, а також діагностика та оцінка для впровадження інноваційних пропозицій щодо вдосконалення.

Н. Комунікативна та мовна компетенція. Це та, що стосується обміну знаннями, ідеями, думками, емоціями та почуттями. Вона включає в себе управління інформацією та прозорість, а також вираз та спілкування, як на своїй рідній мові, так і на іноземних мовах.

І. Цифрова компетенція (TIC- tecnologías de la información y la comunicación). Компетенція відносно цифрового світу та технологій, інформації та зв'язку. Її сфера полягає у знанні технологій, дидактичне їх використання та управління обладнанням та мережами для професійного розвитку.

Ж. Соціально-реляційна компетенція. Орієнтована на суспільні відносини між людьми та існування у громаді через відповідне керівництво. [Dirección General de Calidad, Innovación y Formación del Profesorado. Curso 2010-2011. EEES. Espacio Europeo Educación Superior]

Для більш повного висвітлення питання компетентності вчителів іноземної мови в Іспанії, наводимо таблицю 1, в якій охарактеризовано Функції викладацького складу, професійні компетенції, області, в яких вони формуються, і аспекти компетентності.

Таблиця 1.

Функції викладачів згідно діючого законодавства	Європейська модель	Компетенції	
а) програмування та викладання областей, предметів і модулів. б) Оцінка процесу навчання студентів, а також оцінка процесів навчання взагалі. с) навчання студентів, направленість та орієнтація їх навчання, підтримка у навчально-виховному процесі, співпраця з сім'ями. г) орієнтація студентів на освітні, наукові та навчальні програми, в співробітництві, де це доречно, з іншими спеціалізованими відділами. д) орієнтація на інтелектуальний розвиток студента, афективний, психомоторний, соціальний та моральний. е) інформування, організація участі у додатковій діяльності, всередині або поза межами навчального закладу. ж) внесок у діяльність закладу, повага, терпимість, участь і свобода виховання у студентів цінностей демократичного громадянства. з) Періодична інформація сім'ям про процес навчання їх дітей, а також керівництво групами. и) Координація діяльності вчителів, керівництво та управління. к) Участь у загальній діяльності закладу. л) Участь у розробці планів щодо оцінювання м) Дослідження, експерименти та безперервне вдосконалення процесу викладання. 2. Викладачі виконуватимуть функції в попередньому розділі на принципі співпраці та роботи у команді.	знати	А. Наукова компетенція	1. Знання в галузі освіти. 2. Знання в галузях, предметів та навчальних модулів. 3. Управління знаннями.
	знати що є	В. Внутрішньоособиста та міжособистісна компетенції	4. Особисті навички. 5. Дії. 6. Орієнтація. 7. Формування та просування цінностей.
	знати що зробити	С. Дидактическая компетенція	8. Програмування. 9. Специфічна дидактика галузі предметів та модулів. 10. Методологія та діяльність. 11. Увага до різноманітності. 12. Управління аудиторією (навчальним простором). 13. Ресурси та матеріали. 14. Оцінка.
		Д. Організаційна та управлінська компетенція	15. Нормативи. 16. Організація, планування, координація (Виконання конкретних позицій). 17. Управління якістю.
		Е. Компетенція в управлінні співіснуванням	18. Сприяння співіснуванню. 19. Посередництво, врегулювання конфлікту. 20. Контроль за співіснуванням.
	знати як зробити	Ф. Компетенція пов'язана з командною роботою	21. Співпраця. 22. Участь у проектах 23. Методи групової роботи. 24. Прийняття рішень
		Г. Компетенція інновацій та вдосконалення	25. Реалізація змін. 26. Дослідження. 27. Діагностика та оцінка. 28. Реалізація та виконання пропозицій.
		Н. Комунікативна та мовна компетенція	29. Управління інформацією та прозорість. 30. Вираз та зв'язок. 31. Комунікативні навички на рідній мові. 32. Лінгвістично-комунікативні навички на іноземній мові
		І. Цифрова компетенція	33. Знання технологій. 34. Дидактичне їх використання. 35. Професійний та управлінський розвиток. 36. Порівняльні та етичні аспекти.
	знати як бути	Ж. Соціально-реляційна компетенція	37. Власний капітал. 38. Соціальні навички. 39. Навички взаємозв'язку. 40. Управління участю.

Висновки: Таким чином, сучасна система педагогічної підготовки вчителів іноземної мови в Іспанії заснована на принципах Європейського

освітнього простору, а навчально-виховний процес спрямований на досягнення результатів, якими є відповідні компетентності. Набуття компетентностей в свою чергу діагностується відповідним чином, що дозволяє ранжувати ступінь їхнього досягнення у вигляді оцінки, тобто присвоєння відповідної кваліфікації.

Література:

1. Consejo de Europa (2002), *Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación*. Madrid: Secretaría General Técnica del MEC, Anaya e Instituto Cervantes. Disponible en: http://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/marco.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські пер-спективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с. – (Б-ка з освітньої політики).
3. Las competencias clave del profesorado de lenguas segundas y extranjeras. Instituto Cervantes, Direccion Academica, Octubre de 2012, 36p. Octubre de 2012
4. Хуторской А. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. Ху- торской // Эйдос : интернет-журнал. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
5. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
6. Трубачова С. Є. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. — К.: «К. І. С.», 2004. — С.53-56.
7. Davies, Allan (1989): «Communicative Competence as language Use» *Applied Linguistic* 10/2, 157-170.
8. Widdowson, H. Y. (1989) «Knowledge of Language and Ability for Use». *Applied Linguistics* 10/2, 128-137.
9. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с., с. 212-213
10. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte de Espana, <https://www.mecd.gob.es/educacion-mecd/>

Abstract: the objective of this article is to carry out the review of professional competences of teachers in Spain. The main professional competences in the system of education in Spain were analyzed and characterized. Ukraine is on its way to European standards in education, the important need is to study the best educational experience of European countries, testing and implementation of innovative pedagogical systems in the area of the system of teacher training in Ukraine.

Key words: system of education in Spain, professional competence, the model of competence, teacher's professional competence.

УДК 378.147:811.111

PROJECT METHOD AS A TOOL FOR OPTIMIZING THE PROCESS OF EDUCATION IN HIGHER SCHOOL**МЕТОД ПРОЕКТОВ КАК СРЕДСТВО ОПТИМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ****Kirichenko E.A. / Кириченко Е.А.**

senior lecturer / ст. преподаватель

Sumy State University, Sumy, Rimskogo-Korsakova 2, 40000

Сумской гос. университет, Сумы, ул. Римского-Корсакова 2, 40000

Abstract. *The strategic goal of reforming and modernizing higher education and science in Ukraine - the creation of an effective innovative educational environment in higher educational institutions - leads to the development and introduction of new methods and forms of teaching in the pedagogical process. The purpose of the work is to reveal the role and significance of innovations, in particular, the innovative design methodology of teaching in modern education of translators and lawyers. The project method, as person-oriented pedagogical technology, has become widespread in various subject areas, including study of foreign languages. But the problem of practical implementation of the method of projects into training largely remains undeveloped. The difficulty arises from the variety of types of projects and their means of conducting. There is a problem of choice and creation of favorable conditions for the most effective implementation of projects into study of foreign languages. The article analyzes innovative methods in the context of higher education didactics and pedagogy; the further development of the innovative method of projects and effective pedagogical technologies of teaching the discipline "Legal Philology" for translators. The optimal means, types and forms of educational and cognitive activity for the discipline "Legal Philology" have been improved on the example of implementing the design method in the practical project "Protection of Consumer Rights in the Judicial Practice of the Sumy Zarichny Court".*

Key words: *innovative project design, innovative technologies, brainstorming, independent research, pulse phase, planning phase.*

Preface

The main direction of modern development of higher education in Ukraine is determined by the general progress of the national high school to joining the pan-European and world educational space, harmonization of national and international standards of higher education in the context of the Bologna process. The aspiration of European universities to the highest level of quality, competitiveness and fidelity, accessibility and democracy requires the educational structures to plan joint steps in creating a unified "Europe of Knowledge". The strategic goal of reforming and modernizing higher education and science in Ukraine is creation of an effective innovative educational environment in higher education institutions through the promotion of progressive innovations, introduction of modern technologies and educational models. The participants of educational process at the modern university should be "taking into account the possibilities of modern information technologies of education and focusing on the formation of an educated, harmoniously developed personality, capable of continuous updating of scientific knowledge, professional mobility and rapid adaptation to changes in the socio-cultural field, management system and labor organization in conditions of a market economy "[2, p. 242.]. The necessity of openness, mobility, rapid response to changes in society leads to the

development and introduction of new methods and forms of teaching in the pedagogical process. The concept of "innovation", although it has been in the international lexicon for more than a hundred years, was actualized in the scientific and educational sphere only in the last quarter of the XX century. Innovation as a concept in the context of innovative training was considered by J. Botkin [1], S.O. Sharonova, N.V. Articutsa [4], I.M. Dychkivska.

The purpose of the work is to reveal the role and significance of innovations, in particular, the innovative design methodology of teaching in modern higher school education of translators and lawyers.

The scientific novelty of the obtained results is that the essence of the concept of "innovation" in relation to higher education is generalized; innovative methods in the context of didactics and pedagogy of higher education are analyzed; further development of the innovative method of projects and effective pedagogical technologies of teaching the discipline "Legal Philology" for translators is promoted; the optimal means, types and forms of educational and cognitive activity for the discipline "Legal Philology" have been improved on the base of implementation of the project method in the practical project "Protection of Consumer Rights in the Judicial Practice of the Sumy Zarichny Court".

Basic text.

The word "innovation" (the English word innovation is derived from the Latin innovatio - update, change) in the "Dictionary of Foreign Terms" (2000) is registered in the following meanings: 1) Innovations in the field of economics, technology, etc. based on the achievements of science and progressive practices; 2) A new phenomenon in the language "[6, p. 230]. As we see, in the explanatory dictionaries the special meaning of the term "innovation", connected with the educational sphere, is not fixed. Noteworthy is the definition of the term "innovation" in J. Botkin's "Innovative Learning": "Innovation is a constant desire to reevaluate values, preserve those that are irrefutable, and reject old ones" [1].

Thus, innovation is some new development based on the achievements of science, education, advanced pedagogical and managerial experience, designed to stimulate the development of progressive and highly effective educational technologies; they are new promising trends, processes and approaches in the development of modern higher education, based on a combination of scientific and educational activities, theory with practice, integration and differentiation of modern knowledge, fundamental training of specialists in narrow specialities and aimed at modernization, improving the quality and efficiency of modern educational process [4]. The original term of innovation in scientific-pedagogical and methodical literature is most often used in terminological phrases: innovative method, innovative technique, innovative approach, innovative technologies, etc. The term method in the most general sense means "a method, or a system of methods for achieving any purpose, for performing a particular operation" [5].

Extremely high efficiency of the educational process in studying the discipline "Legal Philology" provides the application of such methods and forms of educational work as: analysis of errors; audiovisual teaching method; "brain storm"; Socrates's dialogue; "Tree of Solutions"; discussion; business game (students perform the role

of legislator, expert, legal adviser, notary, client, judge, prosecutor, lawyer, investigator); "Take a Position"; comments, evaluation of participants' actions; master classes; method of analysis and diagnostics of the situation; interview method; project method; modeling; training ground; problems method; public speaking; work in small groups; individual and group trainings and others.

Let's consider the application of the method of projects in the teaching of discipline "Legal Philology" for students-translators.

The idea of projects has existed for more than a century, but has become popular during the previous two decades due to changes in the orientation of educational goals. The method of projects was developed by the American teacher U. Kilpatrick in the 20's of the twentieth century as the practical realization of the concept of instrumentalism by J. Dewey, that training should not only prepare the student for life, but must also be an integral part of life itself. Significant contribution to the study of the method of projects was made by C. Guines, T. Hutchinson, D. Reinhard, F. Beg, O. Demin, I. Oliynyk, N.D. Galskova, N.F. Koryakovtseva, S.Yu. Nikolaev, T.S. Panina, O.B. Tarnopolsky.

But the issue of practical implementation of the method of projects into the content of training largely remains undeveloped. The problem arises from the variety of types of projects and their means of conducting. There is a problem of choosing the most effective implementation of projects into studying foreign languages.

A project in the teaching of a foreign language can be defined as a set of tasks that involve organized, long-term, independent research in English both in the classroom and in extra-curricular time, the purpose of which is to create a finished product in the form of creating a booklet, a newspaper, video, etc., and an oral presentation of the selected problem with the use of various means of visibility. In our opinion, in order to guarantee the successful implementation of the project, students should be acquainted in advance with certain methods and techniques of conducting projects: methods of synthesis, analysis, induction, deduction, comparison, description, systematization. Each method is realized with the help of scientific methods (continuous sampling of materials, classification of material according to certain parameters, data processing, etc.). This approach meets the basic principle of learning - the ability to plan and analyze your own learning. A student progressively develops the ability to use certain techniques and training strategies on other authentic material while working on the project. Thus, he learns the independent organization of his own learning process. Taking into consideration research sources [1; 3; 4; 5], it is possible to distinguish the following phases of the project implementation: initiation, planning, conduct, presentation, evaluation, documentation. The first phase of the project is the phase of the initiation, the phase of collecting ideas and choosing a topic. During the phase of initiating a project, the first aim is to clarify what students generally want to do. Students should be motivated, so the choice of subject and the way of its realization should depend only on students. At this stage the best means of collecting ideas is "brainstorming." The essence of the project should be expressed as clearly as possible through the establishment of the main objective of the project. It must be obvious to everyone.

Work with keywords and advertising messages can be very useful at this stage. It is also important to identify so-called "non-goals", that is, those actions that should not be implemented. This will help you to identify the true specific project objectives.

The essence of the planning phase is to simulate, as realistically as possible, in mind, and then on paper, the future course of the project. In the planning phase, appropriate ways of achieving the goals are being developed. The plan is based on the distribution of future tasks. The project should be divided into semantic subfields. The structure should be clear to all participants. Tasks are evenly distributed among students. Students must clearly understand what they need to find, work out a certain amount of material and complete their tasks for a certain time period.

During the implementation phase of the project, the practical implementation of the plan is carried out: the search for and processing of the materials on the necessary topic, conducting research, interviewing, step-by-step control of the tasks, analysis and synthesis of the found information, adaptation of the material to the project format, identification of further goals. The project can have a research, searching, creative, prognostic, analytical and game character. Monitoring, analytical review, legal or judicial expertise, issuing a collection of documents, preparing a role-playing game, organizing discussions, litigation debates and their videorecording, etc. can serve as an example of a project task.

In the process of project work in a foreign language, students "plunge" into a specific problem, the solution of which requires self-mastery of certain aspects of culture and certain linguistic means, communicative skills, linguistic and cultural information, strategies of oral and written linguistic communication. Creating the final product of the project produces the integration of all aspects of language and culture mastery in order to solve the problem.

In order to get acquainted with the main principles and phases of the project implementation and the development of competences that students can apply in the process of their training, during the 6th term of academic year 2016-2017 and the 5th term of academic year 2017-2018 in practical classes on the discipline "Legal Philology" the informational, creative, practical-oriented project "Protection of Consumer Rights in Judicial Practice of Sumy Zarichny Court" was carried out in groups of the 2nd and 3rd year students-translators. During the 6th term of academic year 2016-2017, translators of the third year of studies got interested in the issues of court cases on consumer rights protection while studying the topic "Legal Procedure - Civil Cases". They were asked to apply directly to the Sumy Zarichny Court. With the help of the lecturers, agreements were reached with the staff of the judicial institution, and at the appointed time a group of students was invited to a hearing the case of violating consumer rights in the Sumy Regional Court. The second year students, who are not taught the specialized (legal) disciplines yet, appealed to the teachers to join in attending this event, motivating the request that they will study "Legal Philology" during the next academic year (in the 5th term), so this experience will be useful to them. Before the court hearing, the court staff acquainted students with the structure of the judicial institution, reminded about the peculiarities of work of the municipal courts, told about specific civil cases that are coming to the trial. During the conversation, students repeatedly expressed their desire to learn more.

Therefore, in order to find out what exactly should be investigated, it was proposed to create an associagram "Protection of Consumer Rights in the Judicial Practice of the Sumy Zarichny Court". The work was based on E.S. Izhko experience in "Modern Technologies of Education in Higher School" [3]. Among the diversity of ideas, associations, concepts, statements were the following main aspects: civil-procedural issues of consumer protection, urgent issues and problems in disputes, liability for breach of contract.

Taking into account personal interests and opportunities, students were divided into groups, which, within two weeks, had to use the different sources, to find as much information as possible about the revealed aspects, no matter in what language. In the next lesson, the students presented the results of their search in the form of a poster (a wall paper) reflecting the fact what (the name of the aspect), where (a book, a magazine, a newspaper, internet source, any organization), in what form (a text, video: news, a concert, a lecture, an audio file, interview), in what volume and language they found. This caused further interest and generated many new ideas for project implementation.

First of all, the question arose: "What can we do?" That is, it was necessary to establish the main goal of the project. After discussing and analyzing the material, it was decided to create a presentation on "Consumer Rights Protection in the Court Practice", including the following aspects: civil-procedural issues of consumer protection; topical issues and issues arising in disputes; liability for breach of contract. During the planning phase, the tasks were evenly distributed among the students, the methods and strategies for their implementation were selected, the time of implementation of the project and the methods for monitoring and evaluating the results were determined.

During the project's implementation phase, control and verification of tasks were provided, as well as the establishment of further goals and objectives. The task was to translate a large amount of material from the native language into English, which required a certain level of knowledge, a lot of time, high concentration of attention. It greatly enhanced the vocabulary and promoted the development of translation skills. The presentation took place in the format of the seminar "Protection of Consumer Rights in the Judicial Practice of the Sumy Zarichny Court". 2nd and 3rd year students-translators were invited to the seminar. After the presentation students evaluated the results of the project. Students were asked to note their impressions of the progress and implementation of the work.

At the moment former 2nd and now 3rd year students create a terminology reference to assist the university's free legal clinic to work with foreign students.

Summing up, we should emphasize the highest level of students' interest during the project, as well as during demonstration of the results and exchange of experience, which means good motivation, and in turn leads to effective mastering of the material. Students have learned far more information than during traditional classroom activities. The innovative method of projects helped to determine the optimal means, types and forms of educational and cognitive activities for the subjects of the discipline "Courts. Trial", "Legal Procedure – Civil Cases" as an example of the implementation of the project methodology in a practical project

"Protection of Consumers' Rights in the Judicial Practice of the Sumy Zarichny Court".

Conclusion. After analyzing the essence of the concept of "innovation" in higher education, innovative methods in the context of didactics and pedagogy of higher education, the conditions and means for their implementation in own project, it can be concluded that the project work as a technique helps to overcome the gaps between study of the language and its use in a professional environment.

The process of mastering the language is performed with understanding of a living foreign language culture; the most important requirement of the communicative methodology is realized, namely, the individualization of learning and the development of the student's motivated language activity; emotional impact on students removes the communicative barrier and stimulates sociability; different channels of receiving information are used; the possibility of more active creative activity is realized. The project method implements differentiated, active and effective approaches to learning. The application of the project methodology at a higher school level offers great opportunities for the formation of socio-cultural competence and contributes to improving the efficiency of teaching English.

References.

1. Botkin J. Innovatsyonnoe obuchenie, microelectronica i intuitsiya: perspektivy, "Voprosy obrazovaniya" 1983, №1. [Innovative Learning, Microelectronics and Intuition: Perspectives] in *Issues of Education*, 1983, No. 1.
2. Vyshcha osvita Ukrayiny i Bolonsky protses: 2004. [Higher Education in Ukraine and Bologna Process] in *Educational book - Bogdan*, 2004. – P. 242.
3. Izhko Ye.S. Metod proektiv yak odyn iz zasobiv optymizatsii avtonomnogo navchannya 2014. № 2 (8). [The method of projects as one of the means of optimization of autonomous learning] in *The latest technology in higher education. Bulletin of the University of Dnipropetrovsk named after Alfred Nobel. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences*, 2014, No. 2 (8).
4. Innovatsii u vyshchiiy osvitiІнновації у вищій освіті 2005. [Innovations in Higher Education: Bibliographic Index] in *Stilos*, 2005. - 202 p.
5. Rizhnyak O.L. Vykorystannya inovatsiynih metodiv navchannya pry vykladanni latynskoyi movy v yurydychniy osviti 2015. – Vol. 136. [Use of innovative teaching methods in the teaching of Latin in legal education] in *Scientific Papers of the KPPU. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 2015. – Vol. 136. — 500 p.
6. Slovnnyk inshomovnyh sliv 2000. [Dictionary of foreign words] in *Science, thought*, 2000. - 680 p.

Abstract. Стратегическая цель реформирования и модернизации образования и науки в Украине - создание эффективной инновационной образовательной среды в высших учебных заведениях для содействия прогрессивным нововведениям, внедрения современных технологий и моделей обучения. Цель работы - раскрыть роль и значение инноваций, в частности инновационной проектной методики преподавания в современном высшем образовании переводчиков и юристов. Проектный метод, как личностно-ориентированная педагогическая технология, получил широкое распространение в различных предметных

областях, включая изучение иностранных языков. Но вопросы практического внедрения метода проектов в содержание обучения в значительной степени остается неразработанным. Сложность заключается в разнообразии видов проектов и средств их проведения. Возникает проблема выбора и создания благоприятных условий для наиболее эффективного выполнения проектов при изучении иностранных языков. В статье проанализированы инновационные методы в высшей школе; получили дальнейшее развитие инновационный метод проектов и эффективные педагогические технологии преподавания дисциплины «Юридическая филология» для переводчиков; усовершенствованы оптимальные формы учебно-познавательной деятельности для дисциплины «Юридическая филология» на примере воплощения проектной методики в практико-ориентированный проект «Защита прав потребителей в судебной практике Заречного суда г. Сумы».

Key words: инновационный проект, инновационные технологии, мозговой штурм, независимые исследования, фаза импульса, фаза планирования.

Статья отправлена: 14.03.2018 г.

© Кириченко Е.А.

УДК 378.091.12.011.3–051:796

VALUES-MOTIVATION COMPONENT OF ABILITY TO CREATIVE AND INNOVATIVE ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL TRAINING: THE ESSENCE, PROBLEMS AND THE WAYS OF FORMING
ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЗДАТНОСТІ ДО КРЕАТИВНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Lysenko L.L. / Лисенко Л.Л.

с.р.с., as.prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0002-3629-3840

National University "Chernihiv Collehium" named after T.G. Shevchenko,
Chernigiv, Hetman Polubotko Str. 53, 14013

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,
Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка 53, 14013

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню перспектив формування у майбутніх вчителів фізичної культури здатності до креативно-інноваційної діяльності та пошуку необхідних змін в їх професійній підготовці. Висвітлено результати досліджень, щодо рівня сформованості у них ціннісно-мотиваційного компоненту здатності до креативно-інноваційної діяльності за такими показниками, як інтерес до професії, мотиваційно-творча спрямованість, особистісна пізнавальна активність. На основі детального аналізу результатів дослідження виявлено проблеми і недоліки, які суттєво знижують ефективність формування даної здатності у майбутніх учителів фізичної культури. Окреслено деякі педагогічні умови, які сприяють ефективності формування ціннісно-мотиваційного компоненту здатності до креативно-інноваційної діяльності.

Ключові слова: креативно-інноваційна діяльність, здатність, ціннісно-мотиваційний компонент, інтерес до професії, пізнавальна активність, мотиваційно-творча спрямованість.

Вступ. Успіх гуманістичних, демократичних процесів в освіті сьогодні залежить переважно від ключової фігури освітнього процесу вчителя, викладача, вихователя, які повинні мати найвищий рівень особистісно-орієнтованої, педагогічної, науково-педагогічної культури, від їх здатності до творчої інноваційної цілісності [1].

Проблема формування творчої особистості, пошук ефективних засобів розкриття творчого потенціалу кожної людини належить до універсальних наукових проблем міждисциплінарного рівня та набуває особливої актуальності на сучасному інноваційному етапі суспільного розвитку. Творчість, інновації, креативна діяльність виступають як невід'ємні характеристики творчої особистості, формування якої є сьогодні стратегічною метою освіти [1, 3, 5].

Важливою залишається проблема підготовки вчителя фізичної культури нового рівня свідомості, як творця фізичної культури особистості. В діяльності якого маються не лише можливості педагогічного впливу на функціональні системи організму та організму в цілому, але і на певні риси особистості, її соціально-психологічну адаптацію до умов життя (наприклад, величезний дидактичний потенціал, здійснення національного виховання, патріотизму, любові та шанобливого ставлення до старших поколінь й надбань народу;

активізація розумової діяльності та пізнавальної активності). Все це без сумніву збільшує адаптивність особистості і потенційні можливості її самореалізації в суспільстві, що в свою чергу актуалізує проблему підготовки ефективного вчителя фізичної культури.

У зв'язку з цим мають бути серйозні перетворення процесу підготовки вчителя фізичної культури, який повинен стати не тільки професійно, а й особистісно орієнтованим, розвиваючим глибокий інтерес до питань самопізнання і самовдосконалення, здатний до креативно-інноваційної діяльності.

Доцільність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю розв'язання суперечностей між потребою суспільства в творчих вчителях фізичної культури, здатних ефективно діяти в нестандартних ситуаціях, і недостатньою розробленістю науково-педагогічних підходів до реалізації цієї проблеми.

Основний текст. Актуальною проблемою сьогодення є формування здатності до креативно-інноваційної діяльності (КІД) майбутнього вчителя фізичної культури, який зможе успішно проектувати, конструювати і перетворювати окремі складові цієї діяльності, доцільно розробляти, моделювати засоби педагогічного впливу та ефективно застосовувати їх в практиці [3].

В попередніх наших публікаціях [3, 4, 5] загострюється увага на актуальності та перспективах формування у майбутніх учителів фізичної культури здатності до КІД, яку ми розглядаємо як інтегративну характеристику особистості учителя фізичної культури, яка забезпечує йому успішність діяльності в типових і неординарних педагогічних умовах.

Структурними компонентами здатності майбутніх учителів фізичної культури до КІД є ціннісно-мотиваційний, змістовно-процесуальний, рефлексивний, особистісно-творчий, які мають свій зміст і певну підпорядкованість, а їх взаємодія характеризує здатність до креативно-інноваційної діяльності як системну якість. Цілісність функціонування даної здатності підтверджується взаємовпливом структурних компонентів і, відповідно, їх складових [2].

Ціннісно-мотиваційний компонент (ЦМК) виконує основну функцію в процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до креативно-інноваційної діяльності, а також у процесі становлення особистості як професіонала. Функціями даного компоненту є: пробудження у майбутнього фахівця особистісно значущого ставлення до предмету його діяльності – ефективне, точне управління терміновими і кумулятивними ефектами адаптації як в руховому, так і інтелектуальному аспектах; набуття навичок аналізу та прагнення до вирішення нестандартних ситуацій, проектування педагогічних впливів; стійкого пізнавального інтересу до вирішення професійних завдань (допитливість, зацікавленість, прагнення до творчих досягнень).

ЦМК відображає ціннісне відношення до професії взагалі й зокрема, його ефективної творчої діяльності (інтереси, мотиви, потреби, установки). Даний компонент охоплює мотивацію щодо здійснення професійної діяльності та цінності, якими керується майбутній учитель фізичної культури [2].

На етапі констатувального експерименту нами з'ясовано, наскільки чинна система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури впливає на формування у них здатності до КІД, а саме її ЦМК і які виникають проблемні питання в її формуванні.

Результати рівня сформованості ЦМК здатності до КІД майбутніх учителів фізичної культури представлено в табл.1.

Таблиця 1

**Рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту
здатності до креативно-інноваційної діяльності у майбутніх учителів
фізичної культури, n=240**

Показник	Статистичні показники	Респонденти				Загалом n=240
		1 курс, n=65	2 курс, n=61	3 курс, n=62	4 курс, n=52	
Інтерес до професії	$\bar{X}$	0,46	0,47	0,55*	0,57*	0,51
	%	46%	47%	55%	57%	51%
	$S \bar{X}$	0,16	0,16	0,18	0,18	0,18
	V	34,8%	34%	32,7%	31,6%	35,3%
Особистісна пізнавальна активність	$\bar{X}$	1,48	1,73	1,9*	1,94*	1,76
	%	29,6%	34,6%	38%	38,8%	35,2%
	$S \bar{X}$	0,85	0,73	1,01	0,98	0,9
	V	57,4%	42,2%	53,2%	50,5%	51%
Мотиваційно-творча спрямованість	$\bar{X}$	2,28	2,48	2,47	2,64	2,46
	%	45,6%	49,6%	49,4%	52,8%	50,4%
	$S \bar{X}$	1,17	0,89	1,19	0,97	1,06
	V	51,3%	35,9%	48,2%	36,7%	42,1%
Загальна сума за ціннісно-мотиваційним компонентом	$\bar{X}$	1,41	1,56	1,65	1,7	1,57
	%	38,1%	42,2%	44,6%*	45,9%*	42,4%
	$S \bar{X}$	0,64	0,48	0,69	0,59	0,6
	V	45,3%	30,8%	41,8%	34,7	38,2%

Примітка: достовірність відмінностей по відношенню до I курсу, * $p < 0,05-0,01$

У структурі особистості вчителя фізичної культури особлива роль належить професійно-педагогічній спрямованості. Вона є тим каркасом, навколо якого компонується основні професійно значущі властивості особистості педагога, однією з яких є здатність до КІД. Професійна спрямованість особистості вчителя включає *інтерес до професії (ІП)*, педагогічне покликання, професійно-педагогічні наміри і схильності.

Для діагностування студентів з метою визначення цінностей вибору професії вчителя фізичної культури (аксіологічних орієнтирів) та їх уявлення про дану професію, чинників привабливості професії вчителя фізичної культури нами використовувались наступні методики дослідження: опитувальник визначення мотивів вибору професії вчителя фізичної культури та ціннісного уявлення про предмет його роботи (О. Орлов, А. Агафонова (модифікована); методика В. Ядова (модифікація Н. Кузьміної, А. Реана)).

Рівень показника ІП в середньому складає $0,51 \pm 0,01$ балів, що становить 51%, тобто лише половина студентів зацікавлені майбутньою професією і

усвідомлено нею оволодівають. Позитивним є те, що у студентів III і IV курсів показник ІІ покращується по відношенню до студентів I курсу на 9% і 11% ($p < 0,05$), що може свідчити про цілеспрямовану роботу викладачів у цьому напрямку. Можливо проходження студентами (III-IV курсів) педагогічної практики дозволяє проявляти більшу зацікавленість і налаштованість на майбутню професію, адже професійна діяльність насамперед впливає на особистість через емоційно-ціннісне сприйняття цієї діяльності і викликає у неї певну особистісну реакцію або, за словами Д. Узнадзе, певну установку, яка є основою подальшої діяльності людини.

Позитивна установка на професію забезпечує педагогічну активність особистості, створює умови для ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця. Поза сумнівом, коли у студента вже закладені установки на високопродуктивну освітню діяльність, на отримання професії, то легше підготувати ефективного вчителя фізичної культури. Проте досить часто доводиться стикатися з випадками, коли навчаються студенти байдужі до професії, іноді і негативно налаштовані на майбутній освітній процес.

Аналіз результатів опитування студентів, щодо вибору професії дозволяє констатувати, що професія вчителя фізичної культури приваблює їх можливістю вчити і виховувати або ж передавати знання (40%), інтересом до предмету роботи вчителя фізичної культури (30%), творчим характером учительської праці (20%) та інше. В більшості випадків студенти основною метою роботи вчителя фізичної культури вбачають озброєння учнів знаннями, формування у них умінь та навичок (80%), що дозволяє стверджувати про не сформованість загального бачення предмету роботи учителя – формувати фізичну культуру особистості.

Під час здобуття освіти інтерес до професії спонукає студента до постійного вдосконалення професійної майстерності, збуджує і акумулює його енергію, робить навчальну та педагогічну діяльність привабливою і внутрішньо необхідною для особистості. Усвідомлений професійний інтерес є гарантією сумлінного навчання, в якому зливаються інтереси, мотиви і цілі діяльності. Формування у студентів стійкого інтересу до обраної професії, готовності працювати після закінчення вищого навчального закладу за обраною професією один з важливих напрямків педагогічного процесу.

Отже, формування позитивного відношення до професії є важливим чинником підвищення навчальної успішності студентів, складовим компонентом формування у них здатності до КІД. Саме по собі позитивне відношення до професії не може мати істотного значення, якщо воно не підкріплюється компетентним уявленням про професію, погано пов'язане з продуктивними способами оволодіння професією. На наш погляд, виявлені закономірності актуалізують значення аксіологічного підходу в процесі навчання, який має сприяти формуванню у студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей і визначати їхнє ставлення до світу, власної діяльності, самого себе як людини та професіонала.

Формування здатності до КІД може розглядатися як процес формування позитивної установки на власну діяльність, професію, вироблення професійної

позиції. Позитивна установка забезпечує спрямованість вчителя фізичної культури до здійснення цілеспрямованої, ефективної, творчої праці (між показниками ІП і *мотиваційно-творчою спрямованістю (МТС)* особистості існує позитивна суттєва кореляція $r=0,54$).

Потреба майбутніх учителів фізичної культури у творчій діяльності обумовлена стійкою творчою активністю і продуктивністю, мотиваційно-творчою спрямованістю особистості. В основі творчої спрямованості особистості вчителя лежать специфічні потреби в діяльності по перетворенню і створенню нового. Специфіка творчої спрямованості особистості полягає в тому, що вона відображає особливий вид зв'язку особистості з навколишнім світом, ведучий одночасно і до перетворення середовища, і до самовдосконалення особистості.

Для оцінки рівня МТС майбутніх учителів фізичної культури ми використовували такі методи дослідження, як аналіз студентських проєктів («Учитель майбутнього». «Що допоможе мені бути ефективним і творчим учителем фізичної культури?»); карта педагогічної оцінки і самооцінки здібностей студента до інноваційної діяльності (В. Сластьонін, Л. Подимова); спостереження за освітньою діяльністю студентів.

Аналіз відповідей студентів і викладачів показав, що обидві категорії респондентів розуміють значимість і цінність творчої діяльності, а загальний рівень МТС студентів складає 50,4%. При цьому слід зауважити, що у студентів рівень особистісної значущості творчої діяльності складає 30%, допитливості й творчого інтересу – лише 12%, що свідчить про низький їх рівень. У студентів не достатньо розвинені уміння бачити і формулювати протиріччя; вони відчують труднощі при складанні плану рішення, знаходження способу вирішення творчих завдань, вміння обґрунтувати своє рішення.

Крім того звертаємо увагу на те, що показник МТС у студентів різних курсів знаходиться на одному рівні, різниця не суттєва ($p>0,05$), а це багато в чому обумовлюється тим, що робота викладачів з розвитку навичок творчої діяльності носить, як правило, безсистемний характер, часто проводиться на випадковому дидактичному матеріалі, завдання носять переважно репродуктивний характер, що виключає активну творчу роботу студентів.

Такий стан спрямовує нашу увагу на пошук дієвих шляхів розвитку зацікавленості у майбутніх учителів фізичної культури, або створення у них установки на творчу позицію, як мобільну усвідомлено-мотиваційну готовність суб'єкта до творчих перетворень, дій у різноманітних ситуаціях.

Для оцінки *пізнавальної активності (ПА)* ми використовували методику оцінки пізнавальної активності студентів вузів фізичної культури (Ю. Жуков); тест-опитувальник спрямованості навчальної мотивації (Т. Дубовицька).

Однією з особливостей творчої спрямованості особистості є її опора на пізнання. Пізнавальні потреби та інтереси виступають змістовними сторонами творчої спрямованості. Більш того, висока ПА є важливою умовою формування, як здатності до КІД майбутніх учителів фізичної культури, так і їх професійного становлення (між показниками ПА і МТС особистості існує помірний кореляційний взаємозв'язок $r=0,48$).

Однак на практиці більша частина студентів не проявляють достатньої активності в освітній діяльності, показник ПА в середньому складає 35%. У студентів III і IV курсів даний показник вищий на 8% ($p < 0,05$) по відношенню до показник ПА студентів I курсу і становить 38%.

Проблема низької ПА майбутніх учителів фізичної культури обумовлена низкою чинників: значним захопленням значної частини студентів заняттям спортом, у них домінує спрямованість на спортивні досягнення; відсутністю у студентів налаштованості на майбутню професію (низький рівень бажань і устремлінь студентів до майбутньої професійної діяльності інноваційного рівня) (між показниками ІІ і ПА особистості існує сильний кореляційний взаємозв'язок $r=76$); відсутністю бажання вчитись із-за власної заниженої мотивації учіння.

Нами встановлено, що у 75% майбутніх учителів фізичної культури переважає зовнішня навчальна мотивація, а це свідчить про відсутність ініціативи та самостійності студента, неусвідомлене отримання майбутньої професії, відсутність потреб у творчій діяльності, прагненні до неї. Спостереження за впровадженням нами захисту власних освітніх продуктів в освітній процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури підтверджують отримані результати, дійсно більшість студентів не здатні до ситуації вибору й перетворень у професійно-педагогічній діяльності; ініціативи, не прагнуть до «виходу за межі заданого». Лише у 25% студентів діагностовано внутрішню мотивацію (9% – низький її рівень; 8% – середній; 9% – високий), у даної групи студентів спостерігається захопленість професією вчителя фізичної культури як покликанням; стійкий інтерес до педагогічної діяльності та її змісту.

Результати констатувального дослідження засвідчили недостатній рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, загальний показник ЦМК складає $1,57 \pm 0,06$ балів, що становить 42,4%, це зумовлює потребу пошуку дієвих шляхів формування даного компоненту в професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури.

Детальний аналіз отриманих результатів дослідження, теоретичний аналіз [1, 2, 3, 4, 5] та власний досвід дозволяє нам зупинитись на деяких дієвих шляхах вирішення означеної проблеми:

- створення освітнього середовища, спрямованого на формування системи ціннісних орієнтацій, професійно-творчої мотивації, науково-педагогічного світогляду особистості (науковий світогляд забезпечує позицію, переконання, цінності і мотивацію поведінки особистості; науково-педагогічний світогляд фахівця – це розуміння методологічних основ педагогічної діяльності з урахуванням специфіки її виду);

- удосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу у вищій школі, спрямованого на активацію та впровадження концепції креативно-евристичного навчання; залучення студентів до виготовлення та створення дидактичного арсеналу засобів, технологій, проектів на основі концепції колективних творчих справ; акцентування уваги студентів в їх установці на самоудосконалення на

основі підвищення об'єму і якості самостійної роботи (доцільно підібране, побудоване на творчій основі дидактичне забезпечення викладання фахових дисциплін сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, самостійності, нестандартності мислення, креативності, критичності та взагалі розвитку здатності до КІД).

Висновки. Результати констатувального дослідження засвідчили недостатній рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури. На основі детального аналізу виявлено проблеми і недоліки, які суттєво знижують ефективність формування даної здатності у майбутніх учителів фізичної культури, отримано данні щодо кореляційних зв'язків між показниками ціннісно-мотиваційного компоненту (сильний зв'язок ($r=0,78$) між ІІ та ПА, суттєвий ($r=0,54$) між ІІ та МТС, помірний ($r=0,48$) між МТС та ПА). Окреслено деякі педагогічні умови, які сприяють ефективності формування ціннісно-мотиваційного компоненту здатності до креативно-інноваційної діяльності (формування науково-педагогічного світогляду, створення сприятливого освітнього середовища; створення домінуючої мотивації на успішне само формування та зростання педагогічних компетентностей студента; перехід від репродуктивної діяльності в навчанні до домінування креативної діяльності, самоосвіти в процесі учіння; створення умов для співтворчості; творче використання викладачем дидактичного арсеналу педагогічних впливів тощо).

Література:

1. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – 376 с.
2. Лисенко Л. Л. Оцінювання здатності до креативно-інноваційної діяльності майбутніх учителів фізичної культури // Sciences of Europe (Praha, Czech Republic). – 2017. – VOL 4, No 11 (11). – P. 20-26
3. Лисенко Л. Л. Перспективи формування у майбутніх вчителів фізичної культури здатності до креативно-інноваційної діяльності // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013, Том 1. – Випуск 7 (33). – С. 467-472.
4. Лисенко Л. Л. Удосконалення дидактичного забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичної культури в аспекті розвитку здатності до креативно-інноваційної діяльності // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Випуск 112. – 2013. – С. 164-168.
5. Огієнко М. М., Лисенко Л. Л., Огієнко П. М. Фактори, які обумовлюють креативно-евристичне мислення і його розвиток у системі професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 98, Т.1. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 111-116.

Abstract. *The article is devoted to the grounding the perspectives of forming the ability of creative and innovative activities in future teachers of physical training and to searching necessary changes in their professional preparation.*

The article delighted the results of the investigation of the level of forming values-motivation component of ability to creative and innovative activities by such features as interest to the profession, motivation and creation direction, individual cognitive activity. On the basis of detailed analyze of the results of the investigation is revealed the problems and the lack that significantly decrease the efficiency of forming this ability in future teachers of physical training.

It is outlined some pedagogical conditions that can help to rise the efficiency of forming values-motivation component of ability to creative and innovative activities: creation of education environment with direction on forming the system of value orientation, professional creative motivation, scientific pedagogical world outlook of the personality; the improvement of content, forms and methods of education process in high school, directed on revitalization and introduction of the concept of creative and heuristic studying; the involving of students to the creation and manufacturing the store of didactics methods, technologies, projects on the basis on the concept of mutual creative causes; accenting the attention of students on their motivation on self improvement on the ground of raising the amount and quality of their individual work.

Key words: *creative and innovative activities, ability, values-motivation component, interest to profession, cognitive activity, motivation and creation direction.*

References:

1. Bila knygha nacionaljnoji osvity Ukrainy / Akad. ped. nauk Ukrainy; za red. V. Gh. Kremenja. – K., 2009. – 376 p.

2. Lysenko L.L. (2017) Ocynjuvannja zdatsnosti do kreatyvno-innovacijnoji dijalnosti majbutnikh uchyteliv fizychnoji kuljturny[Evaluation the capacity for creative-innovative activity of future teachers of physical culture]. Sciences of Europe (Praha, Czech Republic), VOL 4, No 11 (11). – pp. 20-26.

3. Lysenko L.L. (2013) Perspektivi formuvannya u majbutnih vchiteliv fizichnoi kulturi zdatsnosti do kreativno-innovacijnoi diyalnosti [Prospects for the formation of future physical training teacher's capacity for creative and innovating activity]. Naykovij chasopis nacionalnogo pedagogichnogo universitetu Dragomanova, issue 7(33), vol.1, pp. 467-472

4. Lysenko L.L. (2013) Udoskonalennja didaktichnogo zabezpechenna pidgotovki majbutnih uchiteliv fizichnoi kulturi v aspekti rozvitku zdatsnosti do kreativno-innovacijnoi diyalnosti [Improving didactic support of training for future teachers of physical training in the aspect of readiness for creative and innovative activities.], Visnik Chernigivs'kogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu T.G. Shevchenka, [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named T.G. Shevchenko], Vipusk 112, pp. 164-168.

5. Ogienko M.M, Lysenko L.L, Ogienko P.M. (2012) Faktori, yaki obumovluut kreativno-evristichne mislennja i jogo rozvitok u sistemi profesijnoi pidgotovki fahivciv v galuzi fizichnoi kulturi i sportu [Factors, which cause creative-heuristic thought and his development in the system of professional preparation the specialists in area of physical culture and sport]. Visnik Chernigivs'kogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu T.G. Shevchenko, [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named T.G. Shevchenko], Vipusk 98 (1), pp. 111-116.

Статья отправлена: 14.03.2018 г.

© Лисенко Л.Л.

УДК 376.015.34:74

INCREASING THE CORRECTIVE ROLE OF VISUAL TRAINING OF PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**ПІДВИЩЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОЛІ НАОЧНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ****Spivak L.A. / Співак Л.А.***c.p.s., associate prof. / к.п.н., доц.***Taranets A.O. / Таранець А.О.***Student / студент**Donbasky state pedagogic university, Slovyansk, G. Batyuka 19, 84116**Донбаський державний педагогічний університет, Сло'вянськ, вул. Г. Батюка 19, 84116*

Анотація. У статті розглядаються шляхи підвищення колекційної ролі наочного навчання. Зроблено аналіз даних використання педагогічних методів на уроках природознавства. Розглянуто питання про ефективність наочності при організації проблемного навчання з метою розвитку пізнавальних можливостей та підвищення якості знань учнів з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: наочні методи, корекція, діти з особливими освітніми потребами, проблемне навчання.

Вступ.

Одним із напрямів теоретичних і практичних розробок у галузі української психопедагогіки є дослідження ефективності методів навчання дітей з особливими освітніми потребами, серед яких важливе значення надається вивченню питання колекційної ролі наочного навчання.

Розвиток ідеї наочного навчання в історії колекційної педагогіки дає нам уявлення про широке коло питань, які успішно розроблялися видатними представниками нового напрямку в педагогіці. Ряд вчених відмічали домінування сенсуалістичного напрямку в філософській трактовці теорії пізнання, що спрямувало розвиток теорії і практики навчання в сторону розробок системи сенсомоторного виховання, де наочному навчанню відводилася вирішальна роль, як імпульсу пізнавальної діяльності. Окрім цього видатними психологами Л. Виготським, Л. Леотьевим, А. Лурія, М. Певзнер, В. Петровою, Н. Стадненко та ін. розкриті питання про природу сприйняття, його зв'язків з мисленням та іншими психічними процесами.

Одним з головних показників рівня розвитку кожної особистості виступає ступінь усвідомлення своєї діяльності і самоконтроль.

Не дивлячись на досягнення теорії та практики навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, можливості значно підвищити рівень їх соціально-трудової реабілітації у відповідності з потребами життя, на практиці досягнути вдається не завжди. Однією з причин такого положення є нерозробленість теорії наочного навчання, відсутність системного підходу в її реалізації (І. Бех, І. Єременко, А. Капустін, В. Липа, В. Синьов та ін.). Однак, не дивлячись на широкий і різноплановий характер існуючих досліджень, багато аспектів проблеми корекційної спрямованості наочних методів навчання залишаються не вирішеними до цих пір, що обумовлює актуальність

дослідження.

Основний текст

Учні, що навчаються в спеціальній школі, відрізняються різноманітними глибокими порушеннями в психофізичному розвитку. У дітей внаслідок перенесених мозкових захворювань порушуються процеси спостереження, сприйняття, запам'ятовування, абстрагування, узагальнення. Ненормальне функціонування вказаних процесів не дозволяє школярам засвоїти складну систему знань з основ наук, в тому числі й з природознавства. Спеціальними педагогічними прийомами та методами в значній мірі можуть бути усунуті патологічні особливості в характері діяльності дитини. Саме використання наочних засобів навчання є основою для формування у школярів не тільки образних уявлень, а й понять, розуміння абстрактних зв'язків і залежностей, що відповідають одному із найважливіших положень дидактики. Аналіз наших спостережень щодо використання педагогічних методів на уроках природознавства довів, що вчителі використовують найчастіше вербальні методи навчання. На долю наочних методів припадає тільки 33%, що на наш погляд не може позитивно впливати насамперед на якість знань з природознавства.

Враховуючи особливості пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами, складності у висловлюванні ними суджень, формуванні висновків, узагальнень, ми вважали за необхідне вивчити рівень їх природознавчих знань. Школярам було запропоновано виконати ряд різнопланових завдань.

В результаті вивчення рівня знань з природознавства учнів 6-9 класів, з урахуванням усіх показників їх сформованості (правильність, усвідомленість, системність, дієвість), виявлено, що їх знання найбільшою мірою характеризуються II (середнім) рівнем (46%) і III (достатнім) рівнем (35%); незначна кількість учнів (17%) мають знання I (початкового) рівня, а IV (високого) рівня знань учні майже не досягають (2%).

Щоб з'ясувати значення використання різноманітних методів навчання на уроках природознавства в їх науково обґрунтованому взаємозв'язку ми провели додаткове дослідження. Нами було виділено експериментальний 7-А клас і контрольний 7-Б клас. В експериментальному класі новий матеріал вивчався за допомогою різних взаємопов'язаних методів навчання. При цьому на кожному уроці обов'язково проводився порівняльний аналіз учнями об'єктів природи, що були зображені на малюнках, таблицях, схемах. Діти виконували графічні роботи в зошитах і на дошці, самостійну роботу запропоновану у підручнику, проводилася бесіда і обов'язково використовувалася натуральна наочність.

У контрольному класі матеріал викладався переважно з використанням вербальних методів (розповідь вчителя, бесіда, переказ змісту матеріалу) із незначною демонстрацією деякої наочності, а інколи і без неї. Після вивчення теми, учням контрольного та експериментального класів було запропоновано виконати контрольну роботу, яка включала три перевірочних завдання.

Данні про виконання контрольної роботи учнями експериментальних та контрольних класів подані в таблиці підтвердили наш висновок про загальний

низький рівень природознавчих знань учнів в тих класах, в яких вчителі природознавства віддавали перевагу вербальним методам навчання, не звертаючи увагу на необхідність використання наочності на уроках. Правильні і повні відповіді на завдання контрольної роботи могли дати більшість учнів експериментального класу (60-78%) в той час, як кількість таких учнів в контрольному класі було незначною.

Сполучення на уроці різноманітних методів навчання особливо важливо при організації проблемного навчання, яке є одним із шляхів активізації розумової діяльності учнів. Воно спрямовано на те, щоб вивести учнів із пасивної ролі простих "споживачів" знань і зробити їх максимально активними, щоб на уроці вагому роль відігравала не тільки пам'ять, але і мислення.

Перевірка ролі створення проблемної ситуації, що виникла на основі протиріччя між інформацією, отриманою зі слова і із застосовуваних на уроці засобів наочності, у порівнянні з роллю інших форм сполучення слова і засобів наочного навчання, була проведена експериментальним шляхом.

У організації проблемного навчання засобами наочності ми передбачали деякі етапи в діяльності вчителя та учнів, а саме: створення проблемної ситуації за допомогою засобів наочного навчання; аналіз проблемної ситуації, під час якої учні проводять спостереження, здійснюють порівняння, зіставлення; організація школярів на пошук виходу із становища, висування гіпотез.

Додамо, що в експериментальних класах в умовах проблемно - пошукової діяльності школярів використовувалися наочні методи в тісному взаємозв'язку зі словесними і практичними методами навчання. У контрольних класах проблемну ситуацію вчитель створював використовуючи словесні методи навчання. Засоби наочності застосовувалися тільки з метою ілюстрацій.

У процесі перевірки ролі створеної проблемної ситуації, що виникла на основі протиріччя між інформацією, отриманою вербальним шляхом і шляхом використання засобів наочності, у порівнянні із значенням інших форм сполучення слова і засобів наочного навчання, було проаналізовано понад 60 робіт старшокласників. На питання, що вимагали головним чином відтворюваної діяльності, учні контрольних та експериментальних класів відповідали майже однаково і правильні відповіді давали відповідно 62% школярів, що навчалися в контрольних класах, і 83% - в експериментальних, але на запитання, що вимагали встановлення причинно – наслідкових зв'язків та залежностей, різниця у відповідях була значною. В експериментальних класах повні правильні відповіді на такі запитання дали 43%, а в контрольних лише - 5% школярів, Неправильно або зовсім не відповіли на такі запитання в експериментальних класах 7% учнів, а в контрольних цей показник сягав - 60%.

Результати експериментального дослідження довели, що застосування методів наочності в проблемному навчанні школярів має свої особливості, які визначаються насамперед їх різними пізнавальними функціями. В нашому дослідженні доведено, що в умовах проблемно-пошукової діяльності школярів, засоби наочного навчання виконували такі корекційно-розвивальні функції, як інформаційна, евристична та варіативна. Сутність інформаційної функції наочності полягала в тому, що наочність давала дітям визначену інформацію

про досліджуваний об'єкт і виконувала пов'язуючу роль між знаннями школярів та змістом об'єкта вивчення; пізнавальна функція засобів наочності, що знаходила своє відображення на етапі реалізації знайденого рішення і була їх варіативною функцією.

Заключення та висновки.

Запровадження різноманітних методів навчання на уроках природознавства в їх науково обґрунтованому взаємозв'язку з наочністю, створення проблемної ситуації, що виникла на основі протиріччя між інформацією, отриманою вербальним шляхом і шляхом використання засобів наочності у порівнянні із значенням інших форм сполучення слова та засобів наочного навчання сприяє підвищенню колекційної ролі наочного навчання учнів з особливими освітніми потребами, якості знань школярів, роблячи їх більш правильними, повними, дієвими, стимулює довільну та мимовільну увагу дітей, розвиває спостережливість, аналіз, синтез, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки стає базою для формування соціально адаптованої особистості.

Все це є дуже важливим для адаптації, соціалізації та інтеграції їх у суспільство.

Література:

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений, Т.5. Основы дефектологии /Под ред. Т.А. Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – С. 136-224.
2. Єременко І. Г. Наукові основи корекційно-виховної роботи в допоміжній школі. Метод. лист – К.: Рад. школа, 1970. – 51с.
3. Капустин А. И. Коррекционно - развивающие функции наглядности в обучении учащихся вспомогательных школ. – М.: Прометей, 1990. -210с.
4. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Ч І., К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. - 238с.

Abstract. The article considers ways to enhance the collectible role of visual training. An analysis of the data of the use of pedagogical methods at the lessons of natural science is made. The issue of the effectiveness of visibility in the organization of problem learning is considered in order to develop cognitive abilities and improve the quality of knowledge of students with special educational needs.

Key words: visual methods, correction, children with special educational needs, problem learning.

References:

1. Vygotsky L.S. Collection of Works, T.5. Fundamentals of Defectology / Ed. AND. Vlasova - Moscow: Pedagogics, 1983. - P. 136-224.
2. Yeremenko I.G. Scientific fundamentals of correctional and educational work in auxiliary school. Method. sheet - K.: Rad. school, 1970 – 51p.
3. Kapustin A.I. Correctionally-developing functions of visuality in the teaching of pupils of auxiliary schools. - M.: Prometheus, 1990. -210p.
4. Sinyov V.M. Corrective psycho-pedagogy. Oligophrenopedagogy. Ch. I., K.: View of the NPU named after M.P. Drahomanov, 2007. - 238p.

Стаття відправлена: 04.03.2018г.

© Співак Л. А., Таранець А. О.

УДК 159.9.316.6

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF PEDAGOGICAL INTERACTION OF TEACHERS WITH STUDENTS UNDER THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE**ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЗІ СТУДЕНТАМИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ****Harkavenko N.V. / Гаркавенко Н.В.***Candidate of Psychological Sciences / кандидат психологических наук***Doskach S.S. / Доскач С.С.***Candidate of Psychological Sciences / кандидат психологических наук**Chernivtsi National University named after. Y. Fedkovich**Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича*

Анотація. Стаття розкриває сутність педагогічної взаємодії викладача і студентів в умовах освітньо-виховного середовища ВНЗ. У статті аналізуються особливості педагогічного спілкування; висвітлюються проблеми соціально-психологічної взаємодії між викладачем та студентами. Також у статті представлено проблема організації ефективної суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії в процесі формування суб'єктності студента до майбутньої діяльності, описано шляхи оптимізації педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу в процесі формування готовності студентів до використання інтерактивних технологій на основі належної інтеракційної культури. Обґрунтовано значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, освітній процес, виховний процес, особистість, самопізнання, викладач, студент, діалог, професійна підготовка, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, комунікативний акт, педагогічне спілкування.

Вступ. Специфіка розвитку педагогічної думки полягає в тому, що кожний новий історичний етап у житті суспільства накладає свій відбиток на організацію навчання і зумовлює зміни змісту, форм та особливостей педагогічної взаємодії, характеру стосунків викладача і студента як провідної умови ефективності організації навчального процесу у вищій школі. Навчальний процес у системі вищої школи відбувається у різних формах його організації, які реалізуються через способи взаємодії викладача зі студентами. Тому потенціал педагогічної взаємодії відкриває широкі перспективи для вдосконалення всієї системи освіти, для поліпшення професіоналізму, а також для формування нової концепції взаємодії «викладач – студент», де обидві сторони виступають як рівні, паритетні партнери.

Проблема педагогічної взаємодії, з огляду на рух української системи вищої освіти в умовах Європейського освітнього простору, Болонського процесу, постіндустріального вектора розвитку, викликає широкий інтерес у наукових колах. У наукових дослідженнях це питання сьогодні є надзвичайно актуальним завдяки катастрофічно низькому, непрофесійному, далеко недостатньому рівню здійснення в українському суспільстві виховного процесу сучасної студентської молоді.

Літературний огляд. Проблемам комунікативної педагогічної взаємодії присвячено велику кількість досліджень як психологів так і педагогів: теоретико-методологічні основи професійного спілкування (А. Киричук,

С. Максименко, Л. Орбан, Л. Савенкова, А. Синиця та ін.); проблеми педагогічної взаємодії (Г. Бал, В. Власенко, Л. Кондрашова, Л. Нечаєва); формування комунікативних вмінь і навичок (З. Білоусова, І. Кирилова, М. Васильєва, В. Каплинський, Н. Косова та ін.); культура педагогічного спілкування (Ф. Байкін, В. Грехньов, Т. Гриценко та ін.).

В останні роки активно досліджуються питання організації педагогічної взаємодії в університеті, які знайшли своє відображення в роботах О. Абдулліної, І. Беха, М. Боритка, С. Вітцицької, О. Горбунової, А. Деркача, О. Дубасенюк, М. Євтуха, С. Кашлева, О. Кучерявого, Т. Ольхової, С. Савченка, Е. Тихомирової, Д. Тирсікова та ін.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження впливу педагогічної взаємодії викладачів зі студентами в умовах європейського освітнього простору, як одного із важливих чинників створення позитивного психологічного клімату та формування позитивної мотивації до навчання та професійної діяльності в майбутніх фахівців, а також визначення шляхів оптимізації педагогічної взаємодії викладача й студента на основі належної інтеракційної культури та педагогічного спілкування.

Основна частина. Аналіз змісту педагогічної взаємодії викладачів зі студентами засобами педагогічного спілкування та суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах європейського освітнього простору.

Результати дослідження та їх обговорення.

Одним із суттєвих аспектів вузівського життя є постійна взаємодія викладача і студентів. У процесі цієї взаємодії відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін, що є необхідним елементом спадковості поколінь. У межах цього процесу провідна роль належить викладачу, функції якого мають специфічні якості й ознаки, а особистісні психологічні характеристики здатні впливати як на навчально-виховний процес загалом, так і на особистісний розвиток кожного студента. У певному сенсі викладач є центральною фігурою у вищому навчальному закладі, йому належить і стратегічна роль у розвитку студента протягом професійної підготовки.

На сучасному етапі реформування вищої школи педагогічний процес дедалі більше спирається на гуманістичну психологію, яка ґрунтується на визнанні самоцінності особистості як унікальної цілісної системи. «Суб'єкт-суб'єктна» парадигма є основою особистісно-орієнтованої педагогіки, яку може втілювати у життя лише той педагог, який сам утвердився як особистість, є достатньо самоактуалізованим [3].

Поняття «взаємодія» є предметом вивчення різних наук (філософії, психології, педагогіки, соціології, соціальної психології, антропології, культурології тощо) [4].

Зокрема, у психології взаємодію трактують так: прямий або опосередкований вплив суб'єктів один на одного, який характеризується виникненням зв'язків і їх взаємозумовленістю; процес взаємного одночасного впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, що виявляється в асиметричності суперечливого діалектичного відношення таких глобальних,

всеохоплюючих елементів дійсності, як людина та світ [10].

Термін «педагогічна взаємодія» як поняття в науковій літературі трактується неоднозначно. У філософії взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємообумовленість, взаємоперехід, зміну стану (О.О. Бодальов, Л.П. Буєва, Б.Ф. Ломов, Б.Д. Паригін). В психології термін «міжособистісна взаємодія» розуміється як сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що відбуваються в процесі спільної діяльності [12].

В.А. Кан-Калік, вивчаючи соціально-психологічну взаємодію, розглядає її як механізм спілкування і ототожнює її з процесом співтворчості. Він вважає, що педагогічне спілкування це соціально-психологічна взаємодія, в процесі якої відбувається ефект взаємозараження. Його основою є педагогічне співпереживання, емоційна спільність переживання педагога і студента [6].

Педагогічна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу. Поняття «взаємодія» включає в себе в єдності педагогічний вплив і власну активність вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або опосередкованих впливом на педагога й на себе самого (самовиховання) [12].

У процесі навчання відбувається зміна структури співпраці та взаємодії: від спільної з педагогом дії до підтриманої дії, далі – до наслідування і до самонавчання. Студент долучається до вирішення продуктивних завдань на початку процесу засвоєння нового наочного змісту на основі спеціально організованої активної взаємодії та співпраці з викладачем та іншими студентами [8].

Щоб досягти успіху у здійсненні демократичних перетворень в освіті, особливо вищій, необхідно розвивати суб'єктно-суб'єктні взаємини між викладачами та студентами в навчальному процесі та їхні міжособистісні стосунки на засадах діалогу, співпраці та партнерства. Така кардинальна зміна соціальних ролей і позицій зумовлена вимогами часу, новою освітньою парадигмою.

Студентський вік є періодом найбільш інтенсивного формування особистості. Це період пошуків самоствердження та самостійності, морального удосконалення та формування соціальної зрілості, розвитку професійного мислення та образу поведінки, тобто період, який суттєво впливає на всі подальші роки життя. Стосунки у системі «студент – викладач» є тією психологічною цариною, де вперше розгортається особистісне самоствердження майбутнього фахівця, розвивається його самосвідомість, засвоюється модель професійної діяльності [9].

На основі вивчення психологічних досліджень І.С. Булах, Л.В. Долинської встановлено, що взаємини викладачів і студентів характеризуються складною внутрішньою структурою, яка визначається такими компонентами як мотиваційний, когнітивний, емоційний, поведінковий. У психології вищої школи розроблені основні оптимальні вимоги щодо взаємин у системі «викладач – студент», які найбільш ефективно впливають на процес педагогічної взаємодії: – взаємодія факторів «провідності» й співробітництва при організації педагогічного процесу; – формування у студентів почуття

професійної єдності з викладачем; – подолання рецидивів авторитарних форм педагогічного впливу; – забезпечення наукового співробітництва студентів та викладачів; – реалізація системи неофіційних, нерегламентованих контактів викладачів та студентів. При цьому слід підкреслити важливість «організації» взаємин на основі захопленості спільною творчою діяльністю [2].

Можливо припустити, що педагогічна взаємодія забезпечить ефективність процесу формування професійної комунікативної компетентності студентів, якщо буде організована у формі особистісного спілкування, для якого характерні ознаки, визначені науковцями, зокрема: суб'єктивно-смысловий характер спілкування учасників взаємодії; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання та особистісних мотивів діяльності; співпраця у прийнятті рішень усіма учасниками взаємодії, досягнення єдності змісту і цілей; спрямованість спілкування на розвиток у студентів цілеутворення і самоаналізу; наявність здібності до «емпатичного розуміння» партнера по взаємодії [8].

З огляду на соціальну та економічну значущість наслідків функціонування системи професійної підготовки виникає нагальна потреба в дослідженні оптимізації педагогічної взаємодії викладача й студента на основі належної інтеракційної культури.

Готовність викладача ВНЗ навчати за допомогою інтерактивних технологій є не менш важливою, адже від готовності викладача викладати за допомогою інтерактивних технологій залежить, наскільки ефективно майбутні психологи будуть упроваджувати їх у професійній діяльності. Створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, атмосфери взаємоповаги між викладачем і студентами є важливою складовою запропонованої умови.

Змістом взаємодії між людьми є налагодження специфічних відносин у цілісній структурі суспільства (економічних, правових, політичних тощо). Спілкування викладача й студентів є специфічним, оскільки за статусом вони виступають з різних позицій: викладач організовує взаємодію; студент, сприймаючи дії викладача, долучається до неї. Таке спілкування дає змогу йому стати активним суб'єктом педагогічного процесу, реалізувати свої потенційні можливості [5].

Під час педагогічної взаємодії виникає особливе спілкування між викладачем і студентом, у якому учасники розкривають свій власний погляд на світ. Завдання педагогічної діяльності в контексті діалогу культур педагога й студента двояке: з одного боку, необхідно зміцнити, розвинути властиві студенту способи мислення, позицію, картину світу, з другого, – організувати взаємодію з іншою культурою (культурою дорослої людини) [12].

Отже впливає, що педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між викладачем та студентом, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності.

Педагогічне спілкування як професійно-етичний феномен вимагає від викладача спеціальної підготовки не лише щодо технології взаємодії, а й морального досвіду, педагогічної мудрості в організації взаємин зі студентами. За своїм змістом і сферою функціонування воно може бути професійним і непрофесійним [3].

Для того, щоб навчитися професійному спілкуванню, треба чітко уявляти структуру цього процесу, знати, які вміння забезпечують його здійснення, яким чином можна удосконалювати виховний вплив на дітей.

У педагогічній науці виділяють два види взаємодії викладача і студентів: суб'єктно-об'єктне й суб'єктно-суб'єктне.

1. Суб'єктно-об'єктні відносини. У педагогічній діяльності в ролі суб'єкта виступає педагог, а в ролі об'єкта – студент. Педагога як суб'єкта педагогічної діяльності характеризують цілепокладання, активність, педагогічна самосвідомість, адекватність самооцінки та посиленість вимог. У цій ситуації студент виступає як виконавець вимог і завдань, поставлених педагогом.

2. Суб'єктно-суб'єктні відносини сприяють розвитку в студентів здатності до співпраці, ініціативності, творчого мислення, вміння конструктивно вирішувати конфлікти [12]

Така взаємодія передбачає взаємний вплив учасників навчально-виховного процесу в університеті, при цьому відбувається взаємний розвиток та самовдосконалення особистісних та професійних якостей учасників цього процесу.

Ефективна суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія між студентами і викладачем в університеті передбачає такі характерні ознаки як: рівноправність та повага між учасниками навчально-виховного процесу відповідно до розподілу обов'язків між ними; визнання самостійної пізнавальної діяльності студентів як домінантної в навчальному процесі університету, яка сприяє набуттю студентами суб'єктності до професійно педагогічної діяльності; усвідомлення студентами себе як головних діючих осіб навчально-виховного процесу в університеті; організація навчального процесу відповідно до інтересів, здібностей студентів та отриманого суб'єктного досвіду задля самореалізації власнотворчих потенційних можливостей [13].

Очевидно, ключова функція педагога полягає саме в створенні та організації педагогічних ситуацій, які сприятимуть розвитку таких особистісних якостей студентів як самостійна пізнавальна активність, ініціативність, саморефлексія, саморегуляція тощо.

Цілеспрямована професійно-педагогічна підготовка студентів до суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії охоплює певну організацію процесу навчання, яка може бути як очна, так і дистанційна (див. рис. 1) [13].

Суб'єкт-суб'єктній взаємодії притаманні такі ознаки: особистісне орієнтування (здатність бачити й розуміти співрозмовника); рівність психологічних позицій суб'єктів навчального процесу (домінування викладача в спілкуванні недопустиме, він повинен визнавати право студента на власну думку, позицію); активність усіх учасників взаємодії, за якої вони здатні виробляти свою стратегію, свідомо вдосконалювати себе; проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти погляд іншої людини (спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, розділяють почуття один одного); готовність прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним; нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції викладача) [4].

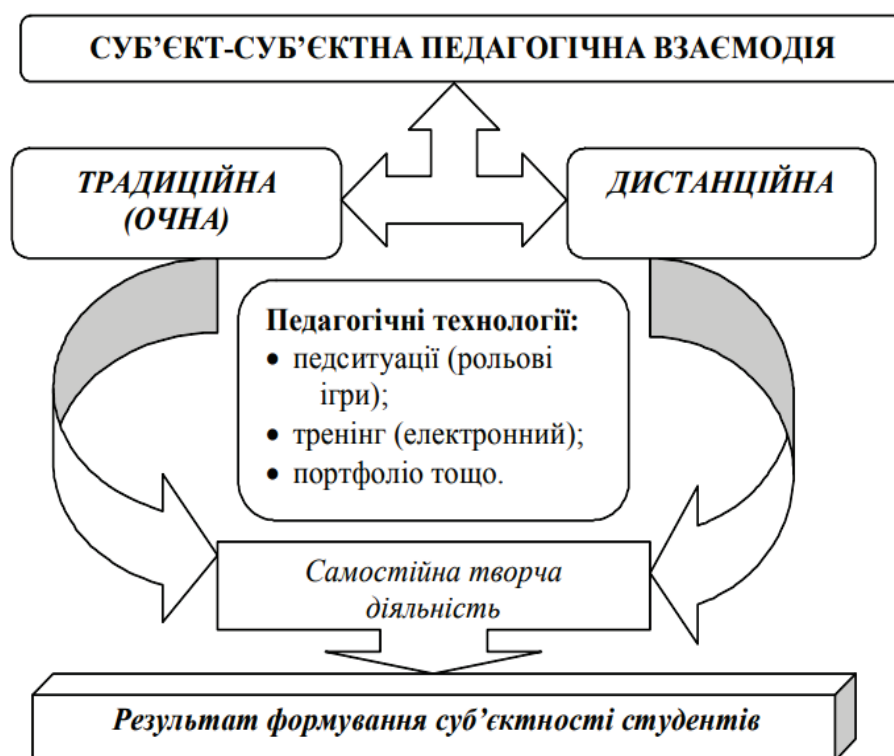

Рис. 1. Суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія

Отож, взаємодія та повага між суб'єктами педагогічного процесу відіграє велику роль під час подання та аналізу навчального матеріалу. Важливим, на нашу думку, є той факт, що студент стає суб'єктом взаємодії, тобто активним її учасником. Він вчиться пізнавати себе, свої можливості, намагається досягти найвищих результатів у навчально-виховному процесі, що сприяє його активній діяльності, реалізуючи інтерактивні технології в навчально-виховному процесі вищої школи, викладач має створити умови суб'єкт-суб'єктної взаємодії, товарищескості, партнерства та взаємоповаги, адже саме такі умови забезпечать краще розуміння та сприйняття студентами важкого матеріалу, допоможуть їм активно включитись у процес пізнання та набувати професійного досвіду на заняттях, використовуючи свою творчість, самостійність, ініціативність.

Живе спілкування студентів із викладачем та один з одним під час різних форм навчальної діяльності дає можливість у комфортній, дружній атмосфері не тільки отримувати нові знання, а й реалізовувати їх, усвідомити значення використання інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі, спонукати до активної, креативної діяльності під час занять, вирішення проблемних завдань та творчого пошуку нових методів, технологій та форм роботи. Основний показник засвоєння інтерактивних технологій – володіння спеціальними вміннями й навичками. У діяльності майбутнього педагога є вміння, що забезпечує виконання професійних функцій із реалізації інтерактивних технологій: розробка занять із використанням інтерактивних технологій [4].

Для оптимізації педагогічної взаємодії викладача та студента Г.С. Яценко (розробила метод активного соціально-психологічного навчання), що зазначає

такі напрями підвищення ефективності навчального процесу: – забезпечення наступності педагогічної взаємодії викладачів та студентів на різних етапах професійного навчання; – поступовий обмін між викладачами та студентами соціально-рольовими функціями; – аналіз особистості викладача та студента, який є умовою та результатом їх стосунків у процесі навчання; – перехід від індивідуально-спільного (фронтальне чи паралельне навчання) до спільно-взаємодійного типу організації навчання; – вияв рівня задоволення викладачів і студентів педагогічною взаємодією та складнощів, що стоять на заваді; – аналіз і оцінка результатів педагогічної взаємодії.

Отже, сучасна психолого-педагогічна наука розглядає педагогічну взаємодію як професійне спілкування викладача та студента на заняттях та після занять, яке спрямоване на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності та відносин між викладачем та студентом [1].

З метою дослідження міжособистісних стосунків між викладачами та студентами ми провели діагностику за методикою Т.Лірі.

В дослідженні приймали участь 30 студентів-педагогів 1 курсу Чернівецького національного університету імені Ю Федьковича.

Вік респондентів – 17-18 років.

Провівши дослідження, ми отримали наступні результати дослідження за методикою діагностики міжособистісних стосунків Т.Лірі, які вказують на відсутність яскраво вираженого типу міжособистісних стосунків, проте спостерігається певна бальна перевага фактору підпорядкування. Результати дивимося на рис.2.

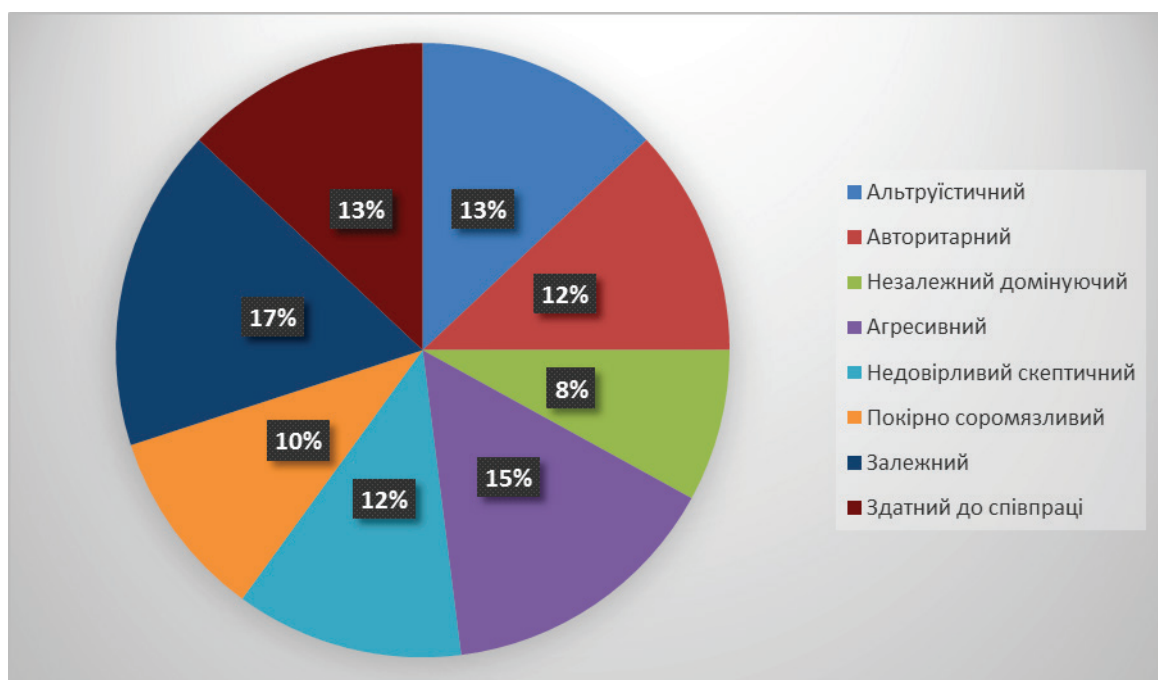

Рис. 2. Відсоткове вираження стилів міжособистісних стосунків за методикою Т.Лірі

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що педагогічна взаємодія є

необхідною умовою ефективності всього педагогічного процесу. Поняття «взаємодія» поєднує педагогічний вплив і власну активність вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або опосередкованим впливом на педагога й на себе самого (самовиховання). Основний зміст педагогічної професії становлять взаємини з людьми.

Для того, щоб педагогічна взаємодія між викладачем і студентами була успішною, потрібно із самого початку створити довірливу атмосферу, що стає можливим за умови чіткої структури занять, постановки навчальних цілей і правил поведінки, доведення до студентів вимог до курсу, видів контролю і критеріїв оцінювання. Організація продуктивної взаємодії викладача та студентів на основі діалогу з використанням технології співробітництва сприяє підвищенню ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі, створенню умов для самореалізації, самовизначення особи студента, розкриттю його творчого потенціалу, формуванню ціннісних орієнтацій і етичних якостей з подальшою їх актуалізацією в професійній діяльності та звичайно ж зменшенню вірогідності виникнення конфліктних ситуацій між викладачем і студентом.

Література

1. Богуш В. Теоретичні аспекти підтримки здорового психологічного клімату в системі «викладач-студент». Електронний ресурс. – Режим доступу: oldconf.neasmo.org.ua/node/1130.
2. Булах І.С. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навчально-методичний посібник / І.С. Булах, Л.В. Долинська. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 114 с.
3. Голярдик Н.А. Педагогічне спілкування як фактор взаємодії викладача і студентів у вищих навчальних закладах / Н.А. Голярдик, Л.Л. Дика // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. – Сер.: Педагогічні та психологічні науки. – 2014. – № 2. – С. 64-73.
4. Гончар Н. Шляхи оптимізації педагогічної взаємодії викладача й студента в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів / Н. Гончар // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. – С. 52-56.
5. Гончар О. Форми педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої школи України / О. Гончар // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 2. – С. 49-54.
6. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
7. Карташова Л.А. Особистісно-орієнтована система навчання основ інформаційних технологій в процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Л. А. Карташова. – К., 2004. – 233 с.
8. Клак І. Моделювання процесу формування професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів / І. Клак // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 5. – С. 58-67.
9. Повар А. Співробітництво викладача і студента в умовах інтеграції сучасних педагогічних технологій / А. Повар // Проблеми дидактики історії. –

2015. – Вип. 6. – С. 89-94.

10. Равчина Т. Теоретичні засади організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента у навчальному процесі / Т. Равчина // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 24. – С. 3-13.

11. Романишин І. Об'єктивне оцінювання як умова ефективної педагогічної взаємодії у навчанні іноземних мов / І. Романишин // Обрії. – 2013. – № 2. – С. 68-71.

12. Червінська І.Б. Педагогічна взаємодія вчителя та учня в освітньо-виховному середовищі гірської школи / І.Б. Червінська // Педагогічний дискурс. – 2012. – Випуск 13. – С. 394-398.

13. Шехавцова С.О. Суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія як механізм формування суб'єктності студентів до професійно-педагогічної діяльності / С. О. Шехавцова // Молодь і ринок. – Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка. – 2014. – № 9(116). – С. 50-54.

Abstract. The article reveals the essence of pedagogical interaction of the teacher and students in the educational and educational environment of the university. The article analyzes the peculiarities of pedagogical communication; The problems of socio-psychological interaction between the teacher and students are covered. Also, the article presents the problem of organizing an effective subject-subject pedagogical interaction in the process of forming the student's subjectivity for future activities, describes ways to optimize the pedagogical interaction of participants in the educational process of a higher educational institution in the process of forming the readiness of students to use interactive technologies on based on a proper interactive culture. The value of the subject-subject interaction is substantiated.

Key words: pedagogical interaction, educational process, educational process, personality, self-knowledge, teacher, student, dialogue, professional training, subject-subject interaction, communicative act, pedagogical communication.

References

1. Bohush V. Teoretychni aspekty pidtrymky zdorovoho psykholohichnoho klimatu v systemi «vykladach-student». Elektronnyy resurs. – Rezhym dostupu: oldconf.neasmo.org.ua/node/1130.
2. Bulakh I.S. Psykholohichni aspekty mizhosobystisnoyi vzayemodiyi vykladachiv i studentiv: navchalno-metodychnyy posibnyk / I.S. Bulakh, L.V. Dolynska. – K.: NPU im. M.P. Drahomanova, 2002. – 114 s.
3. Holyardyk N. A. Pedahohichne spilkuвання yak faktor vzayemodiyi vykladacha i studentiv u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh / N.A. Holyardyk, L.L. Dyka // Zbirnyk naukovykh prats' Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedahohichni ta psykholohichni nauky. – 2014. – № 2. – S. 64-73.
4. Honchar N. Shlyakhy optymizatsiyi pedahohichnoyi vzayemodiyi vykladacha y studenta v protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh vykhovateliv / N. Honchar // Molod i rynok. – 2015. – № 7. – S. 52-56.
5. Honchar O. Formy pedahohichnoyi vzayemodiyi uchasnykiv navchalnoho protsesu v systemi vyshchoyi shkoly Ukrainy / O. Honchar // Pedahohichni nauky. – 2011. – Vyp. 2. – S. 49-54.
6. Kan-Kalyk V. A. Uchytylyu o pedahohicheskoy obshchenyy / V.A. Kan-Kalyk. – M.: Prosveshchenye, 1987. – 190 s.
7. Kartashova L. A. Osobystisno-oriyentovana systema navchannya osnov informatsiynykh tekhnolohiy v protsesi pidhotovky maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / L. A. Kartashova. – K., 2004. – 233 s.

8. Klak I. Modelyuvannya protsesu formuvannya profesiynoyi komunikativnoyi kompetentnosti u maybutnikh uchyteliv-filolohiv / I. Klak // Pedahohika i psykholohiya profesiynoyi osvity. – 2013. – № 5. – S. 58-67.

9. Povar A. Spivrobotnytstvo vykladacha i studenta v umovakh intehratsiyi suchasnykh pedahohichnykh tekhnolohiy / A. Povar // Problemy dydaktyky istoriyi. – 2015. – Vyp. 6. – S. 89-94.

10. Ravchyna T. Teoretychni zasady orhanizatsiyi subyekt-subyektnoyi vzayemodiyi vykladacha i studenta u navchalnomu protsesi / T. Ravchyna // Visnyk Lviv. un-tu. Ceriya pedahohichna. – 2008. – Vyp. 24. – S. 3-13.

11. Romanyshyn I. Obyektyvne otsynyuvannya yak umova efektyvnoyi pedahohichnoyi vzayemodiyi u navchanni inozemnykh mov / I. Romanyshyn // Obriyi. – 2013. – № 2. – S. 68-71.

12. Chervinska I. B. Pedahohichna vzayemodiya vchytelya ta uchnya v osvitno-vykhovnomu seredovyshchi hirskeyi shkoly / I.B. Chervinska // Pedahohichnyy dyskurs. – 2012. – Vypusk 13. – C. 394-398.

13. Shekhavtsova S. O. Subyekt-subyektna pedahohichna vzayemodiya yak mekhanizm formuvannya subyektnosti studentiv do profesiyno-pedahohichnoyi diyalnosti/ S.O. Shekhavtsova // Molod i rynok. – Drohobych : DDPU imeni Ivana Franka. – 2014. – № 9(116). – S. 50-54.

Стаття відправлена: 04.03.2018г.

© Гаркавенко Н.В., Доскач С.С.

УДК 378.14

**DISCUSSION AS ONE OF RECEPTION DEVELOPMENTS OF
COMMUNICATIVE-SPEECH SKILLS**
**ДИСКУССИЯ КАК ОДИН ИЗ ПРИЕМОВ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНО-
РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ**

Belova N.M. /Белова Н.М.*c.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.***Belova T.B. / Белова Т.Б.***c.t.s., as.prof. / к.т.н., доц.***Mikhin M.N. / Михин М.Н.***c.p.-m.s., as.prof. / к.ф.-м.н., доц.*

SPIN: 6949-4356)

*Филиал Российского Государственного Гуманитарного университета,
142001, Московская область, г. Домодедово, Каширское шоссе, д. 4, корп. 2.*

*Branch of the Russian State University for the Humanities,
Kashirskoe Shosse 4 Bldg 2, Moscow Region, Domodedovo, 142001, Russia.*

Аннотация. В работе рассматривается методический прием дискуссия. Дискуссия в виде полилога в рамках коммуникативной тематики является одним из методических приемов, наиболее эффективно способствующих развитию коммуникативно-речевых умений, — «коммуникативных мероприятий». Организация дискуссионных занятий на практике неизменно доказывает свою эффективность в совершенствовании у студентов умений неподготовленной монологической и диалогической речи, как составляющей языковой и коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, дискуссия, информационные технологии.

Вступление. Способность общаться на иностранном языке в реальных жизненных ситуациях, безусловно, является одним из важнейших показателей качества владения языком. В этой связи для реализации доминирующей практической цели обучения иностранному языку в средних и высших учебных заведениях — формированию коммуникативной компетенции — для студентов необходимо развивать достаточные речевые навыки и коммуникативные и вербальные навыки для общения с носителями языка.

Основной текст. Обязательными условиями для свободного говорения на иностранном языке являются бессознательность и интуиция в выборе речевых и грамматических структур, автоматическое построение отдельных фраз и элементов последовательного высказывания, соответствие лексического наполнения и грамматической формулировки нормам языка, достаточно быстрый темп и ритмическое интонационное исполнение высказывания и т. д., что достигается посредством множества речевых, лексических, грамматических и просодических заданий и упражнений. Более того, необходимо отметить, что для практики полноценного общения с носителями языка недостаточно беглости и корректности лингвистических предпочтений в организации дискурса, — кроме всего указанного необходимо сформировать коммуникативно-речевое умение, что означает правильно выбрать стиль речи, подчинить форму речевого высказывания задачам общения, употребить самые

эффективные для данной цели и при данных условиях языковые, просодические и невербальные средства. В отличие от речевых навыков, которые по своей природе стереотипны, коммуникативно-речевые умения имеют творческий характер, так как в разных ситуациях ежедневного общения, которые всегда оказываются для говорящего новыми, придется заново искать языковые средства для реализации цели коммуникации [1,2].

Дискуссия в виде полилога в рамках коммуникативной тематики, который предусматривает такие функциональные элементы общения, как обмен мнениями, аргументирование, возражение, согласие, предложение новых идей, обобщение и т.п., является одним из методических приемов, наиболее эффективно способствующих развитию коммуникативно-речевых умений, — «коммуникативных мероприятий».

Эффективность дискуссии основана на том, что коммуниканты — обучаемые поставлены в условия, при которых они вынуждены общаться и обмениваться мнениями на заданную преподавателем тему здесь и сейчас, т.е. производить относительно короткую неподготовленную монологическую речь и, что не менее важно, воспринимать на слух и немедленно реагировать на речь собеседника.

Дискуссия позволяет преодолеть самую большую трудность — реализацию речевой интенции при общении с носителями языка. В учебной аудитории обучаемые высказываются, как правило, по аналогии или же под воздействием преподавателя. В ситуации общения с носителями языка, как утверждают сами студенты, возникают сложности не только лингвистического, но отчасти и психологического характера: речевая интенция обучаемого чаще всего блокируется или приобретает неестественную форму. Возможной причиной таких затруднений может вполне служить недостаточная практика «живого» общения внутри группы людей, находящихся в равных условиях и владеющих иностранным языком примерно на одном уровне. Проведение дискуссии предполагает обеспечение на занятии коммуникативной свободы обучаемых и возможности самостоятельной реализации их творческого потенциала, т.е. при внутригрупповом общении студенты получают возможность «реализовать себя коммуникативным способом как лингвистически интересные личности». Для наибольшей эффективности на занятии необходимо создать обстановку интеллектуального напряжения в сочетании с психологическим комфортом [3].

Причем следует особо заметить, что использование родного языка при проведении дискуссии должно быть исключено (особенно на продвинутом этапе): в качестве альтернативы возможно использование мимики и жестикულიции, кроме того, эффективной оказывается система штрафов за употребление родного языка. Также для того, чтобы помочь участнику дискуссии построить свой ответ корректно с языковой и коммуникативной стороны речи, рекомендуется всегда использовать на занятиях по практике устной речи карточки с таблицами формальных и неформальных интерактивных фраз и непосредственно перед началом дискуссии обратить внимание обучаемых на наиболее распространенные или еще не отработанные

выражения.

Участие преподавателя в обсуждении предпочтительно сократить до минимума. Как показывают наблюдения, на первых этапах обучения студентам, не обладающим высоким уровнем владения иностранным языком, «психологически» легче высказать свое мнение партнеру или группе коллег, а не преподавателю, постоянно оценивающему и мысленно корректирующему многочисленные языковые ошибки спонтанной речи.

Большое значение для успешности проведения дискуссионного занятия имеют два взаимосвязанных фактора: заинтересованность в тематике и максимальная вовлеченность учащихся в ее активное обсуждение. Поэтому отправная точка для проведения дискуссии - реальные жизненные ситуации, общеизвестные события, либо провокационные вопросы, вызывающие столкновение мнений, или социальные проблемы, наиболее волнующие общественность. Тема для обсуждения может быть прямо поставлена преподавателям или же представлена косвенно - выведена самими обучаемыми и читанного текста, газетной статьи или проведенного видеоурока. Аудитория с как правило, представлена группой лиц с уже сформировавшимся мировоззрением отношением к современной общественной действительности, так что активность цветников обсуждения в желании аргументировать, реагировать, спорить на интересующую тему становится стимулом для возникновения неподготовленной речи. Таким образом, дискуссию правомерно отнести к наиболее продуктивным видам коммуникативных мероприятий, применимых в данных условиях.

Опыт проведенной дискуссии может быть впоследствии использован и для развития иных языковых навыков и умений: аудитивных, лексических, грамматических. В частности, при наличии в аудитории возможности аудиозаписи эффективным предоставляется прием дальнейшего использования звукового и графического варианта текста прозвучавшей дискуссии в качестве учебного материала. В этом случае обучающие получают возможность воспринимать со стороны, повторно прослушивать, анализировать, корректировать и оценивать собственную «живую» неподготовленную речь и речь своих коллег, что, безусловно, содействует самостоятельному выявлению недочетов речи, формированию объективной самооценки и указывает на прогресс или необходимость дальнейшего индивидуального совершенствования коммуникативно-речевых умений слушателя.

Для дальнейшего рассмотрения проведенной дискуссии с языковой стороны рекомендуется распределить работу с записью обсуждения на два последовательных: занятия, где можно выделить следующие стадии языковой деятельности:

На первом занятии участники дискуссии обсуждают заданную проблему за круглым столом, при этом весь звучащий разговор фиксируется при помощи звукозаписывающей компьютерной программы. При этом преподаватель не вмешивается в обсуждение за исключением отдельных моментов, когда необходимо поддержать малоактивную дискуссию или устранить возникшие серьезные языковые затруднения.

Преподаватель предоставляет обучаемым возможность прослушать аудиозапись разговора.

Студентам предлагается прокомментировать выводы, выделить наиболее яркие идеи, оценить качество собственной речи, похвалить или дать рекомендации участникам дискуссии.

В качестве домашнего задания может быть предложено, отобразить сложность и противоречивость проблемы или выразить собственное отношение в виде письменной работы (opinion essay, for/against essay, article)

В процессе подготовки к следующему занятию преподаватель прослушивает запись и записывает разговор в виде текста полилога, исправляя ошибки только в тех случаях, когда студенты не смогут обнаружить их самостоятельно.

На втором занятии студенты получают копии текста дискуссии и прослушивают аудиозапись, имея перед собой текстовый вариант.

Затем в течение нескольких минут обучаемые исправляют в тексте грамматические и лексические ошибки, допущенные ими в ходе дискуссии.

Преподаватель предлагает студентам обсудить интересующие их моменты с языковой стороны и, в итоге, воспроизвести вслух еще раз исправленный текст полилога.

Далее студенты получают копию аудиозаписи для самостоятельного ретроспективного анализа и оценки своей речи и допущенных недочетов.

Заключение и выводы.

Дискуссия как вид коммуникативного мероприятия, как известно, носит сложный и многоаспектный характер и для ее проведения необходимо, чтобы обучаемые имели определенный лингвистический опыт, а также базисные умения формулировать, аргументировать свое мнение, поддерживать и оспаривать мнения участников общения, и, в конечном результате, продуцировать развернутые коммуникативно оформленные неподготовленные высказывания. Таким образом, общение на иностранном языке внутри группы является как целью, так и средством реализации этой цели: только говоря, можно научиться говорить. Организация дискуссионных занятий на практике неизменно доказывает свою эффективность в совершенствовании у студентов умений неподготовленной монологической и диалогической речи, как составляющей языковой и коммуникативной компетенции.

Литература:

1. Белова Т.Б., Белова Н.М., Михин М.Н. О совершенствовании и обновлении управленческой компетенции преподавателя в высшей школе. // Сборник научных трудов по материалам Второй Международной научно-практической конференции «Современные тенденции в фундаментальных и прикладных исследованиях», г. Рязань, 30 апреля 2015, С. 128-129.

2. Белова Н.М., Белова Т.Б., Михин М.Н. О формировании иноязычных компетенций в контексте юридического дискурса// Научный альманах. 2015. № 3 (5). С. 62-65

3. Белова Н.М., Михин М.Н. Использование модульной системы в

развитии межкультурной коммуникации студентов при изучении иностранного языка в вузе// Сборник материалов XLVIII Международной научно-практической конференции «Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения», г. Новосибирск, 9 февраля 2016. № 48. С. 285-289

Abstract. *The methodical reception of the discussion is considered in the work. Discussion in the form of a polylogue within the framework of communicative subjects is one of the methodical methods most effectively contributing to the development of communicative and verbal skills - "communicative activities". The organization of discussion sessions in practice invariably proves its effectiveness in improving the students' skills of inappropriately monologic and dialogical speech as a component of linguistic and communicative competence.*

Key words: *communicative competence, discussion, information technologies.*

References:

1. Belova N.M., Belova T.B., Mikhin M.N. On the improvement and updating of the managerial competence of the teacher in higher education. // Collection of scientific works on the materials of the Second International Scientific and Practical Conference "Modern Trends in Fundamental and Applied Research", Ryazan, April 30, 2015, P. 128-129.
2. Belova N.M., Belova T.B., Mikhin M.N. On the formation of foreign competencies in the context of legal discourse // Scientific almanac. 2015. № 3 (5). P. 62-65..
3. Belova N.M. Mikhin M.N. The use of the modular system in the development of intercultural communication among students in the study of a foreign language in the university // Collected materials of the XLVIII International Scientific and Practical Conference "Psychology and Pedagogy: Methods and Problems of Practical Application", Novosibirsk, February 9, 2016. No. 48. P. 285. -289

Статья отправлена: 26.02.2018 г.

© Белова Н.М., Белова Т.Б., Михин М.Н.

УДК 373.1, 372.851, 371,398

THE CHILDREN OF ELEMENTARY SCHOOL AGE DEVELOPMENT OF LOGIC-MATHEMATICAL INTELLIGENCE BY MEANS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES.**РОЗВИТОК ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ****Grigorieva M. I. / Григор'єва М. І.**Ph. D. in Economics / доктор філософії в галузі економіки
postgraduate student of the NAS named by Drahomanov

/ аспірантка НПУ ім. Драгоманова

Kiev, Pirogova str. 9, 01030 / Київ, вул. Пирогова 9, 01030

Анотація: Обґрунтовано необхідність розробки освітніх технологій для розвитку особистості дитини шляхом конструювання змісту, методів і форм виховання та навчання, що забезпечують розвиток особистісних якостей і пізнавальних здібностей дітей молодшого шкільного віку. Розкрито питання розвитку теорії і практики логіко-математичного розвитку дитини в системі початкової освіти. Зроблено акцент на актуальності застосування у навчально-розвивальному процесі молодших школярів методики швидкої образної лічби – «Ментальної арифметики».

Ключові слова: розвиток інтелекту, логіко-математичний інтелект, інновації в освіті, освітні технології в початковій школі, методика швидкої образної лічби.

В умовах реформування сучасної системи освіти Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів на 2017—2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» в рамках реалізації нового закону «Про освіту», які регулюють основні засади нової освітньої системи.

В Концепції «Нової української школи» зазначено, що замість запам'ятовування фактів та визначень понять, учні повинні набувати компетентностей, серед яких зокрема відзначені математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, інформаційно-комунікаційна компетентність, вміння працювати у команді, проблемно-орієнтоване мислення та гармонійний розвиток інтелекту [1].

Таким чином, реформа освіти передбачає, з одного боку, максимально можливу індивідуалізацію навчально-виховного процесу, а з іншого боку, вимагає вирішення проблеми створення освітніх технологій, що забезпечують реалізацію на початковому шкільному етапі основних положень «Нової української школи» на змістовному матеріалі.

Протягом останнього десятиліття в умовах розвитку різноманітності та варіативності шкільної освіти відбувається впровадження альтернативних освітніх програм, що реалізують різні підходи до питання освіти та розвитку дитини молодшого шкільного віку. У зв'язку із цим, з теоретичної та практичної точки зору, все більше актуалізується проблема розробки концептуальних підходів до побудови системи освіти початкової школи,

визначення цілей і оптимальних меж освітнього змісту програм та їх взаємозв'язку зі шкільними програмами, забезпечення якості та повноти методичного забезпечення цих програм. На сьогодні головною проблемою педагогів початкової школи є проблема реалізації цих програм на рівні освітніх технологій.

Психолого-педагогічні умови, механізми розвитку здібностей дітей є предметом активних досліджень вчених в рамках проблеми дитячої обдарованості протягом останніх років (Ю. Д. Бабаєва [3], Бех І. Д. [4], О. О. Жигайло [10], М. І. Фідельман [17], В. С. Юркевич [18] тощо).

Специфіка дитячого розвитку, яка полягає в суб'єктивній новизні продукту, генезис творчих здібностей дітей розглядалися в роботах Д. Б. Богоявленської [5], В. В. Давидова [9], А. З. Зака [11], та інших вчених, які визначили загальну спрямованість досліджень, розкрили теоретичні підходи до проблеми, запропонували шляхи і умови її рішення в роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Кількісний аналіз співвідношення цих робіт показує, що значно менше досліджень присвячено різним аспектам гармонійного розвитку інтелекту у дітей молодшого шкільного віку, хоча очевидно, що це - найважливіший період в житті і розвитку дитини. Багатьма психологами визнається, що молодший шкільний вік - це вік початкового фактичного складання особистості (Л. С. Виготський [7], Л. І. Божович [6], А. В. Запорожец [12] тощо). Як показують сучасні дослідження, протягом молодшого шкільного періоду у дитини не тільки інтенсивно розвиваються усі психічні функції, а й відбувається формування загального фундаменту пізнавальних здібностей та інтелектуального потенціалу особистості. У зв'язку з цим, не має підстав заперечувати необхідність педагогічного впливу на процес розвитку інтелектуальних здібностей дитини молодшого шкільного віку.

Переважає більшість дітей молодшого шкільного віку, знаходяться на наочно-образному і наочно-дієвому рівні мислення. Логіко-математичне мислення є вищою стадією його розвитку і формується на основі образного мислення. Починати розвиток логіко-математичного інтелекту слід в молодшому шкільному віці. Не слід чекати, коли дитині виповниться 14 років, і вона досягне стадії формально - логічних операцій, коли її мислення набуває риси, характерні для розумової діяльності дорослих.

Найсприятливіший час для розвитку логіко-математичного мислення дитини - початкові класи (тобто вік 6-10 років). Саме в цьому віці необхідно приділяти більше часу для роботи з дітьми, так як, на сьогодні, це є однією з найбільш актуальних проблем як в теоретичному, так і в практичному відношеннях: адже мова йде про найважливіші умови формування індивідуальної своєрідності особистості вже на перших етапах її становлення. У віці 6-10 років формується склад розуму людини - аналітичний, наочно-образний або змішаний.

Однак формування прийомів мислення не відбувається само собою. Щоб збільшувати пізнавальні здібності школяра, батькам і вчителям необхідно цілеспрямовано навчати дитину мислити.

Фахівці наголошували на необхідності підвищення теоретичного рівня освоюваних дітьми знань, з'ясовували можливості оптимізації та інтенсифікації навчання, що сприяють логіко-математичному та загальному розвитку дитини. Це вимагало переосмислення системи уявлень, послідовності їх формування – тобто реконструкції програми навчання. Почалися інтенсивні пошуки шляхів збагачення змісту навчання. Вирішення цих складних проблем здійснювалося по-різному.

Психологи пропонували різні предметні дії в якості підстави для формування початкових математичних понять уявлень. П. Я. Гальперін [8] розробив лінію формування початкових математичних дій та понять, побудовану на введенні мірки і визначенні одиниці через відношення до мірки. При такому підході, число сприймається дитиною як результат вимірювання, тобто як відношення вимірюваної величини до обраної мірки. На основі цих та інших досліджень розроблена їм тема - «Освоєння величин» була включена до програми навчання.

У дослідженні В. В. Давидова [9] було розкрито психологічний механізм лічби як розумової діяльності і намічені шляхи формування поняття числа через освоєння дітьми дій зрівнювання, комплектування та вимірювання. Генезис поняття числа розглядався на основі кратного відношення будь-якої величини (безперервної і дискретної) до її частини.

На відміну від традиційної методики ознайомлення з числом (число - результат рахунку) новим з'явився спосіб введення самого поняття: число є - результат вимірювання, тобто число як відношення вимірюваної величини до одиниці вимірювання (умовна мірка).

Методику початкового шкільного навчання А. І. Маркушевич [2] рекомендував будувати, ґрунтуючись на положеннях теорії множин. Він вважав за необхідне навчати молодших школярів найпростішим операціями з множинами (об'єднання, перетин, доповнення), розвивати у них кількісні і просторові уявлення.

Пошук шляхів вдосконалення методики навчання математиці дітей молодшого шкільного віку здійснювався і в інших країнах.

Ж. Папі [15] розробив цікаву методику формування у дітей уявлень щодо відносин, функцій, відображень, порядку тощо. З використанням багатобарвних графів.

Як багато років тому зауважив Ж. Піаже [16], еволюція науки в даному випадку має багато схожого з розвитком у дітей логіко-математичного мислення. В обох випадках перш за все виділяються прості експерименти з об'єктами, розуміння моделей їх взаємодії і функціонування.

Ці операції тепер супроводжуються логічною необхідністю, оскільки дитина вже має справу з двома справжніми фактами, а не просто з емпіричними відкриттями. І все ж у розглянутий нами період (приблизно у віці від семи до десяти років) ці дії, фізичні або розумові, залишаються прив'язаними до матеріальних об'єктів, яких хоча б потенційно можна торкнутися. Тому Піаже називає такі операції "конкретними". Перш ніж дитина перейде на наступну - а по Піаже [16] , на останню - щабель розвитку інтелекту, необхідно когнітивне

вдосконалення.

Також необхідно враховувати особливості дитячого мислення, особливо при виборі методів і форм розвитку логіко-математичного інтелекту при навчанні логічним діям у початкових класах. Пам'ять відіграє головну роль у мисленні молодшого школяра, при цьому частіше судження формуються за аналогією, умовиводи зустрічаються поки ще рідко. Мислення дитини спочатку носить наочно-образний характер і тільки в ході навчального процесу поступово переростає в понятійне, словесно-логічне. Будь-які навчальні матеріали молодші школярі будуть легше розуміти, сприймати, а відповідно виконувати завдання, якщо вони засновані на використанні наочності.

Ми не можемо заперечувати той факт, що розвиток інтелекту неможливий без вивчення математики. Традиційний спосіб викладання цього предмету розвиває логіку і аналітичні здібності. Але багатьом учням так і не вдається вникнути в суть предмета. Уся шкільна програма побудована таким чином, що в процесі навчання основне навантаження лягає на ліву півкулю мозку (потреба заучувати терміни, формули, таблицю множення). Ціна такого навчання - можливості правої півкулі, що відповідає за фантазію, образне мислення, здатну сприйняти колосальну кількість інформації, без необхідних тренувань поступово обмежуються. Здібності до розуміння математичних знаків і оперування ними частіше локалізовані в лівій півкулі, а розуміння числових співвідношень і понять ґрунтуються на роботі правої півкулі.

Образами відає права півкуля і так її працювати навчили мільйони років еволюції. Це знання нам передається з народження. А цифрами відає ліва півкуля. І це знання нам передає школа.

Так чому ж не знайти метод завдяки якому наша швидка права півкуля навчиться оперувати точними даними. Існує багато різних методик дослідження цього питання.

Однією з них є стародавня японська методика швидкої образної лічби - «Ментальна арифметика». Ментальна арифметика - унікальна методика навчання, яка в корені змінює наше уявлення про математику, усну лічбу і потенціал дитячого мозку.

Методика швидкої образної лічби допомагає розвинути у дітей такі вміння як: концентрація уваги, логічне та аналітичне мислення, швидке сприйняття та обробку інформації, оперативну пам'ять, вміння подумки швидко виконувати арифметичні дії, дрібну моторику тощо. На рівні розвитку дітей молодшого шкільного віку ці вміння є складовою логіко-математичного інтелекту.

Унікальність даної системи становлять не тільки видимі результати - швидка усна лічба, а саме, метод досягнення результату. Ми завантажуюмо нашу швидкісну, образну півкулю мозку точними завданнями. Люди, які вже опанували «образну лічбу» оперують двома півкулями одночасно. Тільки це може пояснити феномен, що діти, здавалося б, без математичних здібностей показує результати не гірше, а часто і краще їх «математичних» друзів. Це єдина з існуючих освітніх систем, яка тренує обидві півкулі одночасно. Налаштовує їх синхронну роботу, яку в майбутньому дитина буде використовувати для вирішення як точних так і образних завдань. На самому

старті ми просто збільшуємо потужність мозку вдвічі.

Виходячи з усього вищесказаного, саме методика «Ментальної арифметики» надихнула нас на створення навчально-розвиваючого курсу Індіго, та лягла у його основу. Мета курсу – формування всебічно розвиненої особистості дитини засобами впливу інноваційних методик, на розкриття потенціальних можливостей учнів та покращення успішності засвоєння загальноосвітньої програми. Навчально-розвивальний курс «Індіго» являє собою оптимально сформовану програму, що враховує потенційні можливості дитини молодшого шкільного віку. Виходячи із світового практичного досвіду, ми зібрали базові, самі корисні вправи, які дають змогу значно підвищити ефективність освітнього процесу. Це, зокрема, «нейрогімнастика», «дзеркальне малювання», «усна лічба», «анаграми», «струп-тест» тощо. Усі ці вправи синхронізують роботу обох півкуль мозку, що значно підвищує його потенціал і тим самим полегшує та прискорює загальний процес навчання.

Комбінація, саме даних вправ і методик активно розвиває:

- оперативну пам'ять (здатність утримувати в голові кілька проміжних фактів, рішень, висновків);
- навички впорядкованості думок в судженнях, прагнути до вибудовування правильної архітектури мислення;
- здатність робити висновки з отриманих масивів інформації;
- поступове нарощування швидкості виконання аналітичних та інших операцій.

Тобто розроблений нами «Навчально-розвивальний курс Індіго» вчить швидкості мислення. До стандартної арифметичної задачі учні підходять нестандартно. Це унікальна програма гармонійного розвитку розумових та творчих здібностей, що сприяє більш повному розкриттю інтелектуального та творчого потенціалу дитини. А якщо врахувати подання процесу розвитку інтелектуально-творчих здібностей у формі цікавої гри, дитина, з легкістю, навчиться освоювати і засвоювати тони інформації.

Література

1. Нова Українська Школа // Концептуальні засади реформування середньої школи. — МОН. — 2016.
2. П. С. Александров, А. И. Маркушевич, А. Я. Хинчин. «Энциклопедия элементарной математики» в 5 кн. // Книга 1 (арифметика). — 1961. — 448 с.
3. Бабаева Ю. Д. Теоретические основы создания технологий обучения и развития одаренных детей // Дарын. — 2002. — № 5. — С. 89–98.
4. Бех І. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу Початкова школа. — К. — 1998. — №1. — С. 2–6.
5. Богоявленська Д. Б., Богоявленська М. Е., Психология одаренности: понятие, виды, проблемы. Выпуск 1 – М.: МИОО. 2005 – 176 с.
6. Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Мастера психологии. СПб. [и др.]: Питер. 2008— с. 398. ISBN 978-5-91180-846-4.
7. Выготский Л. С. Психология развития человека. — М.: Изд-во Смысл;

Ексмо, 2005. — 1136 с.

8. Гальперин, П. Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка / П. Я. Гальперин. — Москва: Издательство Московского университета, 1985. — 45 с.

9. В. В. Давидов, О понятии развивающего обучения. Сборник статей.— Томск: «ПЕЛЕНГ», 1995. — 144 с.

10. Жигайло О. О. Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення дітей молодшого шкільного віку // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. — Вип. 12. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. — С.393-401

11. Зак А. З. Интеллектика. Систематический курс развития мыслительных способностей учащихся 1 - 4 классов. Книга для учителя — М.: Интеллект-. Центр, 2002 — 408 с.

12. Запорожец А.В. Избранные психологические труды. В 2-х т. Т. I. Психическое развитие ребенка — М.: Педагогика, — 1986. — 320 с.

13. Захарова Г. Розвивальне навчання // Початкова школа. — 2000. — №4.- С. 7–8.

14. Ковальчук В. Ю., Жигайло О. О. Шаран О. В. Особливості творчої роботи на уроках математики у початковій школі: методика використання дидактичних ігор. Навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки 6.010102 “Початкова освіта” / Володимир Ковальчук, Олександра Шаран, Оксана Жигайло. Дрогобич: Посвіт, 2012. — 702 с.

15. Папі Ж., Папи Ф. Діти та графі. Навчання дітей шестирічного віку математичним поняттям // Пер. з фр. — М.: Педагогіка, 1974. — 162 с.

16. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Сост., новая ред. пер. с фр., коммент. В. А. Лукова, В. А. Лукова. - М.: Педагогика-Пресс, 1994. — 526 с.

17. Фидельман М. И. Динамика развития творческой и интеллектуальной одаренности в младшем школьном возрасте: Автореф. дис. ...канд. наук / М. И. Фидельман. — М., 1994. — 16 с.

18. В. С. Юркевич, Розвиток пізнавального пізнання у школярів в процесі навчання // Сучасна зарубіжна психологія 2013. Том 2, № 2. С. 87–100.

Abstract. The issue of the need to develop appropriate technologies for the practice of teaching and upbringing children of elementary school age is outlined. This question is the least developed in the theory and practice of logic and mathematical development of the child in the system of primary school education.

Different substantive actions proposed by psychologists as the basis for the formation of initial mathematical concepts and notions are considered.

The necessity of taking into account the peculiarities of children's thinking, in the choice of methods and forms of development of logic-mathematical intelligence in elementary classes is indicated. The vast majority of children of junior school age are on a visual and figuratively effective level of thinking. Logic-mathematical thinking is formed on the basis of figurative thinking. The ability to understand mathematical symbols and their operation is more often localized in the left hemisphere, and the understanding of numerical relationships and concepts is based on the work of the right hemisphere.

The emphasis is placed on the urgency of the use of the method of fast-shaped numbers - "Mental arithmetic" in the educational process of junior schoolchildren. This teaching technique radically changes our understanding of mathematics, oral counts and the potential of the child's

brain. The technique of the rapid shaped count helps to develop skills such as: concentration of attention, logical and analytical thinking, rapid perception and processing of information, ability to readily perform arithmetic operations, fine motor skills, etc. At the level of development of children of elementary school age, these skills are an integral part of logic-mathematical intelligence.

It was the technique of "Mental Arithmetic" that inspired us to create the Indigo training course, and it lay in its foundation. The purpose of the course is to form a fully developed child's personality through the influence of innovative methods, on the disclosure of potential opportunities for students, and on improving the success of mastering the general education program.

Key words: intelligence development, logic-mathematical intelligence, innovations in education, educational technologies in elementary school, methods of rapid shaped numbers.

References:

1. Nowaya Ukrainskaya Schkola // Konceptualni zasady reformuvannia serednioi skoli. - MON – 2016
2. P. S. Aleksandrov, A. I. Markushevich, A. Y. Hinchin. (1961) «Encyclopedia elementarnoy matematiki» v 5 knigah. // Kniga 1 (arithmetica). — 448 s.
3. Babayeva Y. D. (2002) Teoreticheskie osnovy sozdania tehnologiy obucheniya i razvitiya odarenykh detey // Daryn. — № 5. — S. 89–98.
4. Beh I. (1998) Naukove rozuminnya osobistosti yak osnova efektyvnosti vihovnogo procesu // Pochatkova shkola. – K. – №1. – S. 2–6.
5. Bogoyavlensky D. B., Bogoyavlensky M. E. (2005) Psychologia odarennosti: poniatya, vidy, problemy. Vypusk 1 – M.: MIOO. – 176 s.
6. Bozhovich L. I. (2008) Lichnost i ee formirovanie v detskom vozraste. Mastera Psychologii. SPb. [i dr.]: Piter. — c. 398. ISBN 978-5-91180-846-4.
7. Vygotsky L. S. (2005) Psychologia razvitiya cheloveka. — M.: Izd-vo Smysl; Eksmo, — 1136 s.
8. Galperin P. Y. (1985) Methodi obucheniya i umstvennoe razvitie rebenka // P. Y. Galperin. — Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta, — 45 s.
9. V. V. Davidov. (1995) O poniatii razvivaushchegosia obucheniya. Sbornik statey. — Tomsk: «PELENG». — 144 s.
10. Zhygaylo O. O. (2011) Psychologol-pedagogicheskiy aspekt formirovaniya kreativnogo mislennia ditey molodhogo shkilnogo viku // Problemy suchasnoi psychologii: Zbirnik naukovih pracf Kamenets-Podolskogo Nationalnogo Universitetu imeny Ivana Ogienka, Institut Psychologii imeni G.S.Kostyuk NAMN Ukraine. — Vip. 12. - Kamyanets-Podilsky: Aksioma. – S. 393-401.
11. Zak A. Z. (2002) Intellectika. Systematicheskiiy kurs razvitiya myslitelnykh sposobnostey uchashihsy 1 - 4 classov. Kniga dlya uchitelia – M.: Intelect – Center, – 408 s.
12. Zaporozhets A. V. (2000) Izbrannie psychologicheskie trudy. V 2 Tomah, Tom. I. Psihologicheskoe razvitie rebenka — M.: Pedagogika, — 1986. — 320 s.
13. Zaharova G. (2000) Rozvivalne navchannya // Pochatkova shkola. – №4. –S. 7–8.
14. Kovalchuk V. Y., Zhygaylo O. O., Sharan O. V. (2012) Osoblyvosti tvorchoi roboty na urokah matematiki u pochatkovi skoli: metodika vikoristania didaktichnih igor. Navchalno-metodichniy posibnik dlya studentiv napryamu pidgotovky 6.010102 "Pochatkova osvita" / Volodymyr Kovalchuk, Alexandra Sharan, Oksana Zhygaylo. Drohobych: Posvit. – 702 s.
15. Papi J., Papi F. Dity i grafy. (1974) Navchannya ditey shesterichnogo viku matematichnim ponnyatiam // Per. z fr. — M.: Pedagogika. — 162 s.
16. Piazhe J. (1994) Rech i mishlenie rebenka / Sost., novaya red. per. s fr, comment. V. A. Lukova, V. A. Lukova. — M.: Pedagogika-press,. – 526 s.
17. Filderman M. I. (1994) Dinamika razvitiya tvorcheskoy i intelektualnoy odarennosti v mladshem skolnom vozraste: Avtoref. dis. ...kand. nauk / M. I. Filderman. – M. – 16 s.
18. V. S. Yurkevich (2013) Rozvitok poznovatelnoy piznannya u skoliariv v processi navchannya // Suchasna zarubizna psihologia. Tom. 2, S. 87–100.

Научный руководитель: д.п.н., проф. Войтович И.С.

Статья отправлена: 10.03.2018 г.

УДК 316.323.647.5 (477)

CONSOLIDATIVE POTENTIAL OF TOLERANCE AND THE STATE
LANGUAGE

КОНСОЛІДАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Voropaeva T.S. / Воропаєва Т.С.

к.психол.н., доц. / с.p.s., as.prof.

ORCID: 0000-0001-8388-7169

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, вул. Володимирська 60, 01601

Анотація. У статті розглядається консолідаційний потенціал толерантності та державної мови як актуальної проблеми сучасного українського суспільства. Толерантність і державна мова аналізуються як складові консолідуючого фундаменту українського постколоніального суспільства. Толерантність визначається з філософської точки зору як духовно-етична основа консолідаційних практик. Толерантність є одним з найбільш ефективних консолідуючих чинників. Виявлено кореляцію між індексом згуртованості групи і високим рівнем толерантності її членів. Доведено, що серед безлічі чинників, що впливають на формування толерантності, особлива роль належить засвоєнню іноземних мов. У статті проаналізовано та узагальнено процеси становлення і розвитку національної мови, яка пізніше стає державною. У статті аналізуються особливості формування та реалізації державної мовної політики. Запропоновано неконфліктну модель реалізації державної мовної політики. Толерантність і державна мова є фундаментальними засадами консолідації соціумів пострадянських країн.

Ключові слова: глобалізація, консолідація, толерантність, державна мова, державна мовна політика, пострадянські країни, Україна, Росія.

Вступ.

Відомо, що процес консолідації є однією з обов'язкових умов становлення, існування й відтворення будь-яких соціальних груп. Адже розвиток будь-якого соціуму детермінується не тільки природними та культурно-історичними умовами, не тільки характером економічних та політико-правових практик, але й ступенем консолідованості даного соціуму. Отже, завдання підтримки будь-яких кон'юнктивних процесів і практик (згуртування, консолідації, інтеграції, солідаризації) у суспільстві має бути одним з ключових у внутрішній політиці сучасних держав. Паралельно має бути організована ефективна протидія диз'юнктивним тенденціям і ризикам.

Соціальна консолідація в рамках нових незалежних держав, які виникли після розпаду СРСР, упродовж останніх 26 років перебуває у загроженому стані. Суспільства цих країн майже постійно балансують на межі дезінтеграції, адже запущені у 1991 р. процеси соціальної ентропії і сьогодні зберігають свою негативну динаміку. Для таких соціумів вкрай необхідним є міцний консолідуючий фундамент. У зв'язку з цим, дослідження консолідаційного потенціалу толерантності та державної мови є доволі актуальним як для розвитку науки, так і для суспільної практики нових незалежних держав.

Основний текст.

Відомо, що полідисциплінарне вивчення національних мов різних народів світу розпочалось у другій половині XIX ст. (див. праці В. Гумбольдта, В. Майер-Любке, Ф. Миклошича, О. Потебні, Г. Хірта, А. Шлейхера, Х. Штейнталя та ін.). Було з'ясовано, що мова, як система знаків, яка слугує засобом людського спілкування, усвідомлення і вираження психічної реальності, виникла стихійно у людському суспільстві, що мова розвинулася із звукового спілкування в результаті тривалої еволюції. Слово стало проміжною ланкою між предметами і явищами довкілля та людиною, що прагнула пізнати світ. Володіння мовою є однією з найважливіших властивостей людської психіки, це ознака, що дає підстави для виділення людини із світу тварин.

Мова є одночасно і умовою розвитку культури та суспільства, і продуктом людської культури та генезису суспільства. З огляду на це, мова має дві основні функції у людському соціумі: 1) комунікативну, 2) функцію відображення дійсності й формування категорій мислення та свідомості. Мова також виконує й інші функції: репрезентативну, експресивну, апелятивну, номінативну, когнітивну, емотивну, магічну та ін. Отже, мова є основою мовлення, інструментом людської комунікації та спілкування, засобом вираження і повідомлення думок, знаряддям формування категорій мислення і свідомості, мова також здатна виразити всю сукупність знань і уявлень людини про світ.

Відомо, що мова надзвичайно тісно переплітається з національною культурою та національною ідентичністю, адже історія будь-якої мови співпадає з історією конкретного народу та його культури, а будь-яка мова (окрім штучної мови есперанто) *ab definitio* є національною ознакою.

Етнолінгвісти відносять до національно-специфічних ознак мови конкретні особливості її членування, вираження та внутрішньої організації значень. Оскільки дитина оволодіває мовою саме своїх батьків, свого соціального оточення, то етнонаціональний чинник проникає в ці процеси від перших днів після народження дитини. Відомий психолог Л. Виготський наголошував, що засвоєння рідної мови відбувається неусвідомлено й мимовільно, тобто йде знизу вверх, засвоєння ж другої, третьої, четвертої мов відбувається іншим шляхом – зверху вниз, тобто через усвідомленість та довільність [2, с. 34]. І це підкреслює значну інтегрованість рідної мови із сферою підсвідомого та несвідомого, коли повноцінно діють такі психологічні механізми, як навіювання, наслідування, імітація, емоційне зараження тощо. У своїх працях Л. Виготський довів, що культурні знаки (передусім знаки конкретної мови) є своєрідними «знаряддями», оперуючи якими суб'єкт формує свій внутрішній світ, основними одиницями якого стають значення (певні узагальнення та когнітивні елементи свідомості) та смисли (афективно-емоційні компоненти). Саме ці значення й смисли відіграють головну роль при утворенні міжфункціональних зв'язків між мисленням і мовленням, між мовленням і самосвідомістю особистості тощо. Із таких значень та смислів розростається «тканина» людської психіки на відміну від психіки тварин [6, с. 71].

Вчені багатьох країн досліджували проблему взаємозв'язку мови та різних сфер людської життєдіяльності. Тезу В. Гумбольдта про нерозривність мови і

людського способу буття у світі, про взаємодію мови й світогляду розвинув видатний український вчений О. Потебня, який рішуче виступав проти мовної асиміляції, за збереження і розвиток усіх національних мов як найглибших «стихій» народного буття [5, с. 229]. Він засуджував колонізаторську політику російського царизму стосовно українців та української мови. М. Гайдеггер визначив мову як «дім людського буття» [8, с. 254 – 259], сучасні українські філософи визначають українську мову як дім буття духу українського народу [9, с. 15 – 21].

Відомо, що мова відображає етнонаціональну специфіку як окремої особистості, так і культури народів світу, але мову кожного народу потрібно розглядати в контексті конкретного історичного періоду – донаціонального чи національного. Проблема донаціонального й національного періоду розвитку мови постала в епоху переростання етнічних спільнот в національні. Національна мова (яка пізніше може стати державною) є категорією історичною. Відмінності національної мови від мови етнічної спільноти пов'язані з епохою утворення націй, з концентрацією економічного й політичного життя конкретного народу в національний період його історії, з розвитком процесів зміцнення мовної єдності, нівелювання місцевих діалектних особливостей, із процесами становлення єдиних норм для всіх носіїв даної мови. У національний період розвитку мови утворюється єдина письмова і усна мова (базою для неї є літературна мова) на загальнонародній основі. У донаціональний період суспільного розвитку діалекти є основною формою існування мови. У період утворення нації діалекти опиняються у одній ситуації з літературною мовою, але протистоять їй як нижчі форми мовлення вищій формі. Просторіччя в цих умовах є засобом регіонально необмеженого усного спілкування. На відміну від усної форми літературної мови просторіччя використовується тільки при неофіційних контактах та у неофіційному спілкуванні. Якщо в донаціональний період могли існувати різні типи письмової літературної мови, що базувалися на різних основах і обслуговували конкретні сфери письмового спілкування, а в деяких країнах в якості письмової використовувалась взагалі чужа мова (у Середньовічній Європі – латинська, а в мусульманських країнах – арабська), то в епоху утворення націй відбувається, як правило, становлення єдиної літературної мови на загальнонародній основі (яка стає спільним засобом спілкування людей, що є громадянами однієї держави); мови, яка буде обслуговувати усі сфери письмового, а потім і усного спілкування. Так у донаціональну епоху українська наука розвивалась на базі так званих «мертвих» мов (латинської та старослов'янської) у Києво-Могилянській академії. В епоху націєтворення припиняється розвиток нових діалектних особливостей у мові, а розвиток нової літературної мови супроводжується посиленням функцій письмової мови, виникненням різних форм усної мови, зміцненням позиції художньої літератури серед інших форм писемності та ін. Під впливом регламентації та нормування усна літературна мова поступово перетворюється на таку форму національної мови, яка потенційно готова стати єдиним засобом усного спілкування людей. Потрібно зауважити, що унормованість є однією з найважливіших особливостей вищої

форми національної мови, причому національні норми виробляються спочатку у граматиці, словнику й орфографії, а пізніше – в орфоєпії. Таким чином, розвиток мови у національну епоху (український народ вступив в добу націєтворення ще в XVII – XVIII ст.) перетворює літературну мову нації на опрацьований, унормований вищий тип національної мови, що має як письмову, так і усно-розмовну форму, це сприяє перетворенню національної мови на державну мову в умовах здобуття даним народом незалежності. Україна вже пройшла цей «відрізок» загального шляху свого цивілізаційного розвитку.

Отже, мова тісно пов'язана з мисленням і психологією людини, із суспільною і масовою свідомістю, з життєдіяльністю етнічних спільнот та модерних націй, з історією народів та їхніми звичаями й традиціями. В онтологічному та етнопсихологічному плані мова постає як один з найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці «Українська культура» зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність» [4, с. 239 – 240].

Прикладом державної мовної політики для багатьох нових незалежних держав, які утворились після розпаду СРСР, була і залишається мовна політика Російської Федерації, яка базується на наступних положеннях: «нехай кожен має можливість користуватися своєю рідною мовою в деяких сферах, ... але при спільній діяльності, особливо в суспільному житті давайте використовувати одну спільну мову»; російська мова – це «мова держави і загальнонаціональної культури»; «національною школою в Росії може бути лише російська школа» [7, с. 18–19, 21]. Російські експерти підтримують позицію урядів тих європейських країн (зокрема, Данії), які не вносять в перелік мов меншин ті мови, котрі вже мають великий ступінь захисту [3, с. 101]. Російські науковці зазначають, що на території Росії мови, які є державними у сусідніх країнах, не повинні включатися в категорію «мови Російської Федерації» через велику вартість заходів, пов'язаних з імплементацією Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин [3, с. 101]. Отже, на думку експертів, державні мови сусідніх країн (які є мовами національних меншин в Росії) не варто враховувати при ратифікації та імплементації Хартії, адже «державні мови мають розвинену й історично сформовану інфраструктуру забезпечення мовних прав и мовного розвитку, і їхньому існуванню, строго кажучи, ніщо не загрожує» [3, с. 97]. Таким чином, потрібно підтримувати не ті мови, які є державними в сусідніх країнах, а ті мови, які не мають відповідної інфраструктурної забезпеченості, які мало використовуються у ЗМІ тощо. Саме ці мовні групи потребують першочергової підтримки й захисту. Але для такого захисту необхідні великі фінанси (в першу чергу, на розвиток ЗМІ, на забезпечення дошкільної та шкільної освіти подібних груп). Про те, що імплементація Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин є надзвичайно обтяжливою і дорогою справою, в Росії

говорять і урядовці, і народні депутати, і експерти [3, с. 93–97].

Нові незалежні держави прагнуть встановити паритетні стосунки з Російською Федерацією, які мають базуватися на принципах толерантності і взаємоповаги, адже, якщо в Росії державна мова вважається національним надбанням, то і державні мови інших країн також є їхнім національним надбанням, тому без симетричного ставлення до державних мов країн СНД неможливе паритетне партнерство між даними країнами.

Наприклад, українська мова також є одним з атрибутів державності. Державний статус української мови було відновлено (після доби УНР) і конституційно закріплено у 1989 р., 28 жовтня цього ж року був прийнятий Закон про мови в УРСР. 12 лютого 1991 р. було ухвалено Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 р. Державний статус української мови зафіксований у Конституції України, при цьому зазначається, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. Але тривалий час проблема української мови як державної та мови засобів масової інформації була настільки гострою, що поставала на рівні питання національної безпеки держави. Саме тому найкращою для України буде неконфліктна модель реалізації державної мовної політики, яка враховує і права корінних народів, і права національних меншин.

Наші багаторічні дослідження свідчать про те, що вивчити українську мову може будь-яка психічно здорова людина у будь-якому віці (найбільш лінгвістично обдарованим людям потрібно для цього від двох – шести місяців до одного року, а найменш лінгвістично обдарованим – до двох років); що найкраще і найшвидше оволодівають українською мовою етнічні білоруси, росіяни, поляки, чехи і словаки, хоча дуже добре оволодівають українською мовою також китайці, в'єтнамці, грузини, американці та ін. Сплески свідомих устремлінь до вивчення української мови спостерігались у 1990 – 1991, 1996 – 1997, 1999 – 2000, 2004 – 2005, 2013 – 2015 роках (цей сплеск був найпотужнішим). Упродовж 26 років української незалежності позитивне ставлення до української мови формувалось у громадян швидше спонтанно, хаотично й ситуативно, держава цією сферою практично не займалась, оскільки серйозної підтримки української мови (на кшталт підтримки російської мови в СРСР або у РФ) не було ні у сфері освіти, ні у сфері культури, ні у сфері науки.

Відомо, що в сучасній соціогуманітаристиці толерантність розглядається як: 1) готовність суб'єкта до розуміння і взаємодії з людьми, які відрізняються від нього своїм зовнішнім виглядом, мовою, переконаннями, поведінкою, звичаями та віруваннями, навіть тоді, коли він не схвалює їх або не погоджується з цими відмінностями; 2) цінність і соціальна норма громадянського суспільства, що проявляється у праві всіх індивідів бути відмінними, у повазі до різноманітності культур, народів і цивілізацій; 3) один з інструментів забезпечення суспільної згоди, стійкої гармонії між усіма конфесіями, політичними, етнічними та іншими групами, особливо між групами людей, цінності яких значно розрізняються. З точки зору соціальної філософії толерантність є основою консолідаційних практик. У контексті

загальнолюдських гуманістичних цінностей толерантність виступає як соціально схвалена правова норма взаємодії між людьми. Особливості соціальної взаємодії, які базуються на цій нормі, закладені в «Декларації принципів толерантності» ЮНЕСКО (1995 р.) та інших міжнародних документах, спрямованих на захист прав людини. Отже, толерантність є універсальним принципом людського співбуття.

Актуальність полідисциплінарних досліджень толерантності пов'язана з протидією тероризму, екстремізму, ксенофобії тощо. Різні аспекти феномена толерантності досліджували відомі вчені. Зокрема, проблеми людської взаємодії, взаємодопомоги, взаєморозуміння розглядали Аристотель, Платон, Сократ, Августин, Тертуліан, Фома Аквінський; толерантність як важливу філософську категорію почали аналізувати М. Монтень, Е. Роттердамський, Т. Мор, М. Монтень, Г. Лейбниц, Дж. Локк, Т. Гоббс, М. Лютер, Вольтер, Д. Дідро, Г. Гердер, К. Гельвецій, І. Кант, І. Г. Фіхте; різноманітні вияви толерантності осмислювали Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський-Роксолан, К. Острозький, Г. Сковорода, П. Юркевич, І. Барвінський, М. Бердяєв, С. Булгаков, І. Гаспринський, В. Зеньковський, І. Ільїн, Д. Лепкий, М. Лоський, Д. Писарєв, М. Пирогов, В. Соловйов, К. Ушинський, П. Флоренський, С. Франк, Л. Шестов, а також Б. Вільямс, Д. Грей, С. Мендус, С. Мілль, П. Ніколсон, К. Поппер, М. Уолцер; Б. Ананьєв, Г. Андреева, О. Асмолов, Г. Бал, Г. Бардієр, І. Галицький, О. Грива, О. Донцов, В. Золотухін, О. Кихтюк, Н. Круглова, Н. Лебедева, В. Лекторський, В. Миронов, Л. Петровська, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, О. Троїцька, Е. Чугунова та інші. Але ще не вивчався зв'язок багатомовності (полілінгвізму) особистості з рівнем її толерантності.

Саме тому упродовж 2007 – 2017 рр. наша дослідницька група вивчала зв'язок полілінгвізму студентів з рівнем їхньої толерантності [1; 10]. Нами були використані 2 методики: ВІКТІ (види і компоненти толерантності – інтолерантності) та КЕТІ (крос-культурна і етнічна толерантність – інтолерантність). Проведені дослідження (в яких було обстежено 1250 абітурієнтів і студентів КНУ імені Тараса Шевченка) показали, що простежується чіткий зв'язок між багатомовністю особистості та рівнем її толерантності. Зокрема, високий рівень толерантності мають 73% респондентів 1 групи (до якої належали студенти, що добре володіють чотирма мовами), 64% респондентів 2 групи (до якої увійшли студенти, що добре володіють трьома мовами) і лише 35% респондентів 3 групи (до якої належали студенти, що добре володіють двома мовами). Отже, чим більше мов знає особа, тим вищим є рівень її толерантності, а серед чинників, що впливають на формування толерантності, особлива роль належить засвоєнню іноземних мов.

Проведені нами дослідження також показали, що високий рівень толерантності властивий для 68% членів більш згуртованих студентських груп (які мали високий індекс згуртованості) та для 26% членів менш згуртованих груп (які мали низький індекс згуртованості). Таким чином, толерантність є не тільки важливим ресурсом соціальної консолідації, але й одним із чинників подолання дезінтеграційних ризиків та нівеляції конфліктогенного потенціалу суспільства.

Висновки.

Були проаналізовані й узагальнені процеси становлення і розвитку національної мови, яка пізніше стає державною, а також особливості формування й реалізації державної мовної політики. Було виявлено кореляцію між індексом консолідованості (згуртованості) групи і високим рівнем толерантності її членів.

Отже, і толерантність, і державна мова є чинниками, які консолідують політичну націю, вони також є стратегічними пріоритетами державної політики будь-якої країни. Представникам нинішньої української влади треба почати мислити категоріями загальнонаціональних справ і загальнонаціональної консолідації України. Українська влада повинна перестати маніпулювати мовним питанням і почати працювати над тим, щоб забезпечити сприятливі умови для інтеграції представників усіх національних меншин в українське суспільство. Державна політика стосовно української мови має бути збалансованою. І народні депутати України повинні йти у цих процесах попереду суспільства, а не плентатися позаду нього. Зусилля народних обранців варто було б спрямувати на законодавче забезпечення процесів зростання престижу, соціального статусу та інформаційного потенціалу державної мови. Це б стало важливим кроком до громадянської консолідації українського суспільства, адже історія людства свідчить про стратегічний характер взаємозв'язку між стабільністю держави та духовною близькістю її громадян.

Цивілізоване розв'язання мовного питання є одним із стратегічних завдань державної політики України. У зв'язку з цим питання державної мовної політики потрібно розглядати й вирішувати в контексті: а) консолідації суспільства; б) підвищення політичної культури державних службовців (адже висока політична культура передбачає обов'язкове володіння державною мовою та її використання в усіх службових та офіційних ситуаціях); в) глобалізації (адже тільки ті держави, яким вдасться зберегти свою національну ідентичність і самобутність, свій тип духовності й креативності, не піддадуться глобалізаційним схемам).

Оскільки толерантність і державна мова є фундаментальними засадами консолідації соціумів пострадянських країн, то в умовах активізації глобалізаційних процесів та зростання зовнішніх загроз проблеми: 1) формування толерантності, 2) забезпечення громадянської єдності соціуму, 3) збереження й розвитку державної мови як смислової засади спільної національної ідентичності та основи розвитку національної культури й духовності, є надзвичайно важливими і потребують якісного вирішення. Від конструктивного вирішення цих питань залежить цивілізаційний поступ української нації та держави. Це вимагає особливо пильної уваги керівництва держави до проблеми завершення націєтворення, формування спільної ідентичності та підтримки суспільної толерантності українських громадян. Отже, треба об'єднати зусилля науковців, освітян і представників громадськості для реалізації цих завдань.

Література:

1. Воропаєва Т. Мова, ідентичність і толерантність в контексті імплементації Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин в Україні // Українознавчий альманах. – Київ-Мелітополь, 2012. – Вип. 9. – 380 с. – С. 28-36.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Наука, 1982. – 430 с.
3. Европейская языковая Хартия и Россия // Этнографическое обозрение. – 2010. – № 4. – С. 92 – 140.
4. Огієнко І. Українська культура. – К., 1918. – 286 с. – С. 239 – 240.
5. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. – М.: Наука, 1976. – 320 с.
6. Психология. Словарь. – М.: Наука, 1990. – 494 с.
7. Тишков В.А. О культурном многообразии // Этнографическое обозрение. – 2005. – № 1. – С. 3 – 22.
8. Хайдеггер М. Время и бытие. – М.: Наука, 1993. – 343 с. – С. 254 – 259.
9. Шинкарук В. І. Поняття культури. Філософські аспекти // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 15 – 21.
10. Voropayeva T. Theoretical and empirical aspects of the formation of national and European identity of citizen of Ukraine (1991 – 2011) // European Science and Technology. – Wiesbaden, Germany, 2012. – P. 715 – 720.

Abstract.

Introduction. The article considers the consolidation potential of tolerance and the state language as an actual problem of modern Ukrainian society. **Main text.** Tolerance and the state language are analyzed as components of the consolidating foundation of the Ukrainian post-colonial society. Tolerance is defined from the philosophical point of view as a spiritual and ethical basis of consolidation practices. Tolerance is one of the most effective consolidating factors. The correlation between the group's cohesion index and the high level of tolerance of its members has been revealed. It is proved that among the many factors influencing the formation of tolerance, a special role belongs to the mastery of foreign languages. The article analyzes and summarizes the processes of formation and development of the national language, which later becomes a state language. The article analyzes the peculiarities of the formation and implementation of the state language policy. A non-conflict model for the implementation of the state language policy was proposed. **Summary and Conclusions.** Tolerance and the state language are the fundamental basis for the consolidation of the socium of the post-Soviet countries.

Key words: globalization, consolidation, tolerance, state language, state linguistic policy, post-Soviet countries, Ukraine, Russia.

References:

1. Voropayeva T. (2012). Mova, identychnist i tolerantnist v konteksti implementatsii Yevropeiskoi Khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn v Ukraini [Language, Identity and Tolerance in the Context of the Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in Ukraine] in *Ukrainoznavchyi almanakh* [Ukrainian Studies Almanac], vol. 9, pp. 28-36.
2. Vygotskii L. S. (1982). Myshlenie i rech [Thinking and speaking], Moscow, Nauka, 430 pp.
3. Evropeiskaia iazykovaia Khartiia i Rossiia (2010). [The European Language Charter and Russia] in *Etnograficheskoe obozrenie* [Ethnographic Review], vol. 4, pp. 92-140.
4. Ohienko I. (1918). Ukrainska kultura [Ukrainian culture], Kyiv, 286 pp., pp. 239-240.

5. Potebnia A. A. (1976). *Estetika i poetika* [Aesthetics and poetics], Moscow, Nauka, 320 s.
6. *Psikhologiya. Slovar.* (1990). [Psychology. Dictionary.], Moscow, Nauka, 494 pp.
7. Tishkov V. A. (2005). *O kulturnom mnogoobrazii* [On Cultural Diversity] in *Etnograficheskoe obozrenie* [Ethnographic Review], vol.1, pp. 3-22.
8. Khaidegger M. (1993). *Vremia i bytie* [Time and Being], Moscow, Nauka, 343 pp., pp. 254-259.
9. Shynkaruk V. I. (1996). *Poniattia kultury. Filosofski aspekty* [The concept of culture. Philosophical aspects] in *Fenomen ukrainskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia*. [Phenomenon of Ukrainian culture: methodological principles of comprehension], Kyiv, pp. 15-21.
10. Voropayeva T. (2012). Theoretical and empirical aspects of the formation of national and European identity of citizen of Ukraine (1991 – 2011) in *European Science and Technology*, Wiesbaden, pp. 715-720.

Статья отправлена: 16.01.2018 г.

© Воропаева Т.С.

УДК 811.161.2'276.6:666.3/.7

THEMATIC CLASSIFICATION OF UKRAINIAN CERAMIC
TERMINOLOGY

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Zolota O.V. / Золота О.В.

Анотація. У статті здійснено тематичну класифікацію керамічної термінологічної лексики. Досліджений матеріал розподілено на дев'ять тематичних груп керамічних термінів, до складу яких уходять тематичні підгрупи, тематичні мікрогрупи та тематичні гнізда. Визначено механізми групування лексем, зосереджено увагу на ролі родо-видових лексико-семантичних відношень у термінології під час тематичної класифікації номінацій досліджуваної галузі.

Ключові слова: тематична класифікація, тематична група, тематичне гніздо, гіпоніміїні відношення, термін кераміки.

Вступ.

Кожна галузева термінологія є системним об'єднанням, компоненти якого, перебуваючи у певних лексико-семантичних відношеннях, утворюють тим самим цілісну структуру.

Системність терміноодиниць є основним критерієм під час вивчення термінології в українському мовознавстві упродовж останніх десятиліть. «Терміносистема є впорядкованою сукупністю термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, що описують певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності» [5, с. 11]. Увагу до тематичної класифікації термінологічних систем було приділено у наукових працях Овсейчик С.В. (термінолексика екології), Луковенко Т.О. (гомеопатична термінолексика), Колган О.В. (термінолексика гірничої справи), Козак Л.В. (технічна термінолексика), Чорної О.В. (термінолексика податкової справи) та ін. Через те, що дослідження керамічної термінології досі не здійснювалося, а, отже, не проводився й тематичний аналіз керамічних термінів, дослідження керамічної лексики стає особливо актуальним.

Кожне термінологічне утворення має ієрархічну побудову системи її понять, що поєднані між собою різними видами парадигматичних зв'язків. Гіпоніміїні відношення виступають пріоритетним засобом класифікації термінологічних номінацій. Терміни відіграють роль не лише засобу передачі поняття. Перебуваючи у родо-видових відношеннях, вони також відображають зв'язки між поняттями, відтворюють градацію номінацій від родового компонента до видових.

Основний текст.

Вузькоспеціалізовану лексику, що уживається для обслуговування термінології керамічного виробництва, доцільно поділити на такі системні утворення як тематичні групи (сукупність термінів, що охоплюють номінації на позначення основних етапів виробничої галузі), тематичні підгрупи (ТП) та мікрогрупи (семантичні об'єднання спеціальних слів, що конкретизують кожну тематичну групу номінацій), тематичні гнізда (ТГ) (найменші угруповання лексем зі стрижневим компонентом, що об'єднують навколо себе видові

поняття на основі гіпоніміїчних відношень).

Терміни керамічного виробництва класифікуємо за такими тематичними групами: **назви обладнання та механізмів; назви сировини керамічного виробництва; назви виробів; назви процесів, явищ; назви властивостей, якостей, здатностей; назви способів, методів, принципів; терміни-назв на позначення величини, одиниць вимірювання, показників, параметрів; терміни на позначення організації виробництва; назви фахівців галузі.**

До тематичної групи «**Назви обладнання та механізмів**» включаємо лексеми на позначення устаткування (машини, приладдя та їх деталі), що використовують у процесі виготовлення керамічної продукції.

У межах цієї тематичної групи термінів виокремлюємо тематичні підгрупи **назв машин для видобутку сировини** (бульдозер, тракторний грейдер, одноковшевий екскаватор, багатоковшевий екскаватор, роторний екскаватор, скрепер) та **термінів-назв засобів для транспортування сировини** (автосамоскид, стрічковий транспортер, підвісна дорога, люлечний конвеєр, рейковий транспорт). До підгрупи **виробниче обладнання** включаємо лексеми глинообробна машина, відкрита лопатна глиномішалка, стрічковий прес, автоматичний різальний апарат, автоматизовані конвеєрні лінії, наливні апарати, зачисний пристрій, ріжучий пристрій, тунельна піч, кільцева піч, роликова піч, щільна піч, градієнтна піч, баштова розпилювальна сушарка, барабанна сушарка, барабанні млини, барабанні змішувачі, прес-форми, прес-автомати.

До ТП **назви деталей обладнання** входять терміни-назви частин обладнання для виготовлення керамічної продукції: адаптер, гвинтові кеменевидільні вальці, глинобовтушка, сито, воронка, живильний валик, пуансон, мундштук, осердя, шнек, лопаті шнека, дезінтеграторні вальці, корзинчасті дезінтегратори, керамічне піддніще, голівка рельсів, гідравлічний штовхач, механічний (гвинтовий) штовхач; та **пристроїв**: вентилятор, димосос, заслінка, редуктор.

У межах цієї ТП виокремлюємо також мікрогрупи найменувань: «будова печі» (корпус печі, склепіння печі, черинь печі, канал тунельної печі, підвагонетковий простір, піцаний засув, вхідна камера, вихідна камера, стінові блоки, каркас печі, верхній (холодний) кінець печі, нижній (гарячий) кінець печі, зона підсушки, зона нагріву, зона кальцинування, зона екзотермічних реакцій, зона спікання, зона охолодження, ланцюгова зона); «будова сушарки» (бандаж, циліндричний кожух, ролик, зубчасті колеса, паливнева камера, камера для відбору відпрацьованих газів); «будова конвеєру» (повідна станція рами, натяжна станція рами, конвеєрна стрічка, гвинт з контргрузом, ланцюг з контргрузом, повідний вал, натяжний вал).

До складу тематичної групи «**Сировина керамічного виробництва**» належать номінації «сирець», «глиняне тісто», «глиняна маса», «глиниста речовина» та ін. Терміни цієї тематичної групи можемо поділити на декілька ТП: **глина та глинисті (пластичні) матеріали, назви компонентів керамічних мас, домішок, топників (непластичні матеріали)**. Прикладами лексем ТП **глинисті (пластичні) матеріали** є назви сировинних матеріалів,

що використовуються у керамічному виробництві: *глина, каолін, шлікер, бентоніт, каолініт, монтморилоніт, бейделіт, гідрослюди, кремнезем, глинозем, оксиди лужних металів, оксиди заліза, діоксиди титану, лужні оксиди, галлуазит* тощо.

До ТП **непластичні матеріали** (назви компонентів керамічних мас, **домішок**) належать номінації на позначення супутніх матеріалів для виготовлення керамічних мас: «спіснювальні домішки» (знижують пластичність, повітряне та вогневе зсідання глини) – *пісок, шамот, гранульований шлак, зола, деревна тирса, антрацит, буре вугілля, лігнін* тощо; «вигоряючі, пластифікуючі домішки, топники» (підвищують розтяжність й зв'язувальну здатність глини) – *лінгосульфони, крейда, мелений доломіт, тальк, польовий шпат, залізна руда, магнезит* тощо.

У складі номінацій цієї ТП знаходимо також терміни-назви речовин, що використовуються для надання стійкості до зовнішнього впливу, водонепроникності й декоративного вигляду поверхонь керамічних виробів, – *ангоб, полива*. Структурно-семантична організація термінологічних одиниць керамічної галузі уможлиблює виокремлення тематичних гнізд зі стрижневим словом-назвою гіперонімічного компонента. Родовий термін «*полива*» залежно від її якісних характеристик або зовнішнього вигляду має низку видових понять і утворює термінологічне гніздо: *полива авантюринова, полива атмосферостійка, полива брістольська, полива відновлена, полива напівпровідникова, полива соляна, полива нефритова, полива фритована, полива кристалічна, полива ґрунтова, полива декоративна, полива м'яка, полива низькотемпературного випалу, полива польовошпатна*. Деякі з цих гіпонімів вступають між собою у антонімічні відношення: *полива безплумбійова – полива плумбійова, полива непрозора – полива прозора, полива іскриста – полива матова, полива легкотопка – полива важкотопка, полива нейтральна – полива текстурована, полива одноколірна – полива кольорова*.

Тематична група «**Назви виробів**» складається з кількох тематичних підгруп, що виокремлені на підставі семантичного аспекту призначення продуктів керамічного виробництва: *стінові матеріали, облицювальні матеріали, керамічні матеріали спеціального призначення*. «Керамічними називають штучні кам'яні матеріали, що виготовляють з мінеральної сировини шляхом формування й подальшого випалу за високих температур» [1, С. 74].

До ТП **стінові матеріали** входять такі мікрогрупи термінів-назв виробів кераміки: «цегла і керамічні камені» (*цегла керамічна звичайна, цегла потовщена, цегла модульна, камінь звичайний, камінь збільшений, камінь модульний, камінь з горизонтальним розташуванням порожнин*); «ефективні стінові керамічні матеріали» (*порожниста цегла, пористо-порожниста цегла, керамічні стінові камені, цегла будівельна легка*); «великі стінові керамічні вироби» (*блоки, панелі (одношарові, двошарові, тришарові)*).

У межах ТП **облицювальні матеріали** визначено дві мікрогрупи термінів: *фасадні облицювальні матеріали та керамічні вироби для внутрішнього облицювання*. Мікрогрупа термінів на позначення «матеріалів для облицювання фасадів» включає такі назви: *цегла лицьова, цегла лицьова*

порожниста, цегла лицьова суцільна, камінь лицьовий, двошарова цегла, ангобована цегла, полив'яна цегла, килимово-мозаїчні плитки, плитки типу «кабанчик», килими типу «брекчія» (безполив'яні плитки), цокольні глазуровані плитки, плитки типу «плінк». До складу мікрогрупи «термінів-назв виробів для внутрішнього облицювання» входять лексеми, що позначають вироби для покриття підлоги (керамічні плитки, мозаїчні плитки (плитки килимової кераміки)) та облицювання стін.

Мікрогрупа «термінів-назв виробів для облицювання стін» об'єднує у тематичне гніздо зі стрижневим словом *плитка* такі номінації:

—за технологією виробництва: *плитка великопориста (майоліка), плитка фаянсова (фаянс), плитка коттофорт, терралья, плитка одноразового випалу (монокоттура), плитка пориста одноразового випалу (монопороза), плитка подвійного випалу (бікоттура), плитка з валковим нанесенням поливи, клінкер (плитка одноразового випалу з потовщеною основою), плитка безполив'яна одноразового випалу (котто), керамограніт червоний грес (червона кераміка), керамограніт грес порчелланато (біла кераміка);*

—за характером поверхні: *плитки плоскі рельєфно-орнаментувальні, плитки фактурні;*

—за типом поверхні: *полив'яні (плитки прозорі, плитки глухі, плитки блискучі, плитки матові, плитки одноколірні, плитки, декоровані різнокольоровими малюнками) та безполив'яні;*

—за типом основи: *плитки на пористій основі, плитки на спеченій основі;*

—за способом виробництва: *плитка пресована, плитка екструдована;*

—за кольором маси: *плитка на червоній або кольоровій масі, плитка на білій масі, плитка на безколірній масі;*

—за формою, призначенням та характером країв: *плитки квадратні, плитки прямокутні, плитки фасонні кутові, плитки фасонні карнизні прямі, плитки для оздоблення внутрішніх і зовнішніх кутів, плитки фасонні плінтусні прямі.*

ТП **керамічні вироби спеціального призначення** представлена низкою мікрогруп термінів-назв виробів керамічної галузі для різноманітних потреб людства: «покрівельні керамічні вироби» (глиняна дахівка (дахівка нештампована пазова, дахівка стрічкова пазова, дахівка стрічкова плоска, дахівка гребінчаста), порожнисті керамічні вироби для перекриття), «керамічні труби» (дренажні труби, каналізаційні керамічні труби), «санітарно-технічні вироби» (хімічний посуд, біде, умивальник, ванна, мийки, змивний бачок, унітаз), «кислототривкі керамічні вироби» (цегла кислототривка, плитка кислототривка, плитка термокислототривка, труби кислототривкі, труби фасонні), цегла дорожня (цегла клінкерна), «вогнетривкі вироби» (кремнеземисті вогнетриви (динасові), алюмосилікатні вогнетриви (напівкислі вогнетриви, шамотні вогнетриви, високо глиноземисті вогнетриви, легковісні вогнетриви), магнезійні вироби), «теплоізоляційні керамічні вироби» (цегла трепельна (діатомова), керамзит), «вироби для облаштування промислових димових труб» (цегла лекальна).

Уважаємо за доцільне виокремити ТП **термінів-назв дефектів керамічних виробів**. До цієї підгрупи належать номінації: *тріщина (тріщина*

охладження, тріщина розшарування), шаруватість, еліпсоподібне розшарування (свіль), недопресування кутів («драконів зуб»), недопал, перепал, жолоблення, рубчик, вибух, задирки по краях сирцю, S-подібна тріщина та ін.

У межах досліджуваної термінології наявні лексеми із абстрактним значенням. Класифікація їх у групи відбувалася залежно від семантичного вияву понять цими термінами. У складі таких тематичних груп – номінації на позначення величин, характеристик, якостей, станів сировини та керамічних виробів, а також методів, дій, процесів, використовуваних у керамічному виробництві.

Тематична група термінів, що позначають **«Процеси, явища керамічного виробництва»** поділяється на такі тематичні підгрупи:

– **терміни-назви процесів керамічного виробництва**: видобуток, вилежування, виморожування, формування, лиття, різання, сушка, випал, сортування, поливування.

Термін *поливування*, що уживається на позначення процесу нанесення поливи на виріб, виступає гіперонімом і утворює тематичне гніздо: *поливування вибіркове, поливування двошарове, поливування багаторазове, поливування зануренням, поливування поливанням, поливування пульверизацією*;

– **терміни-назви хімічних процесів**: аналіз, вологовіддача, розведення, гомогенізація, дисоціація, дегідратація, видимання, міжмолекулярне тяжіння, процес збагачення мінеральної сировини;

– **терміни-назви технологічних процесів**: агломерація, брикетування, футерування. Термін *футерування* об'єднує в тематичне гніздо терміни-гіпоніми *захисне футерування, цегляне футерування, вогнетривке футерування, спечене футерування, шамотне футерування*;

– **терміни-назви фізичних процесів**: розмелення, вакуумування, відсіювання, диспергування, розрідження, перемішування, зволоження, подрібнення, підсушення, розтріскування, нагрівання, розкладання, остигання, паропрогрів, цементация, зсідне напруження, ван-дер-ваальсові сили, сили капілярного тиску, сила поверхневого натягу, деформація.

У тематичній групі **«Назви властивостей, якостей, здатностей»** можлива така класифікація лексем:

– **якості та здатності сировини у взаємодії з водою** (формувальна вологість, вологоємність, набухання, розмокання, взаємодія з електролітами, тиксотропне зміцнення);

– **якості ливарного керамічного шлікера**, що використовують у підготовці глини до виливання керамічних виробів (*водовіддача, плинність шлікера (рухливість), загусність шлікера, фільтраційні якості шлікера, стійкість до розшаровування*);

– **сушильні якості** (*повітряна усадка (усушка), чутливість глини до сушки, вологопровідність, видимання, обтоплення*);

– **термічні якості** (*вогнева усадка, вогнетривкість, здатність до спікання, важкотопкість, легкотопкість, морозостійкість, корозійна стійкість, паропроникність*);

– **фізичні якості** (*густина, пористість, вологісне розширення,*

водопоглинання, проникність, гігроскопічність і под.);

–**теплофізичні якості** (теплоємність, термостійкість, теплопровідність, температуропровідність, термічне розширення);

–**механічні якості** (зв'язність, зв'язувальна здатність, пластичність, міцність, міцність при вигині, міцність при стисканні, твердість, стійкість проти спрацьовування, стиранність, формувальна здатність);

–**естетичні та споживчі якості** (білизна, блиск поливи, біологічна стійкість).

Терміни «глина», «каолін» утворюють власні тематичні гнізда і виступають при цьому родовими поняттями до низки видових, що позначають якісні характеристики сировини залежно від її хімічного складу на різних етапах технологічної обробки: *глина активована, глина високоосновна, глина гончарна, глина залізиста, глина масна, глина піскувата, глина вапниста, глина мулувата, глина галунова, глина цегельна, глина кисла, глина легкотопка, глина випалена, глина вогнетривка, глина вибілювальна, глина відмулена, глина первинна, глина напівксила, глина сланцюва, глина пісна, глина важкотопка, глина формувальна та ін.; каолін відмулений, каолін мокрого збагачення, каолін шаруватий.*

До складу цієї ТГ входить тематичне гніздо із стрижневим компонентом «*вогнетриви*», що акумулює навколо себе назви виробів відповідно до їх хіміко-мінералогічного складу: *кремнеземисті (дикасові) вогнетриви, алюмосилікатні вогнетриви, шамотні вогнетриви, високо глиноземисті вогнетриви, магнезіальні вогнетриви, легковагові вогнетриви.*

ТГ «**Назви способів, методів, принципів керамічного виробництва**» представлена такими номінаціями: *зливний спосіб, наливний спосіб, комбінований спосіб, відкритий спосіб, спосіб пластичного формування, сухий спосіб, напівсухий спосіб, сушильно-помольний спосіб, шлікерний спосіб, метод уведення домішки, метод видалення домішки, пінометод, серіографічний метод, метод визначення плинності шлікера по похилій площині, гранулометрія, керамографія, паропрогрів та ін.*

До ТГ «**Термінів-назв на позначення величини, одиниць вимірювання, показників, параметрів**» належать лексеми *одиниця в'язкості (пуаз), показник (показник пластичності), цикл, фракція, інтервал (інтервал спікання, інтервал пористості, інтервал температур), термін (термін сушіння), фаза (тверда фаза), ступінь (ступінь випалу), період (період нагрівання), температура (температура спікання, кінцева температура випалу), тривалість витримки, режим випалу, фактичний час випалу, період охолодження, холостий хід печі (тривалість розігріву), процент недопалу, частка, коефіцієнт (коефіцієнт водопоглинання, коефіцієнт газопроникності, коефіцієнт теплопровідності, коефіцієнт чутливості до сушіння, коефіцієнт загусності шлікера, коефіцієнт лінійної усадки), модуль пружності; за розмірами глинистої речовини – пил (розмір зерен 0,005-0,05 мм), пісок (розмір зерен 0,05-2 мм).*

До тематичної групи «**Термінів на позначення організації виробництва**» належать назви приміщень спеціального призначення, а також засобів, що використовують під час процесу керамічного виробництва. Серед номінації

такого типу виділяємо: глинозапасник-котлован, диспетчерський пульт, журнал лабораторний, журнал робочий, конус, силос (ємність для зберігання сировини без доступу повітря для захисту її від негативного впливу зовнішніх факторів), цех масозаготівельний, цех пічний, цех мелення, цех складальний, цех формувальний тощо.

Окрему тематичну групу складають «Терміни-назви фахівців галузі керамічного виробництва»: армувальник, вибірник, випалювач, відливальник, завантажувач, кантувач, комплектувальник, контролер-приймальник, ливарник, модельник, оправник, оператор, пресувальник, прокатник, різальник, садчик, сортувальник, формувальник, футерувальник шліфувальник і под.

Висновки.

Отже, упорядкування мовного матеріалу, а саме розподіл лексики на тематичні групи та підгрупи дозволяє цілісно оцінити структуру досліджуваної термінології, виявити найчисельніші групи термінів та схарактеризувати підгрупи з малою кількістю лексем. Під час аналізу керамічної лексики було використано метод опису тематичних груп, що дало змогу розглянути склад субмови галузі, що вивчається, з лінгвістичного боку, дослідити лексико-семантичні зв'язки між одиницями терміносистеми.

Література:

1. Домокеев А.Г. Строительные материалы: Учеб. для строит. вузов. – 2-е изд. переаб. и доп. – М.: Высш. шк., 1989. – 495 с.
2. Класифікатор професій України (ДК 003:2010) / <http://www.dk003.com/>
3. Російсько-український словник силікатних термінів / За ред. Й.М. Ящишина. – Вид. друге, випр. і доп. – Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 2000. – 168 с.
4. Семейных Н.С. Технология керамических материалов: конспект лекций / Н.С. Семейных. – Пермь: Изд-во Перм. Гос. Техн. Ун-та, 2008. – 202 с.
5. Туровська Л. В. Військові звання та посади в Україні / Л. В. Туровська. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 160 с.

Abstract. The question of thematic classification of terminological vocabulary has repeatedly become the subject of study of both Ukrainian and foreign linguists. At the present time, the study of thematic groups of the previously unconsidered terminological system of ceramic production has become relevant. There was a need to outline the principles for classifying the branch vocabulary of ceramics, to define lexical-semantic relations in groups of lexemes, which groups the terms.

The basis of the hierarchical construction of the thematic groups of ceramic terminology are lexical-semantic relations of hyper-hyponymia.

Terms of ceramic production, united around generic components, form 9 thematic groups. Each thematic group of ceramic vocabulary includes narrower and more specific word combinations that form subgroups, microgroups and thematic nests.

Within the limits of the investigated terminology of the ceramic production vocabulary, thematic groups for the designation of equipment and mechanisms, raw materials of ceramic production, products, processes, phenomena, properties, qualities, abilities, methods, principles, quantities, units of measurement, indicators, parameters, organization of production, industry professionals are distinguished.

Thematic groups on designating equipment and mechanisms, raw materials of ceramic

production, products, processes, phenomena, properties, qualities, abilities have in their composition several thematic subgroups (for example, "the names of equipment details", "plastic materials", "wall materials", etc.) and microgroups of ceramics leksems ("the structure of the furnace", "products for wall cladding", etc.). Separately analyzed thematic nests of the terms of the research area (thematic nests with the core component "irrigation", "tile"), between the elements of which lexical-semantic relations of antonymy are revealed.

Key words: thematic classification, thematic group, thematic nest, hyponymic attitudes, term of ceramics.

Reference:

1. Domokeev A.G. Stroy`tel`nie matery`aly: Ucheb. dlya stroy`t. vuzov. – 2-e y`zd. pereab. y` dop. – M.: Vyssh. shk., 1989. – 495 s.
2. Klasyfikator profesii Ukrainy (DK 003:2010) / <http://www.dk003.com/>
3. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk sylikatnykh terminiv / Za red. Y.M. Yashchyshyna. – Vyd. druhe, vypr. i dop. – Lviv: Vydavnytstvo Derzhavnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2000. – 168 s.
4. Semeinikh N.S. Tekhnolohyia keramycheskykh materyalov: konspekt lektsyi / N.S. Semeinikh. – Perm: Yzd-vo Perm. Hos. Tekhn. Un-ta, 2008. – 202 s.
5. Turovska L. V. Viiskovi zvannia ta posady v Ukraini / L. V. Turovska. – Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2005. – 160 s.

Науковий керівник: к.ф.н., доц. Овчаренко Н.І.

Стаття відправлена: 10.03.2018 р.

© Золота О.В.

УДК 811.161.2'373.2

**ERGONYM-OIKONYMIC AND OIKONYM-ERGONYMIC DIRECTIONS
OF ONYMIC METONYMY (within Sloboganshchina)****ЕРГОНІМНО-ОЙКОНІМНИЙ ТА ОЙКОНІМНО-ЕРГОНІМНИЙ НАПРЯМКИ
ОНІМІЧНОЇ МЕТОНІМІЇ (в межах Слобожанщини)****Тkachenko Ye.M. / Ткаченко Є.М.***Senior Lecturer / старший викладач**Donbas State Pedagogical University, Sloviansk, General Batiuk Str., 19, 84116**Донбаський державний педагогічний університет**Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19, 84116*

Анотація. В роботі розглядається явище ономастичної метонімії – взаємодія контактних назв сільськогосподарських підприємств ще за часів СРСР (колгоспів, радгоспів) та назв населених пунктів. Аналізуються структурні особливості такої взаємодії на рівні «ойконім → ергонім і «ергонім → ойконім», їхні семантичні особливості та досліджуються деривативні засоби, які беруть участь у номінаційних процесах власних назв.

Ключові слова: ергонім, ойконім, ойкоергонім, ергоойконім, власна назва, назва поселення.

Вступ.

Однією з актуальних проблем сучасної ономастики є вивчення особливостей творення і функціонування ергонімів. Сам термін «ергонім» означає назви установ, організацій, закладів, підприємств, виробничих і громадських об'єднань тощо. Тривалий час цей клас власних назв не був у полі уваги лінгвістів, і тільки з 90-х років минулого століття у мовознавстві активно починає розвиватися ергономіка. Проте в сучасній ономастиці немає розвідок, спрямованих на комплексне вивчення лексико-семантичних та структурних особливостей ергонімів Слобожанщини, зокрема назв поселень, утворених від с.-г. підприємств, і навпаки.

У мовознавстві 90-х років ХХ та на початку ХХІ століть з'явилося чимало праць, присвячених вивченню ергонімних об'єктів у різних аспектах. Дослідники аналізують структуру, семантику і функціонування ергонімів [2, 2003; 5, 2006], сучасну українську ергонімію певних регіонів України [1, 2000], номінаційні процеси в сучасній європейській ергонімії [3, 1992] та ін. Номінаційні процеси в ергонімії ХХ ст. на прикладі називання промислових підприємств, акціонерних товариств і фірм досліджував Є. С. Отін [4, 1993].

Об'єкт дослідження – ергоніми та ойконіми Воронежської, Ворошиловградської та Харківської областей.

Предметом дослідження послуговували лінгвальні та позалінгвальні процеси, які сприяють виникненню, поширенню і функціонуванню ойкоергонімів та ергоойконімів на території регіону.

Джерельною базою дослідження є фактичний матеріал, взятий із довідникової літератури Воронежської, Ворошиловградської та Харківської областей.

Метою роботи є дослідження явища ономастичної метонімії – взаємодії

контактних назв с.-г. підприємств, які існували ще за часів СРСР (колгоспів, радгоспів), та назв населених пунктів.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: а) визначити та проаналізувати основні семантичні особливості власних назв; б) виявити основні структурні особливості ергоойконімів та ойкоергонімів.

Основний текст.

У системі ономастикону Слобожанщини представлено такий тип моделі творення власних назв, який діє в напрямку «ойконім→ергонім» та «ергонім→ойконім». У результаті такого контактного перенесення, або метонімії, маємо назви поселень, утворених на основі назв підприємств сільськогосподарського характеру (це власні імена колишніх колгоспів, радгоспів, артілей, комун, науково-дослідних інститутів та ін.): *Південний*, р-п → *«Південний»*, сел. р-пу [Вр Бгч], *Друга п'ятирічка*, р-п → *«Друга п'ятирічка»*, сел. р-пу [Вр Кнтм], *Тополі*, р-п → *Тополі*, с. [Врш Тр], *Комсомолец*, р-п → *Комсомольське*, с. [Хр Лз] та ін.

Зовсім рідко зустрічається випадки, де в складі ергоніма наявний географічний апелятив, як-от: *III Інтернаціоналу*, комуна → *Комуна III Інтернаціоналу*, сел. [Вр Клч], *Роздолля*, артіль → *Артіль «Роздолля»*, х. [Хр Пчн] та ін. У типових випадках в ролі первинних фіксацій є назви поселень, а похідними утвореннями є ойкоергоніми: *Люботин*, с. → *«Люботинський»*, р-п [Хр Хр], *Мурафа*, с. → *«Мурафський»*, р-п [Хр Кркт], *Ізюм*, м. → *«Ізюмський»*, р-п [Хр Із], *Лиман*, сел. → *«Лиманський»*, р-п [Хр Злч] та ін. Вторинність ергонімів підкреслюється наявністю в них деривативних засобів (в основному це продуктивний суфікс з релятивним значенням **-ськ-**), а також їх прикметниковим характером, які творяться від назв поселень, маркованих ознаками іменника (формант-фіналь **-ка, -ха, -ий**, нульове вираження) та прикметника в іменниковій функції (**-ово, -ов, -ин** тощо).

У похідних утвореннях до прикметникової основи додається компонент **ново-** (чи інший), або ж він зазнає повного усічення на відміну від первинного ойконіма: *Новоолександрівка*, сел. → *«Олександрівський»*, р-п [Хр Ввч], *Великі Проходи*, с. → *«Проходівський»*, р-п [Хр Дргч], *Нижня Покровка*, с. → *«Покровський»*, р-п [Врш Стрб] та ін. Відсутність в ергонімах частини на позначення часу виникнення об'єкта, його розміру або розташування на місцевості є виявом індивідуалізації, що істотно відрізняє такі власні назви від ойконімів, де така особливість є типовою. Нетипові ситуації – це утворення двоосновної назви с.-г. підприємства: *Липці*, с. → *«Новолипецький»*, р-п [Хр Хр].

Групу власних назв становлять утворення, що розвинулися внаслідок структурної перебудови твірних моделей. У таких випадках, як правило, зберігається визначальна частина, а її означення має граматичні ознаки службового слова на позначення типу с.-г. підприємства: *Вовчанські Хутори*, с. → *«Вовчанський»*, р-п [Хр Ввч]. Меморіальні назви в регіоні представлені такими парами, як *ім. Шевченка*, к-п → *Шевченкове*, с. [Вр Рзш], *ім. Жданова*, к-п → *Жданова*, сел. [Вр Пвл], *ім. Карла Маркса*, комуна → *Карла Маркса*, сел.

[Вр Пвл] та ін. Поряд із ними є й ускладнені моделі описового характеру, наприклад, науковий центр *Інститут ім. Докучаєва* → *Інститут ім. Докучаєва*, сел. [Вр Тл] (науково-дослідний інститут сільського господарства Центрально-Чорноземної смуги ім. проф. В. В. Докучаєва. – Є. Т.). Зафіксовано випадки, коли вторинний ойконім має прикметникові ознаки: *ім. 1 Серпня*, р-п → *Серпневе*, с. [Хр Вал], «*Ветеринар*», діл. госп. → *Ветеринарне*, сел. [Хр Дргч], *1 Травня*, діл. госп. → *Периотравневе*, сел. [Хр Хр], «*Червоний флот*», к-п → *Червонофлотське*, с. [Вр Пп] та ін.

В окремих випадках наявна заміна означення із значенням 'розташований у верхній частині річки' на інше означення, яке має ідеологічний підтекст: *Верхня Самара*, с. → «*Червона Самара*», к-п [Хр Блз], хоча зустрічаються приклади, де наявна омонімія на рівні двох власних назв: *Лісна Стінка*, сел. → «*Лісна Стінка*», р-п [Хр Куп].

В результаті одночасної появи населеного пункту та колгоспу або радгоспу відповідні назви їм давались також одночасно. При цьому відсутній поділ на первинні та вторинні назви, оскільки відсутній напрямок контактного переходу подібного класу слів, наприклад, *Ударник*, сел. = «*Ударник*», р-п [Вр Бтр], *Начало*, сел. = «*Начало*», р-п [Вр Рзш], *Привілля*, с. = «*Привілля*», р-п [Врш Тр].

Двокомпонентна модель «ойконім – ергонім» будується на принципі генеративних зв'язків і може мати:

– омонімію форм субстантивного характеру: *Іллічівка*, с. → «*Іллічівка*», р-п [Хр Брв], *Українка*, с. → «*Українка*», к-п [Хр Кргр], *Червона Хвиля*, сел. → «*Червона Хвиля*», р-п [Хр Вбр], *Березівка*, сел. → «*Березівка*», р-п [Хр Хр], *Есхар*, сел. → «*Есхар*», р-п [Хр Чг] та ін.;

– ідентичність онімних основ атрибутивного характеру: *Улянівське*, сел. → «*Улянівський*», р-п [Хр Бгд], *Благодатне*, сел. → «*Благодатний*», р-п [Хр Зм] та ін.

Подальші відношення виражаються такими особливостями:

1) в ойконімі мають місце характерні для нього форманти (основа та закінчення), а ергонім має компонент «імені», який потребує наявності при собі антропоніма в родовому відмінку: *Петрівське*, с. → *ім. Петровського*, к-п [Хр Брв], *Сковородинівка*, с. → *ім. Сковороди*, к-п [Хр Зм], *Ленінка*, с. → *ім. Леніна*, к-п [Хр Кргр], *Шевченкове*, с. → *ім. Шевченка*, р-п [Хр Схн] та ін.;

2) в ергонімі наявний російський (український) варіант одного із компонентів українського (російського) ойконіма. Це можуть бути як двослівні структури з уточнюючими означеннями (*Червоний Оскіл*, с. → «*Красний Оскіл*», к-п [Хр Із]), так і однослівні (*Красне*, с. → «*Червоний*», р-п [Хр Прв], *Південне*, сел. → «*Южний*», р-п [Хр Дргч], *Більшовик*, сел. → «*Большевик*», р-п [Хр Прв], *Роздолля*, с. → «*Раздолье*», к-п [Хр Прв] та ін.);

3) відмінність між двома словоформами полягає не лише в розрізненні за принципом «російський варіант – український варіант», а й на основі відношень різночастининомовних одиниць (пор.: *Жовтневе*, с. → «*Октябрь*», р-п [Хр Ввч]);

4) назва колгоспу або радгоспу має описовий характер, в ойконімі така

особливість відсутня: *Правда*, сел. → «*Комсомольська правда*», р-п [Хр Прв]; крім того, трапляються вторинні деривати з більш ускладненою структурою: *Жовтнєве Друге*, с. → «*12 років Жовтня*», к-п [Хр Ввч];

5) морфологічна підпорядкованість не збігається із підпорядкованістю історичною, що виявляється на рівні денотатів (наприклад, раніше утворилося село *Ленінка* (1922 р.), а вже потім – колгосп ім. *Леніна* [Хр Кгч], або село *Сковородинівка* (1926 р.) – колгосп ім. *Сковороди* [Хр Зм] (пор. також: село *Жовтнєве* (1928 р.) – колгосп «*Жовтень*» [Хр Ввч]));

6) в окремих ситуаціях зі спільною кореневою частиною співвідношення ергоніма й ойконіма виявляється на рівні прикметникової форми назви поселення із суфіксом **-ськ-** та іменникової із суфіксом **-ець** на рівні назви колгоспу, твірною базою для яких є лексичне словосполучення **Червона Армія**: *Червоноармійське*, с. (1930 р.) – «*Червоноармієць*», р-п (1932 р.) [Врш Блкр];

7) ойконім із ознаками прикметника є похідним від частини власної назви (іменника), яка є складовою ергонімної синтаксеми: «*Знамя Октябрю*», к-п – *Октябрьське*, с. [Хр Кргр];

8) ідентичні за смисловим забарвленням ойконімно-ергонімні моделі відрізняються способом вираження, де вторинний ергонім матеріалізується у вигляді двох словоформ, виведених на основі композитного ойконіма шляхом скорочення частини основи та флексії: *Первомайка*, с. → ім. *1-го Мая*, к-п [Врш Крм].

Заключення і висновки.

Було розглянуто явище ономастичної метонімії – взаємодію контактних назв с.-г. підприємств, які існували ще за часів СРСР (колгоспів, радгоспів), та назв населених пунктів Слобожанщини.

Були отримані результати ергонімно-ойконімної та ойконімно-ергонімної взаємодії, яка проявляється в різних ситуаціях і характеризується або ж омонімією двох назв, або ж структурною переробкою вторинного утворення – чи то назви поселення, чи то назви с.-г. підприємства.

Умовні скорочення:

а) області

Вр – Воронежська, Врш – Ворошиловградська, Хр – Харківська

б) райони

Бгд – Богодучівський, Бгч – Богучарський, Блз – Близнюківський, Блкр – Білокуракінський, Брв – Барвінківський, Бтр – Бутурлінівський, Вал – Валуйський, Вбр – Великобурлуцький, Ввч – Вовчанський, Дргч – Дергачівський, Злч – Золочівський, Зм – Зміївський, Із – Ізюмський, Кгч – Кигичівський, Клч – Калачівський, Кнтм – Кантемирівський, Кргр – Красноградський, Кркт – Краснокутський, Крм – Кременський, Куп – Куп'янський, Лз – Лозівський, Пвл – Павлівський, Пп – Петропавлівський, Прв – Первомайський, Пчн – Печенізький, Рзш – Розсошанський, трб – Старобільський, Схн – Сахновщинський, Тл – Талівський, Тр – Троїцький, Хр – Харківський, Чг – Чугуївський

в) інші скорочення

діл. госп. – ділянка господарства, к-п – колгосп, р-п – радгосп, с.-г. – сільськогосподарський, с. – село, сел. – селище, сел. р-пу – селище радгоспу, х. – хутір

Література:

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської обл.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2000. – 17 с.
2. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2003. – 18 с.
3. Микина Е. Г. Номинационные процессы в современной европейской эргонимии: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Донецк, 1992. – 197 с.
4. Отин Е. С. Номинационные процессы в русской эргонимии XX в. (названия промышленных предприятий, акционерных обществ и фирм) // Актуальные вопросы теории языка и ономастической номинации: сб. науч. тр. – Донецк : Донец. гос. ун-т, 1993. – С. 83–94.
5. Цілина М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 243 с.

Abstract. One of the current problems of modern onomastics is the study of the features of the creation and functioning of ergonyms. The term "ergonym" means the names of institutions, organizations, enterprises, etc. For a long time this class of names was not in the attention of linguists, and only in the 90s of the last century ergonomics began to develop actively in linguistics.

This type of model of creating proper names is represented in the system of onomasticon of Sloboda Ukraine, and it acts in the direction of "oikonym → ergonym" and "ergonym → oikonym". As a result of this contact transfer we have the names of settlements formed on the basis of the names of agricultural enterprises.

The secondary nature of ergonym is emphasized by the presence in them of derivative means as well as their adjective specificity, which arise from the names of settlements marked with a noun and an adjective in a nominal function.

The absence of the part for designating the time of occurrence of an object its size or location on the terrain in ergonyms is a manifestation of individualization, which essentially distinguishes them from oikonyms, where such feature is typical.

A group of proper names are the formations that developed as a result of the structural rearrangement of the generating models. In such cases, as a rule, the determining part is retained, and its definition is the grammatical features of the grammatical word for marking the type of agricultural enterprise.

As a result of the simultaneous appearance of a settlement and a collective or state farm, the corresponding names were given simultaneously. At the same time there is no division into primary and secondary names, since there is no direction of contact transition of this class of words.

So, the results of ergonym-oikonymic and oikonym-ergonymic interaction were obtained, which is manifested in various situations and is characterized by either homonymy of two names, or structural processing of secondary creation or the name of the settlement, or the name of the agricultural enterprise.

Key words: *ergonym, oikonym, oikoergonym, ergooikonym, proper name, settlement name.*

References:

1. Beley O. O. (2000). Suchasna ukrainska erhonimia (na materiali vlasnykh nazv pidpnyemstv Zakarpatskoi obl.) [Avtoref. dys. ...kand. philol. nauk: 10.02.01 / Lvivskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Franka], 17 p.
2. Kuzuza N. V. (2003). Strukturno-semantychni modeli erhonimiv [Avtoref. dys. ...kand. philol. nauk: 10.02.01 / Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnikova], 18 p.
3. Mikina Ye. G. (1992). Nominatsionnye processy v sovremennoy evropeiskoy erhonimii [Dis. ...kand. philol. nauk: 10.02.01], 197 p.
4. Otin Ye. S. (1993). Nominatsionnye processy v russkoy erhonimii XX v. (nazvaniya promyshlennykh predpriaty, akcionernykh obshestv i firm) [Aktualnye voprosy teorii yazyka i onomasticheskoy nominatsii], pp.83–94.
5. Tsilyna MM (2006). Erhonimy m. Kyeva: struktura, semantyka, funkcionuvannya [Dis. ...kand. philol. nauk: 10.02.01 / Natsionalnyi pedagogichnyi universytet im. M. P. Dragomanova], 243 p.

Статтю відправлено: 10.03.2018 р.

© Ткаченко Є.М.

УДК 811.111:81-112

NEW ASPECTS OF THE WORD-FORMATION DYNAMICS RESEARCH

НОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІЧНОГО ПРОСТОРУ СЛОВОТВОРУ

Shchyhlo L.V. / Щигло Л.В.

c. of philol. s., as. prof./ к. філол.н., доц.

Kyiv National Linguistic University, Kyiv,

V. Vasylkivska 73, 03680

Київський національний лінгвістичний університет, Київ,

вул. Велика Васильківська 73, 03680

Анотація. Проблематика статті присвячена особливому міждисциплінарному способу філологічних студій – еволюційній лінгвосинергетиці, в рамках якої висвітлюються механізми процесу самоорганізації словотвірної системи мови, виявляються основні системні передумови словотвірної динаміки, окреслюються перспективи подальших розвідок системи словотвору. З позицій еволюційної лінгвістичної синергетики словотвір розглядається як відкрита, динамічна, нелінійна самоорганізаційна макросистема, мікросистеми і компоненти якої взаємодіють і взаємодоповнюють одне одного.

Ключові слова: синергетика, лінгвосинергетика, еволюційна лінгвосинергетика, словотвірна динаміка.

Вступ. Мова, як і всі явища світу, знаходиться у процесі постійної зміни. В особливій мірі це стосується лексики і, відповідно, словотвору як найбільш відкритих і динамічних областей мовної системи. Вивчення загальних і окремих питань словотвору необхідно для того, щоб глибше проникнути в динаміку його процесів, досягнути їх логіку і закономірності.

Вивчення сучасних мовних процесів і явищ, а також реставрація минулих станів потребує інтегративного підходу до дослідження. Інтегративне вивчення передбачає залучення знань з інших наук, зіставлення прикладних і фундаментальних теорій. Як зазначає Е. Ласло, «... найбільш плідний підхід до трансдисциплінарної уніфікації наук може полягати в прийнятті еволюції в якості основного поняття» [8, с. 80 – 89]. А «... методологічною основою може стати синергетика – теорія самоорганізаційних систем. Синергетику цікавлять загальні закономірності еволюції (розвитку в часі) систем будь-якої природи, які вона здатна описувати інтернаціональною мовою» [1].

Мета цієї розвідки полягає в окресленні нових підходів для дослідження динамічного простору словотвору. Для цього необхідно вирішити низку завдань: висвітлити механізми процесу самоорганізації словотвірної системи мови, виявити основні системні передумови словотвірної динаміки, окреслити перспективи подальших розвідок системи словотвору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова як динамічна система перебуває у стані безперервних змін. Зміни з'являються спочатку у вигляді варіантів мовної одиниці, коли співіснує «стара» норма і її видозміна. Таке співвідношення одиниць може тривати певний час. Синхронний зріз мови збагачується новим варіантом нормативної одиниці, оскільки «мовні зміни як процес, можуть бути повністю осмислені тільки при синхронічному розгляді динаміки мови» [9, с. 451].

Синергетика як теорія про системи, що розвиваються і самоорганізуються на основі ентропії і дисипації дозволяє по-новому інтерпретувати еволюцію мови в цілому і її підсистем (в нашому випадку –словотвірної підсистеми), зокрема.

Окреслимо основні системні передумови історичної динаміки словотвору з позицій синергетичної парадигми.

- динаміка словотвору зумовлюється його відкритістю як системи.

Підтримуючи думку С.М. Єнікеевої зазначимо, що «відкритість словотвірної системи визначається самою природою вербоекстації, її трансформаційним призначенням, яке полягає у формуванні лексичних одиниць з конститuentів інших рівнів мовної системи» [5, с. 175].

- динаміка словотвору зумовлюється його нерівноважністю як системи. Словотвір як складна система знаходиться в стані нестійкої рівноваги. «Перебування системи, що розвивається, в стаціонарному стані, коли не відбувається принципово якісних змін в її стані, вимагає протікання певних зовнішніх і внутрішніх взаємодій, що дозволяють системі стійко зберігати внутрішню рівновагу при її нерівноважності з навколишнім середовищем» [3].

- динаміка словотвору може бути зумовлена його дисипативністю як системи. Система на шляху до стабільного стану змушена проявити здатність до адаптації, тобто використовувати максимально нові, відкриті перед нею можливості. Дисипацію називають «чинником природного відбору», «молотком скульптора, яким той відсікає все зайве від брили каменю, створюючи скульптуру» [2]. Як стверджує О. М. Князева, «... дисипативні процеси та розсіювання є, по суті справи, макроскопічними проявами хаосу на мікрорівні» [7]. До того ж хаос виступає як конструктивний чинник, як «сила, що виводить на атрактор, на тенденцію самоструктурування нелінійного середовища»[там само]. Атрактори (по суті, цілі еволюції, візуально можна уявити в образі певних «каналів» («конусів» або «воронок»), які згортають, втягують в себе безліч «траєкторій», зумовлюють хід еволюції системи на ділянках, навіть віддалених від безпосереднього «жерла» таких «воронок» [7].

- динаміка словотвору зумовлюється його самоорганізацією як системи.

Отже, зазначимо, що названі вище параметри характеризують умови самоорганізації і саморозвитку словотвірної системи мови. Нам уявляється, що екстраполяція основних синергетичних ідей для вивчення словотворчих процесів, що відбуваються в системі словотвору німецької мови, уможливило виявлення закономірностей самоорганізації і еволюції цієї макросистеми. Одеська дослідниця Т.І. Домброван, вважає, що принципи синергетики варто екстраполювати на дослідження мовної системи в діахронії, оскільки, «моделювання проходження системою точок біфуркації, виявлення спектра випадковостей і встановлення закономірностей вибору того чи іншого напрямку на кожній стадії еволюційного розвитку – все ще очікує свого дослідження в рамках синергетичної парадигми» [4, с. 166]. Еволюційна лінгвістична синергетика, основною задачею якої є розкриття внутрішніх і зовнішніх законів розвитку мови, пов'язаних з висвітленням у новому ракурсі глибинних процесів у її внутрішній організації, вбачається нами, особливим

методологічним підходом для опису еволюційних процесів, що відбуваються у мові і у її окремих системах (в нашому випадку – словотвірній) [10].

У сучасному мовознавстві досвіду щодо застосування лінгвосинергетичного підходу до дослідження словотвірної системи ще не накопичено, незважаючи на це, словотвірний рівень чітко відповідає тим об'єктам, які потрапляють в область дослідження синергетики як теорії самоорганізаційних систем. Опис словотвірної системи німецької мови в діяхронному аспекті як сукупності словотвірних гнізд дозволяє простежити її самоорганізацію у процесі еволюції. Словотвірне гніздо, на думку М.Ю. Казак, – це «одна з найскладніших комплексних одиниць словотвірної підсистеми; одна з вищих форм організації та узагальнення похідної лексики; класифікувальна одиниця, найбільш наближається до природних класифікацій; мікросистема, що концентровано відображає усі основні види мовних відношень; двостороння одиниця словотвору, що має формальну і смислову структуру» [6, с. 5]. Звідси можна константувати той факт, що словотвірне гніздо з одного боку, це складна, стійка макроодиниця словотвірної системи, а з іншого – динамічна, здатна до розширення та розвитку, відкрита структура, в якій експлікуються універсальні принципи спонтанної самоорганізації матерії.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Інтегрування ідей, методології та понятійного апарату синергетики в царину лінгвістичних студій виявляється плідним і перспективним, оскільки значно розширює дослідницький простір і збагачує науку про мову новими методами і прийомами аналізу, виявляє нові грані існування системно-структурної організації мови як в синхронії, так і в діяхронії, що становить інтерес для подальшого розвитку лінгвістики в рамках еволюційно-синергетичної парадигми наукового пізнання.

Використання принципів синергетичної парадигми для студіювання словотвірної системи мови відкриває нові перспективи опису і систематизації словотворчих процесів, які не знаходили пояснення в умовах застосування традиційної наукової парадигми.

Література

1. Аршинов В., Войцехович В. Синергетическое знание: между сетью и принципами [online]. [цитировано: 2018-03-13]. – Режим доступа: http://www.ihtik.lib.ru/philosarticles_28may2006/
2. Белавин В.А. Режимы с обострением и законы коэволюции сложных систем [online]. [цитировано: 2018-03-12]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/Belavin.htm>.
3. Гончаренко П. Г. Язык с позиций синергетики. [online]. [цитировано: 2018-03-12]. – Режим доступа : <http://www.giop.ru/REOS/nauka.nsf/0/>
4. Домброван Т.І. Діяхронічна лінгвосинергетика: статус, задачі та основний понятійний і термінологічний апарат // Сучасні дослідження з іноземної філології. Зб.наук.праць. – Вип.9. – Ужгород, 2011. – С. 166.
5. Еникеева С.М. Синергетическая организация словообразовательной

системы современного английского языка / С. М. Еникеева // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 110, Т. 1. – С. 175 – 178.

6. Казак М.Ю. Глагольное словообразовательное гнездо в современном русском языке. – Белгород: Изд-во Белгородского гос. ун-та, 2004. – С.5

7. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основные принципы синергетического мировоззрения (Основания синергетики), гл.5). – [online]. [цитировано: 2018-03-13]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/osnovnye-principy-sinergeticheskogo-mirovozreniya/>

8. Ласло Э. Основания трансдисциплинарной единой теории // Вопросы философии. – 1997. – № 3. – С. 80 – 89.

9. Мартине А. Механизмы фонетических изменений. Проблемы диахронической фонологии. – М. : Владос, 2006. – С. 451.

10. Щигло Л.В. До глибин причинності мовних змін. – [online]. [цитировано: 2018-03-13]. – Режим доступа: <http://ff.unipo.sk/jak/aktualnecislo.html>

Annotation. *The problem of the article is devoted to the special interdisciplinary method of philological studies – evolutionary linguosynergetics, in which the mechanisms of the process of self-organization of the word-formation system of the language are highlighted, the basic systemic preconditions of word-forming dynamics are revealed, prospects of further exploration of the word-formation system are outlined. From the standpoint of evolutionary linguosynergetics word-formation is considered as an open, dynamic, non-linear self-organizing macrosystem, the microsystems and components of which interact and complement each other.*

Key words: *synergetics, linguistic synergetics, evolutionary linguosynergetics, word-formation dynamics.*

References:

1. Arshinov V., Voytsekhovich V. (2017). Sinergeticheskoe znanie: mezhdru setyu i printsipami [Synergistic knowledge: between the network and the principles] [online]. [tsitirovano: 2018-03-13]. – Rezhim dostupa: http://www.ihtik.lib.ru/philosarticles_28may2006/

2. Belavin V.A. (2018). Rezhimiy s obostreniem i zakonyi koevolyutsii slozhnyih sistem [online]. [tsitirovano: 2018-03-12]. – Rezhim dostupa: <http://spkurdyumov.narod.ru/Belavin.htm>.

3. Goncharenko P. G. (2017). Yazyik s pozitsiy sinergetiki [Language from the position of synergetics] in *Globalnyiy innovatsionno-obrazovatelnyiy portal* [Global Innovation and Education Portal] [online]. [tsitirovano: 2018-03-12]. – Rezhim dostupa: <http://www.giop.ru/REOS/nauka.nsf/0/>

4. Dombrovan T. I. (2011). Diahronichna lingvosinergetika: status, zadachi ta osnovniy ponyatiyniy i terminologichniy aparat [Diachronic linguosynergetics: status, tasks, basic terminology] in *Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filologiyi* [Modern researches in foreign philology], issue. 9, p. 166.

5. Enikeeva S.M. (2007). Sinergeticheskaya organizatsiya slovoobrazovatelnoy sistemyi sovremennogo angliyskogo yazyika [Synergetic organization of the word formation system in Modern English]in *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of the peoples of the Black Sea], № 110, vol. 1, pp. 175 – 178.

6. Kazak M.Yu. (2004). Glagolnoe slovoobrazovatelnoe gnezdo v sovremennom russkom yazyike [The verbal word nest in modern in Russian]. – Belgorod: Izd-vo Belgorodskogo gos. un-ta. – p.5

7. Knyazeva E.N., Kurdyumov S.P. (2018). Osnovnyie printsipyi sinergeticheskogo mirovozzreniya (Osnovaniya sinergetiki), gl.5) [Basic principles of synergistic worldview

(Foundations of synergetics, ch.5))[online]. [tsitirovano: 2018-03-13]. – Rezhim dostupa: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/osnovnye-principy-sinergeticheskogo-mirovozreniya/>

8. Laslo E. (1997). Osnovaniya transdistsiplinarnoy edinoi teorii [The foundations of a transdisciplinary unified theory]in *Voprosy filosofii* [Questions of philosophy, № 3, pp. 80 – 89.

9. Martine A. (2006). Mehanizmy foneticheskikh izmeneniy. Problemy diahronicheskoy fonologii [Mechanisms of phonetic changes. Problems of diachronic phonology]. - M. : Vlosos. - p. 451.

10. Schiglo L.V. (2018). Do glubin prichinnosti movnih zmin [To the depth of language changes] in *Yasyk a Kultura* [Language and Culture] [online]. [tsitirovano: 2018-03-13]. – Rezhim dostupa: Rezhim dostupa: <http://ff.unipo.sk/jak/aktualnecislo.html>

УДК 130.2

ARCHAEOLOGICAL ARTEFACT IN THE FIELD OF PHILOSOPHICAL REFLECTION: TO THE QUESTION**АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ АРТЕФАКТ В ПОЛЕ ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ: К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА**

Savelieva A.K. / Савельева А.К.

ORCID: 0000-0001-8947-6686

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Svobody Sq. 6, 61077

Харьковский национальный университет им. В.Н.Каразина, Харьков, пл.Свободы 6, 61077

Аннотация. В работе рассматривается, каким образом может строиться в философии культуры исследовательская программа для археологических артефактов, опирающаяся не на классические методы философии истории, а на рассмотрение эффектов присутствия. Традиционную трактовку археологического артефакта (технология, семиотика, место в пространстве-времени) предлагается дополнить категориями вещности и присутствия. Артефакт рассматривается как материальный фактор коммуникации. Описывается проблема истинности и субъективности археологических реконструкций, для их исследования предлагается дополнение академических репрезентаций категорией присутствия.

Ключевые слова: артефакт, вещь, присутствие

Вступление. Постмодернистское перепроизводство интерпретаций, уже несомненное в самом широком поле как философских, так и исторических рефлексий, крах метафоры «мира как текста» приводит в последние годы к смещению ментальной оптики от дихотомии язык–смысл к поиску подходов, базирующихся на иных основаниях. Основаниях внетекстуальных, внелингвистических, не жонглирующих значениями до полного отстранения от реалий, эти значения и смыслы породивших. Можно говорить о своеобразном эпистемологическом, или даже аффективном повороте, – интересе к чувственным характеристикам культурных практик. В рамках этого поворота базовыми понятиями начинают выступать телесность, вещность, вещь, которые исследуются в самом широком спектре концепций, от феноменологии телесности до онтологии артефактов. В истории же как нарративе археология изначально выступает своеобразной альтернативой текстуальным подходам. Археологию в философии культуры имеет смысл рассматривать не как некую вспомогательную часть исторического знания, а как науку, рассматривающую материальные факторы коммуникации и воплощающую «присутствие» (в терминологии «культур присутствия» и «культур значения» Х.Гумбрехта.) Современная виртуальная повседневность, где вездесущность технологий коммуникации устраняет из существования пространство, а присутствие мира сокращается до присутствия на экране, порождает, по Гумбрехту, «стремление наладить экзистенциальную близость с измерением вещей».

Основной текст В археологии артефакт рассматривается как базовая единица археологической информации. В общем виде, свойства артефакта могут быть специфическими (характеристики конкретного предмета) и контекстуальными (как часть комплекса). Методологии исследования, часто

междисциплинарные, предусматривают рассмотрение артефакта в материало-технологическом срезе (например, радиоуглеродный, трасологический анализ) и в семиотическом (реконструирование знаков и знаковых систем в парадигме синкретичного мировоззрения). Важны разнообразные методы типологизации, приводящие при анализе к построению хронологий, карт культурных контактов, торговых путей и т.п. То есть, бесспорными характеристиками артефакта в рамках археологии могут выступать материальная составляющая, семантическая и пространственно-временная. Философская же рефлексия задает иные концепты артефактов и – шире – вещей, хотя во многом и являющиеся созвучными внутренним археологическим основаниям.

Соотношение вещиности и телесности. Телесный способ существования человека подразумевает двойное обращение к миру как к телесному и как к вещному, как два способа бытия. О.К.Бурова, рассматривая эволюцию философского бытия вещи, определяет вещь как метафизическое понятие, охватывающее способность «Я» выходить за свои границы в оптическое пространство чувственного, аккумулирующее напряжение экзистенции. [1,8] Исследовательница вводит понятие метафорического глаза, принципиально различая акт познания посредством видения (смотрения) и акт «участия» посредством видения: познание осуществляется отчужденным субъектом, самоутверждающимся через присваивание внешнего мира вещей. Акт участия предполагает, что смотрящий принадлежит тому, на что он смотрит, участвует в нем, становится его частью в общем экзистенциальном движении. Нам важна новая чувствительность, возникающая в рамках этой концепции. На наш взгляд, в рамках попыток репрезентации мировоззрения, которые неизбежно возникают при анализе знаковой составляющей археологической вещи, мы, подразумевая и реконструируя некий семиотический или мифологический контекст, не должны забывать, что при общей символической соотносимости в архаичных культурах (например, предмета с его изображением, животного с его глиняной фигуркой и т.п.) базовые характеристики восприятия, вероятнее всего, являлись именно такими: чувственными, участвующими, а не познающими. Сохраняя язык оригинала: «Пізнавальний рух занурений в інтелектуальність, інструментальний – у практику. Аналіз і застосування кодують його зв'язок з річчю і опосередковують будь-які, навіть найвіддаленіші за своїми очевидними інтенціями стратегії. Факт усвідомлення аналітично-знаряддевого жесту закарбовує, по-перше, особливу, репресовану геометрію тілесного, а, по-друге, фіаско кожної спроби дістатися пластів речового. Лише здатність не- мислення, тобто здатність створити осередок для речового у своєму внутрішньому, уможлиблює контакт» [1,11]. Описанная стратегия восприятия вещного напрямую подводит нас к категории присутствия.

Жажда «присутствия». Х.-У. Гумбрехт в концепции «производства присутствия» говорит о пространственном отношении к предметам, их взаимодействии с человеческим телом и сознанием и эффектах производства присутствия как эффектах осязаемости, производимых вещественным миром в пространственном движении [2,10]. Исследователь настаивает на необходимости восстановления контакта с вещественным миром вне

субъектно-объектной парадигмы и не прибегая к толкованию [2,65]. Другие работы Гумбрехта строятся во многом именно на принципе наполнения текста непосредственными практиками, что способны эффекты присутствия – породить. Здесь показательна его книга, раскрывающаяся как живой энциклопедический (как по широте охвата материала, так и по принципу построения) срез случайного, намеренно не-историчного (1926) года. Рассматривая свой способ историописания в сравнении с базовыми дискурсами нового историзма и философии истории, Гумбрехт подчеркивает, что сам классический акцент на непреодолимости временной пропасти порождается стремлением к репрезентации как деланию миров прошлого присутствующими. «Историческая культура может существовать только между попытками утолить эту жажду присутствия – и уверенностью, что эта задача невыполнима» [3,480]. Когнитивная дистанция академизма зачастую уничтожает жажду непосредственного переживания прошлого, после чего репрезентация исторической «инакости» непременно становится ироничной, поскольку попытка воспроизвести «реальность» прошлого сталкивается с тем, что «любая ре-презентация – это симулякр» [3,480-481].

Для нас важно, что в концепции идеальных гумбрехтовских противопоставлений «культур значения» и «культур присутствия» [2, 86-92] археологический артефакт выступает фактически эталонным объектом, принадлежащим «культуре присутствия», зачастую дописьменной и обладающей, помимо «инакости», рядом специфических характеристик, связанных со своеобразием археологического материала. Это и физические факторы сохранности (многие материалы, такие как ткань, дерево, кожа, сохраняются только при достаточно редких природных условиях), и повсеместное грабительское и любительское разрушение древних комплексов, и проблема, дискутируемая как «предпосылки о Помпеях» [4,84]. Речь идет о том, что, в отличие от пресловутых Помпей, одномоментно уничтоженных извержением и оставшихся своеобразным отражением конкретного моментального состояния прошлого, обычно в археологическом памятнике аккумулированы свидетельства событий, происходившие на протяжении значительного периода, причем далеко не всегда эти хронологические пласты возможно вычленишь. По сути, репрезентация в археологическом поселении некоей хронологической длительности оказывается принципиально иной, чем реалии жизни его обитателей.

Коммуникационный маркер. Исследовательская программа Г.М.Маклюэна строится на концепте зависимости способа коммуникации от связи с технологическим окружением. По Маклюэну, «когда наши чувства материализуются в виде тех или иных технологий, новая интерпретация культуры происходит по мере социального усвоения последних» [5, с. 87]. При этом к средствам коммуникации относятся, в частности, разнообразные вещи, артефакты, орудия, которые рассматриваются как внешние «расширения» человека, непосредственные технические продолжения его тела, органов чувств и способностей. Маклюэн понимает коммуникацию как экстериоризацию чувственной способности человека к восприятию, выделяя на основе этого

критерия речевую и зрительную коммуникацию, что, в свою очередь, ложится в основу дифференциации аудио- и видеокультур, то есть «культур слуха» и «культур зрения». В культурах, в которых письменность не является преобладающей формой опыта, естественно чувственное вовлечение, всеохватывающий драматизм устной речи [6, с. 87]. На наш взгляд, рассмотрение артефактов как внешних расширений тела в «культурах слуха» заостряет их роль в качестве материальных факторов коммуникации. Археология начинается с орудий труда – как определяющего фактора для ранних эпох, продолжается керамикой и приходит к системам своеобразных маркеров определенных археологических культур. Так, лесостепная Скифия, представляющая собой этническое смешение пришлых скифов с местными племенами, очень четко сохраняет маркеры «скифской триады» – типы конской упряжи, оружия и «звериный стиль». При этом интересно, что тот же звериный стиль в его конкретной стилистике дополняется местными животными, такими как лоси, с сохранением поз, формата вписывания образа животного в предмет и других отличительных признаков.

Немного о проблемах репрезентации/реконструкции. Археологию, как и письменную историю, не обходит вопрос истинности ее построений. Даже опуская вопросы археологической этики и идеологические проблемы, предполагая добросовестность исследователя, нельзя не упомянуть авторский субъективизм. Если в философии культуры поправка на личность, наблюдателя, автора дискутируема, но признана, то в археологии этот вопрос редко ставится прямо и во всей полноте. Но археолог, в отличие от лингвиста или историка – по крайней мере полевой археолог, проводящий исследование конкретного памятника, – уничтожает этот памятник. И здесь возникает целый комплекс возможного нарастания ошибок. Это крайне важный момент, который позволяет ставить вопрос о своеобразной археологической герменевтике.

Вводимое понятие археологической герменевтики можно определить как совокупность процессов истолкования археологического памятника от закладывания раскопа до интерпретации картины мира носителей оставившей данный памятник культуры, «от лопаты до мировоззрения». Такое широкое рабочее определение может на первый взгляд показаться некорректным, так как в нем объединены физический и исследовательский аспекты, археология полевая, камеральная и теоретическая. Но именно такое понимание необходимо для возможности выявления специфики каждого этапа археологического исследования. Закладывание ошибки зачастую происходит на начальном этапе, но если при исследовании, допустим, коллекций «любителей древностей» XIX века (а огромное количество «классического» археологического материала получено и оформлено порядка столетия назад с огромной, по современным меркам, потерей информации), исследователь просто сетует на неполноту данных, то, говоря о современниках, археологи широко используют, например, неформальное понятие «умеет/не умеет видеть землю», то есть правильно выявлять, например, в границах поселения жилые постройки, хозяйственные ямы, их конструктивные особенности и т.п. Это тот момент практической

работы полевого археолога, который находится где-то на границе опыта, добросовестности и таланта, и если вопрос о квалификации землекопов мы еще можем относить к профессиональной этике начальника экспедиции, то его умение заложить раскоп, отслеживать и фиксировать особенности культурного слоя, даже уложиться в рамки полевого сезона, не замахиваясь на слишком большие объемы и не оставляя куски памятника недобросовестно законсервированными – уже специфическая герменевтика.

При проведении дальнейшего исследования практика поисково-описательная уже однозначно перерастает в практику толкования. При выявлении более-менее общих закономерностей и уже «понятных» комплексов речь идет просто об изменении статистики. Изучение же уникальных артефактов уже бесспорно субъективно и герменевтично. Это может проявляться на всех уровнях, от попыток объяснить назначение какого-либо конкретного объекта или предмета, которые уже не получается охарактеризовать общим и не несущим особой смысловой нагрузки словом «культовый», – до построения теорий, при котором уже обязательно привлекаются вне-археологические данные значительного пласта наук – лингвистика, психология и так далее.

Здесь уже археологическая теория начинает формироваться с той же базовой особенностью, без которой уже невозможна современная гуманитаристика, а именно: происходит привнесение субъекта, авторского «я» исследователя, влияющее и на процесс научного поиска, и, соответственно, на результат. Любое толкование, даже самое логично выстроенное, аргументированное и в целом наукоемкое, все равно начинает содержать элемент субъективной генерации значений. Таким образом, существуют как минимум три этапа, на которых возможно привнесение ошибки – извлечение материала (раскоп), его первичная камеральная обработка и интерпретация (здесь все типы археологического анализа – от естественнонаучных методик до семиотических, искусствоведческих и т.п.) и построение на его базе неких теоретических систем.

Если мы определяем всю эту широкую совокупность практик как некую систему археологической герменевтики, то здесь стоит ставить вопрос о принципиальной полноте познания прошлого археологическими методами. Возникает ли в археологии специфический герменевтический круг? Возможна ли в принципе целостная реконструкция истинного облика культур прошлого современным человеком, насколько может быть действенной специфическая эмпатия археолога, пусть даже мы понимаем археологическое исследование в самом широком смысле со всеми междисциплинарными подходами?

На наш взгляд, герменевтический круг возникает, и абсолютно целостное познание остается невозможным. Но вопрос об истинности знания не должен сводиться к некоему абсолютному идеальному познанию, не оставляющему лакун. Скорее это стремление к максимально доступной или возможной (постижимой) истине. В нашем понимании археология в целом может рассматриваться как антропологическая практика поиска Другого, которая усложняется введением оси времени. Материальный артефакт является

носителем коммуникации, совокупность артефактов (комплекс) – своеобразный текст, суть археологии можно представить как диалог, но не «Я-Ты», а «Я-память о Тебе». Достоверность такой коммуникации через артефакт-посредник кажется спорной, но подобная парадигма, на наш взгляд, способна вычленить некую сокровенную суть того поиска и интереса, который определяет археологию в целом. И этот диалог становится возможным, если «твой Бог» – носителя давно ушедшей культуры принципиально постижим для «меня», исследователя. В процесс этого постижения входят множественные методики, не являющиеся строго археологическими, но воспринятые ею в своем комплексе, например, воссоздание скифской картины мира использует и тексты Геродота, и осетинский эпос о Нартах, и ближневосточное искусство, но отправной точкой являются археологические находки – курганы, поселения, конкретные артефакты.

Заключение и выводы. Таким образом, разворачивание плоскостей темы археологии в философии (и обратно) приводит на первый взгляд к двум разным проектам – наполнение перенасыщенной значениями и толкованиями гуманитаристики конкретной вещностью «присутствия», археологическое знание выступает здесь как коммуникация, работающая с субстанцией и пространством, а артефакт – как носитель разноуровневой информации в этой коммуникации; и, во-вторых – поиск археологией своих оснований приводит к предположению о необходимости более субъектной, герменевтической трактовке ею своего предмета и целей. В рассмотрении артефактов на стыке концепций возникает трактовка артефакта как материального носителя коммуникации, имеющего как минимум четыре информационных среза – технологический (это проявляется не только в информативности вещи археологической, но и в современном предмете, тут работают характеристики рукотворности и машинного производства, потоковости и уникальности), семиотический (является ли вещь посланием, кодом или частью символического кода, в случае археологии или «чужого» культурного пространства – вычленение «знака-для-них» и «знака-для-нас»), пространственно-временной и выделенный нами срез присутствия, включающий человека в экзистенциальный поток мира вещи. На наш взгляд, классические методы реконструкции могут быть обогащены производством эффектов присутствия, моментов «со-бытийности», участием в вещности артефактного мира.

Литература:

1. Бурова О.К. Діалог речового і тілесного: пошуки партнерських засад // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Збірник наукових праць. – № 4 (14). – 2012. – С.8-16.
2. Гумбрехт Х.У. Производство присутствия: чего не может передать значение / пер. с англ. С.Зенкина. – М.: Новое литературное обозрение, 2006. – 184 с.
3. Гумбрехт Х.У. В 1926 году: На острие времени / Пер. с англ. Е.Канищевой. – М.: Новое литературное обозрение, 2005. – 568 с.

4. Клейн Л.С. Время в археологии.– СПб.: Евразия, 2015.–384 с.

5. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего / Пер. с англ. В.Николаева.–М.: Академический проект, –2005. –496 с.

6. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Пер. с англ И.О.Тюриной. –М.: Кучково поле, —2007. —464 с.

Abstract. *The article dedicates how the research program for archaeological artefacts, based not on the classical methods of philosophy of history, but on the consideration of the effects of presence, can be built in the philosophy of culture. The traditional interpretation of the archaeological artefact (technology, semiotics, space-time place) is proposed to be supplemented by categories of materiality and presence. The artefact is considered as a material factor of communication. The article describes the problem of truthfulness and subjectivity of archaeological reconstructions and proposes the addition of academic representations by the category of presence for their research.*

Key words: *artefact, thing, Presence*

References:

1. Burova, O.K. (2012), “The dialogue between real and material: in search of partnership backgrounded revelations”, *Visnik Nacional'noi juridichnoi akademii Ukraini imeni Jaroslava Mudrogo. Serija: Filosofija, filosofija prava, politologija, sociologija. Zbirnik naukovih prac'*, vol. 4 (14), pp.8-16

2. Gumbrecht, H.U. (2006), *Proizvodstvo prisutstvija: chego ne mozhet peredat' znachenie* [Production of Presence: what meaning cannot convey], Translated by Zenkin, S., Novoe literaturnoe obozrenie, Moscow, Russia

3. Gumbrecht, H.U. (2005), *V 1926 godu: Na ostrie vremeni* [In 1926: Living at the Edge of Time], Translated by Kanishheva, E., Novoe literaturnoe obozrenie, Moscow, Russia

4. Klejn, L.S. (2015) *Vremja v arheologii* [Time in archaeology], Evrazija, St.-Petersburg, Russia

5. McLuhan, M. (2005), *Galaktika Gutenberga. Stanovlenie cheloveka pechatajushhego* [The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man], Translated by Tiurina, I.O., Akademicheskij proekt, Moscow, Russia

6. McLuhan, M. (2007), *Ponimanie media: vneshnie rasshirenija cheloveka* [Understanding media: the extensions of man], Translated by Nikolaev, V., Kuchkovo pole, Moscow, Russia

Статья отправлена: 15.03.2018 г.

© Савельева А.К.

International periodic scientific journal

Modern scientific researches

Современные научные исследования

Issue №3

Vol.2

March 2018

Development of the original layout - "Yolnat PE"

Signed: 11.04.2018

Yolnat PE

220092, Minsk, ul. Beruta, d.3B, room 72, room 4a

E-mail: orgcom@sworld.education

The publisher is not responsible for the reliability of the information and scientific results presented in the articles

With the support of research project SWorld
www.sworld.education

